

T. C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ZEKÂT AHKÂMI AÇISINDAN BORCUN NİSABA
ETKİSİ**

ABDULMELİK KUTLUAY

2501151487

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. NECMETTİN KIZILKAYA

İSTANBUL, 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Abdülmelik KUTLUAY Numarası : 2501151487
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : Temel İslam Bilimleri Anabilim
Dalı Danışmanı : Doç. Dr. Necmettin KIZILKAYA
Tez Savunma Tarihi : 09.08.2018 Saati : 10:00
Tez Başlığı : " Zekât Ahkâmı Açısından Borcun Nisaba Etkisi "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Doç. Dr. Necmettin KIZILKAYA		KABUL
2- Dr. Öğr. Üyesi Mohamad Anas SARMINI		KABUL
3- Doç. Dr. Abdullah TIRABZON		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Doç. Dr. Cüneyd KÖKSAL		
2- Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Hamdi FURAT		

ÖZ

ZEKÂT AHKÂMI AÇISINDAN BORCUN NİSABA ETKİSİ

ABDULMELİK KUTLUAY

Mali ibadetlerden olan zekât, İslâm'ın beş temel esasından biri olarak farz kılınmıştır. Zekâtın farz olması için gerek zekât mükellefinin gerekse zekât verilecek malın sahip olması gereken birtakım şartlar bulunmaktadır. Bu şartlardan biri de mal ile ilgili olup, asli ihtiyaçlar dışında nisab miktarı mala sahip olmaktır. Bu mallara sahip kimse borçlu olması durumunda zekâtını hesaplarken borçlarını zekât nisabından düşürüp düşürmeyeceği ihtilaf konusu olmuştur. Bu çerçevede konunun etraflıca ele alınarak, özellikle klasik dönem fakihlerinin öne sürdükleri yaklaşımların tespit edilerek değerlendirilmesi ve modern dönemde ortaya çıkan yaklaşımların incelenmesi önem arz etmektedir. Bu çerçevede çalışmanın, zekâtın nisab miktarına etkisi noktasında ortaya çıkan muhtemel problemlere çözüm üretmesi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Zekât, borç, zekât nisabı, muaccel, müeccel, emvâlü'z-zâhire, emvâlü'l-bâtına.

ABSTRACT
THE EFFECT OF DEBT TO THE AMOUNT OF NISAB IN THE
AHKAM OF ZAKAT

ABDULMELİK KUTLUAY

Zakat, as a financial worship, is considered one of the five fundamental principles of Islam. There are some conditions for the obligation of zakah upon the mukallaf and the property. One of these conditions is related to the property: to have an amount of property which reaches nisab except the essential needs. A person who has the amount of nisab, however, when he is indebted, that whether he reduces his debts from the amount of nisab or not is a matter of dispute among scholars. In this study, we deal with this issue in details by taking into account the approaches of the classical and modern scholars and we try to solve the probable problem arising from the effect of debts for calculating the amount of nisab.

Key Words: Zakat, debt, nisab al-zakat, accelerated, deferred, al-amwal al-zâhira, al-amwal al-bâtina.

ÖNSÖZ

Temel ibadetlerden olan zekâtla mükellef olmak için bazı şartlar gerekmektedir. Bu şartlardan biri de nisab miktarı mala sahip olmaktır. Bu mallara sahip olmakla birlikte bireyler borçlu olabilmektedir. Klasik dönemden itibaren borçların zekât nisabına etkisi tartışılmıştır. Günümüzde borçlar farklılaştığı gibi borçlanan kesimde çeşitlenmiştir. Dolayısıyla borcun zekât nisabına etkisi değerlendirmeye muhtaç görülmüştür. Bu çerçevede öncelikle klasik dönemde mevcut olan borçların zekât nisabına etkisiyle ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir. Daha sonra modern dönemde farklılaşan durumlar, ortaya çıkan borç çeşitlerinin zekât nisabına etkisi ele alınmıştır. Klasik dönem fakihleriyle günümüz âlimlerinin görüşleri mukayeseli olarak değerlendirmeye tabi tutulmuş fetva kurumlarının söz konusu durum hakkında vermiş oldukları fetvalar göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca borcun nisaba etkisiyle ilgili günümüzde ortaya çıkan ihtilaf ve problemlere çözüm üretmeye çalışılmıştır.

Konumuzla alakalı mevcut temel kaynaklara ulaşılmaya çalışılmış, günümüzde ortaya çıkan problemlere çözüm üretmek amacıyla bu konuda yazılan ikincil kaynaklar değerlendirilmiştir. Yapmış olduğumuz bu çalışma kendi alanında mütevazı bir boşluğu doldurmakla beraber yine de zekâtın güncel meseleleri ile ilgili ayrıntılı araştırmalara ihtiyaç vardır. Kanaatimizce Türkiye’de zekât ile ilgili sorunları daha ayrıntılı bir şekilde ele alan müesseselerin kurulmasına yönelik kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Değerli vakitlerinden tasarrufta bulunarak çalışmamızın hazırlanmasında büyük emeği olan, yaptığı yönlendirmeler ile çalışmamın olgunlaşmasına katkıda bulunan değerli hocam ve danışmanım Doç. Dr. Necmettin KIZILKAYA’ya teşekkürü borç bilirim. Çalışmamıza çeşitli yönlerden eleştiri ve önerileriyle katkıda bulunan Doç. Dr. Şahban YILDIRIMER ve Doç. Dr. Abdurrahman YAZICI ve tez jürimdeki hocalarıma teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca kaynak temininde yardımlarını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Necmeddin GÜNEY’e ve tezin teknik kısımlarındaki yardımlarından dolayı Şaban KÜTÜK ve Mehmet TURAN’a da teşekkür ediyorum. Eğitim hayatım boyunca her türlü desteği veren anne ve babama minnettarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KLASİK KAYNAKLARA GÖRE BORCUN ZEKÂT NİSABINA ETKİSİ

I. Borç Çeşitleri ve Nisaba Etkilerine Dair Yaklaşımlar	7
A. Kullar Tarafından Talep Edilen Borçlar	7
1. Kul Hakkı Borcu	8
a. Mehir Borcu.....	8
2. Allah Hakkı Olup Kullar Tarafından Talep Edilen Borçlar: Zekât Borcu....	9
B. Kullar Tarafından Talep Edilmeyen Borçlar: Sadece Allah Hakkı Olan Borçlar	14
II. Ödeme Zamanı Açısından Borçların Nisaba Etkisi.....	15
III. Borcun Hangi Malların Nisabından Düşürüldüğü ile İlgili Yaklaşımlar	16
A. Borcun Toprak Mahsulleri Dışındaki Malların Nisabını Etkilediği Görüşü .	17
B. Borcun Toprak Mahsullerinin Zekâtını Etkilemediği Görüşü	21
C. Borcun Toprak Mahsulü Dışındaki Malların Nisabından Düşürülme Şartları	22
D. Borcun Nisabından Düşürüldüğü Mallardaki Öncelik Sıralaması.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

MODERN FIKHÎ TARTIŞMALAR BAĞLAMINDA BORÇ ÇEŞİTLERİ VE NİSABA ETKİLERİ

I. Ödeme Zamanı Bakımından Borç Çeşitlerinin Nisaba Etkisi İle İlgili Yaklaşımlar	30
A. Borçların Zekât Matrahına Etkisinin Olmayacağı Görüşü	31
B. Borcun Zekât Nisabını Etkileyeceği Görüşü.....	33
1. Muaccel Borcun Zekât Nisabına Etkisi.....	33
2. Müeccel Borçların Zekât Nisabına Etkisiyle İlgili Yaklaşımlar	36
a. Müeccel Borcun Bir Yıllık Taksitinin Nisabdan Düşürüleceği Görüşü..	36
b. Müeccel Borcun Tüm Taksitlerinin Nisabdan Düşürüleceği Görüşü	38
II. Borçlanmaya Neden Olan Mallar Açısından Borç Çeşitleri.....	39
A. Temel İhtiyaç Malları Borcu.....	40
1. Konut Borcu	40
B. Zekâta Tabi Olmayan İhtiyaç Fazlası Mallar İçin Borçlanma	43
C. Zekâta Tabi Mallar İçin Borçlanma	45
1. Ticaret Malları Borcu	45
2. Toprak Mahsulleri Borcu	48
a. Toprak Mahsulleri Borcunun Mahsulün Nisabından Düşürüleceği Görüşü	48
b. Mahsul Borcunun Nisabdan Düşürülmeyeceği Görüşü	53
III. Borcun Nisabından Düşürüldüğü Mallar	54
A. Borcu Zekâta Tabi Olmayan Sabit Varlıkların (<i>Emvâlü'l-kınye</i>) Karşılması	55
B. Zekât Mallarının Emvâlü'z-zâhire ve Emvâlü'l-bâtına Şeklindeki Taksiminin Geçerliliğini Yitirmesi	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KLASİK VE MODERN TARTIŞMALAR BAĞLAMINDA BORCUN ZEKÂT NİSABINA ETKİSİ

I. Ödeme Zamanı Bakımından Borçların Nisaba Etkisiyle İlgili Yaklaşımlar.....	62
A. Talebe Konu Olan Borçların Nisabdan Düşürülmesi	63
1. Ödeme Zamanı Gelen Borçların Nisabdan Düşürülmesi.....	63
2. Vadeli Borçların Bir Yıllık Taksitinin Nisabdan Düşürülmesi.....	65

B. Borçların Tamamının Nisabdan Düşürülmesi.....	76
C. Borçların Nisabı Etkilemeyeceği Yaklaşımı	80
II. Borcun Nisabına Etkisinin Olduğu Mallar	83
A. Borcu Borca Konu Olan Malın Karşılması	83
B. Borçları Zekâta Tabi Olmayan İhtiyaç Fazlası Malların Karşılması	85
C. Borcun Mahsulün Nisabından Düşürülmesi	91
D. Borçları Düzenli Maaşın Karşılması	94
III. Borcun Nisabından Düşürüldüğü Zekât Mallarında Öncelik Sıralaması	96
SONUÇ	100
KAYNAKÇA	104

KISALTMALAR LİSTESİ

AAOIFI: Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions

b. : ibn, bin

bkz. :bakınız

c :cilt

ed. : Editör

Hz. : Hazreti

İSAV : İslâmi İlimler Araştırma Vakfı

ö. : ölüm yılı

s.a.v. : sallallahu aleyhi ve sellem

s. : sayfa

sy. : sayı

thk. : tahkik

t.y. : tarih yok

v.d. : ve diğerleri

GİRİŞ

I. Konunun Önemi ve Sınırlandırılması

İslâm dininin temel ibadetlerinden biri olan zekât, Kur'an'ın birçok ayetinde namazla birlikte zikredilmiştir. Zekât ile ilgili ayetlerin birinde Müslümanlardan kazançlarının bir kısmını belirtilen sekiz sınıfla paylaşmaları istenmiştir.¹ Hz. Peygamber (s.a.v.) de bu ibadetin ifası üzerinde durmuş, zekât mükelleflerinden zekâtın alınıp Kur'an'da belirtilen sınıflara dağıtılmasını sağlamıştır. Ancak İslâm'da herkes bu mali ibadetle sorumlu tutulmamış, bunun için birtakım şartlar aranmıştır. Bu şartların bir kısmı zekât mükellefiyle ilgiliyken bir kısmı da zekâta tabi olan mallarla ilgilidir. Zekât mallarının zekâta tabi olabilmesi için taşıması gereken şartlardan biri de Şârî' tarafından belirlenen miktara yani nisaba ulaşmış olmasıdır.

Kişi nisab miktarına ulaşmış zekât mallarına sahip olmakla beraber borçlanmaya başvurabilmektedir. Zira bankacılık ve finans sisteminin gelişmesiyle birlikte bireylerin borçlanma oranlarının gittikçe arttığı görülmektedir. Bankaların ve finansal kurumların sunduğu konut, taşıt, esnaf, çiftçi vb. kredi olanakları nakit parası olmayan kimseleri borçlanmaya teşvik etmektedir. Ayrıca borçları uzun vadede düşük taksitlerle ödeme kolaylığının sağlanması borçlanmayı daha da cazip hale getirmektedir. Bu sebeple günümüzde ihtiyaç sahibi fakir kimseler borçlandığı gibi zengin iş sahipleri ve yatırımcılar da yüksek meblağlı borç altına girebilmektedirler. Bu kimselerin yapmış olduğu borçların büyük bir kısmı ticareti büyütmek veya yatırımları artırmak gayesini taşımaktadır.

Günümüzde borçlanmanın artması, borca konu olan malların çeşitlenmesi, borçların vadesinin uzaması gibi nedenler borcun nisaba etkisini tekrar gündeme getirmiştir. Bu konuda yapılan Türkçe müstakil bir çalışmanın bulunmaması, Arapça birtakım çalışmalar varsa da konunun tüm yönleriyle detaylı bir şekilde ele alınmaması bizi böyle bir çalışma ortaya koymaya sevk etmiştir.

¹ Tevbe, 9/60.

Klasik borç anlayışının değerlendirilmeye tabi tutulup günümüzde ortaya çıkan borçların, borçlanma nedenlerinin tahlil edilip nisaba etkilerinin ele alınması gerekmektedir. Bu çerçevede çalışmanın kapsamını da göz önünde bulundurarak borcun nisaba etkisiyle ilgili klasik yaklaşım Hanefi mezhebi esas alınarak verilecektir. Bu mezhebin yaklaşımı üzerinden modern dönemde ortaya çıkan problemlere çözüm üretilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda mezhep ismi belirtilmeden fakihlerin görüşlerine yer verildiğinde bununla Hanefi mezhebi kastedilmiş olmaktadır. Bununla birlikte gerekli görülen durumlarda diğer fıkıh mezheplerinin görüş ve delillerine de çalışmamızda yer yer değinilecektir.

II. Çalışmanın Amacı ve İçeriği

Zekâtla mükellef olmakla beraber kişiler sıkça borçlanmaya başvurabilmektedirler. Geçmişten farklı olarak bireyler, temel ihtiyaçlarını karşılamak için borçlanmakla beraber yatırımlarını artırmak veya işlerini büyütmek için de borç altına girebilmektedir. Ayrıca eskiden borçlar kısa vadeli iken günümüzde uzun vadeli borçlanmalara sıkça rastlanmaktadır. Bu çerçevede hangi borçların, ne oranda nisabdan düşürüleceğinin açığa kavuşturulması çalışmamızın ana amaçlarından biridir. Borcun nisabdan düşürülmesi için gerekli şartlar ve borçların nisabını etkilediği mal çeşitleri vb. tartışmalı meseleler bu çalışmada detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmakta olup birinci bölümde klasik dönemde borçların nisaba etkisi konusunda öne sürülen görüşler incelenecektir. Fakihlerin yaptıkları borç taksimlerine yer verilecek, fakihlere göre nisabdan düşürülen borçlar ile nisaba etkisi olmayan borçlar değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Ayrıca borcun nisabını etkilediği mallarla ilgili değerlendirmelere de yer verilecektir. Klasik fıkıh anlayışında konu ele alınırken Hanefi mezhebinin görüşleri esas alınacaktır. Zira bir mezhep içerisinde bir bütünlük arz eden yaklaşım üzerinden meselelerin ele alınmasının daha sağlıklı ve tutarlı sonuçlar doğuracağı öngörülmektedir. Nitekim son dönemlere kadar bu yöntem uygulanarak ortaya çıkan problemlere çözüm üretilmiştir. Her mezhebe müntesip fakih kendi mezhebinin metodolojisi çerçevesinde meseleleri ele alıp değerlendirmeye tabi tutmuştur. Ayrıca bu bölümde zekât ile ilgili genel

bilgilere yer verilmemiştir. Zira zekât gibi temel bir ibadete dair temel bilgilerden ziyade doğrudan konuya girilerek meselenin derinlemesine incelenmesinin daha uygun olacağı açıktır. Ayrıca zekât ile ilgili temel meselelerin birçok çalışmada konu edinilmiş olması sebebiyle tekrardan kaçınılmak istenmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise modern dönemde borçların nisaba etkisiyle ilgili ortaya çıkan tartışmalar iki ana başlık altında değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Birincisi, ödeme zamanı açısından borç çeşitleri ve bunların nisaba etkisiyle ilgili farklı yaklaşımlardır. Şöyle ki uzun vadeli borçlanmaların artması, bireylerin bunları ödemek durumunda olmaması çağdaş fakihleri bu konuda klasik yaklaşımdan farklı görüşler ileri sürmeye sevk etmiştir. Fakihlerin bu hususta öne sürdükleri çözüm önerileri ve zikrettikleri deliller gerekçeleriyle beraber ortaya konulmaya çalışılacaktır. İkincisi ise, borçlanmaya konu olan mallar açısından borçların taksime tabi tutulmasıdır. Eskiden bireyler temel ihtiyaçlarını karşılamak için düşük meblağlarla borçlanmaktaydı. Günümüzde ise bireylerin ihtiyaç fazlası mallar için yüksek meblağlarla borçlanması sık karşılaşılan bir durumdur. Bu çerçevede borçlanmaya konu olan mallar açısından borçlar taksime tabi tutulup nisaba etkileri tartışılacaktır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde de borçların zekât nisabına etkisiyle ilgili ortaya çıkan problemler ortaya konulacaktır. Çağdaş fakihlerin bu konularda ileri sürmüş oldukları yaklaşımlar değerlendirmeye tabi tutulacak, bu mevzularda herhangi bir usul benimsenmeden ortaya konan yaklaşımların doğurduğu birtakım sorunlara değinilecektir. Daha sonra klasik Hanefi yaklaşımı çerçevesinde çağımızda ortaya çıkan problemlere çözüm üretilmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede vadeli borçların zekât nisabına etkisi ve borçların nisabını etkilediği mallarla ilgili yaklaşımlar kritik edilip varılan sonuçlar sunulacaktır.

III. Literatür Değerlendirmesi

Çalışmamızda borcun nisaba etkisiyle ilgili hem klasik fıkhıdaki anlayışlar ele alınmış hem de modern dönemde borcun nisaba etkisiyle ilgili öne sürülen yaklaşımlar esas alınarak Hanefi mezhebi temelinde günümüz problemlerine çözüm önerileri

sunmak amaçlanmaktadır. Literatür değerlendirmesine geçmeden kaynak olarak istifade edilen eserlere yer verilmesi faydalı olacaktır.

Çalışmamızın birinci bölümünde genel olarak Hanefi eserlerinin çoğundan istifade etmekle birlikte özellikle mezhepte kabul görmüş temel kaynaklara sıkça başvurulmuştur. Bunlar: Muhammed eş- Şeybani'nin *el-Asl* isimli eseri, Serahsi'nin *el-Mebsût* isimli eseri, Kâsânî'nin *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'* isimli eseri, Alaüddin es-Semerkandi'nin *Tuhfetü'l-fukaha* isimli eseri, Merğinanî'nin *el-Hidâye* isimli eseri, Mevsilî'nin *el-İhtiyar li ta'lili'l-Muhtâr* isimli eseri, Molla Hüsrev'in *Dürerü'l-hükkâm Şerhü Gurerü'l-Ahkâm* adlı eseri ve İbn Âbidîn'in *Reddü'l-muhtâr'ale'd-Dürri'l-Muhtâr* adlı eseridir.

Borcun nisaba etkisiyle ilgili modern tartışmaları ele aldığımız ikinci bölümde ise günümüzde zekâtla ilgili çalışmalarda başvurulana Kardâvi'nin *Fıkhu'z-zekât* isimli eserinden istifade edilmiştir. Ayrıca İslâmi İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) tarafından düzenlenen tartışmalı toplantılardan *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, 2015 yılında Konya'da düzenlenen *II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi: Günümüzdeki Meseleler*, Kuveyt'teki zekâtla ilgili önemli kurumlardan Beytü'z-zekât tarafından düzenlenen *Güncel Zekât Meseleleri* başlıklı toplantılar incelediğimiz çalışmalar arasındadır. Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından kaleme alınan *Fetvalar I* isimli çalışmayla, İslâmi Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kurumu'nun (AAOIFI) *el-Meâyiru's-şeriyeye* isimli çalışması da istifade ettiğimiz önemli kaynaklardandır.

Çalıştığımız konuyla ilgili Türkçe kaleme alınan müstakil bir çalışmaya rastlayamadık. Fakat konuyla ilgili Arapça kaleme alınan birtakım çalışmalar bulunmaktadır. Bu konuyu yakın dönemde ele alan araştırmacıların başında zekât uzmanı Muhammed Osman Şubeyr gelmektedir. Şubeyr, borcun zekât nisabına etkisi meselesini 1989 yılında Kahire'de düzenlenen ikinci *Güncel Zekât Meseleleri* konulu toplantıda ele almıştır. Daha sonra bu çalışmasını *Ebhâsü'n-fıkhiyye fî kadâya'z-zekâti'l-muâsıra* isimli çalışmanın bir bölümü olarak neşretmiştir.

Şubeyr, güncel iki problem olan vadeli yatırım borçları ile vadeli konut borçlarının zekât nisabına etkisini ele almış ve bu mevzuları ele almadan önce

borçların nisabdan düşürülmesiyle ilgili klasik fıkhıdaki farklı yaklaşımları tartışıp akabinde kendi yaklaşımını ortaya koymuştur. Söz konusu yaklaşımları nakletmekle yetinmeyerek bu görüşleri tartışıp bunlardan birini tercih etmesi çalışmasını özgün hale getirmiştir. Ancak Şubeyr, bütüncül bir bakış açısıyla meseleleri değerlendirmemiş, herhangi bir metot benimsemeyip münferit konular üzerinden sonuçlara varmıştır. Ayrıca Şubeyr, söz konusu iki borcun zekât nisabına etkisini detaylı bir şekilde ele almakla birlikte diğer borç türlerinin zekât nisabına etkisini derinlemesine incelememiştir. Borcun nisaba etkisini açıklamış fakat borçların nisabından düşürüldüğü mallara yeteri kadar değinmemiştir.

İkinci bir çalışma ise Salih b. Abdullah el-Lâhım'ın kaleme aldığı *Eserü'd-deyn fi'z-zekât* isimli eserdir. Eserde borçların zekât nisabına etkisine dair klasik fıkhıta mevcut tartışmalara yer verilmiştir. Bu konudaki görüşler beyan edilmiş, öne sürülen deliller sıralanıp bunlardan birini tercih etme yoluna gidilmiştir. Günümüzün klasik dönemden farklılaşan borçluluk hallerine dikkat çekilmemiş, ortaya çıkan yeni problemlere çözümler sunulmamıştır.

Bir diğer çalışma ise Abdullah b. İsa el-Ayîdî'nin *Zekâtü'd-duyûnu'l-muâsıra* isimli eseridir. Bu eserde güncel borç türlerinin zekâtı ve borcun zekât nisabına etkisi aktarılmıştır. O da bu konudaki farklı yaklaşımları izah edip bunlardan birini tercih etmeyi seçmiştir. Modern dönemde ortaya çıkan borç kalemlerinin zekâtını ele almakla birlikte bu dönemde ortaya çıkan borçlanmaların zekât nisabına etkisine ise değinmemiştir. Ayrıca günümüzde bankacılık sisteminin gelişmesiyle beraber ortaya çıkan uzun vadeli yatırım borçları, konut ve ticaret borçları gibi borçların nisaba etkisine de yer vermemiştir. Ayrıca yazarın herhangi bir sistem benimsemeden farklı mezheplerin yaklaşımları arasında tercih yapması tutarlılığı engellemiştir.

Ahmed b. Muhammed el-Halil de *Zekâtü'l-medîn ve tatbikâtuhu'l-muâsıra* isimli çalışmasında borçlunun zekâtı konusunu ele almıştır. O, borcun nisabını etkilediği malları klasik fıkhıdaki gibi *emvalü'z-zâhire* ve *emvâlü'l-bâtına* şeklinde taksim etmiş, borçların bu malların nisabına etkisiyle ilgili değerlendirmelere yer verip tercih ettiği yaklaşımı gerekçeleriyle beraber ortaya koymuştur. Günümüzün borç anlayışı, ortaya çıkan yeni borçlanmalar, borçluluk oranının artması gibi hususları ise

dikkate almamıştır. Sadece klasik dönemde o zamanın problemlerini çözmek için ortaya konan çözüm önerilerini naslar çerçevesinde değerlendirip birisini tercih etmekle yetinmiştir.

Abdullah b. Mansûr el-Gufeylî *Nevâzilü'z-zekât* isimli eserinde yatırım borçları ile konut borçlarının zekât nisabına etkisini tartışmış, öncelikle borçların zekât nisabına etkisiyle ilgili yaklaşımlara yer vermiştir. Ancak söz konusu yaklaşımları detaylı bir şekilde ele alıp incelememiştir. Gufeylî borçların nisaba etkisiyle ilgili klasik yaklaşımları izah etmiş, konut ve yatırım borçlarının nisaba etkisi konusunda vardığı sonuçları aktarmıştır. Ancak benimsediği yaklaşımları ele alırken deliller noktasında yetersiz kaldığı, daha çok tercih ettiği yaklaşımı zikretmekle yetindiği, farklı görüşlere yer vermediği görülmektedir. Hâlbuki öne sürülen farklı yaklaşımların detaylı bir şekilde değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir.

Refik Yunus el-Mısırî *Zekâtü'd-duyûn* isimli eserinde alacakların zekâtıyla birlikte borcun zekât nisabına etkisi konusunu da ele almıştır. Bu çalışmada klasik fıkhıdaki farklı yaklaşımlara ve onların delillerine yer vermekle yetinilmiştir. Bu yaklaşımlar değerlendirmeye tabi tutulmamış, bunlar arasında tercihte bulunulmamıştır. Eserde görüşlerin nakliyle yetinildiği görülmüştür. Ayrıca günümüzde ortaya çıkan problemlere ise hemen hemen hiç değinilmemiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KLASİK KAYNAKLARA GÖRE BORCUN ZEKÂT NİSABINA ETKİSİ

İslâm dininin temel ibadetlerinden biri olan zekâtla mükellef olabilmek için birtakım şartlar gerekmektedir. Bunlardan bazıları zekât mükellefiyle ilgiliyken bazıları ise zekâta konu olan mallarla ilgilidir. Zekât mallarında bulunması gereken şartlardan biri de malın nisab miktarına ulaşmış olmasıdır. Nisab miktarı mallara sahip olan kimselerin bazı borçları da olabilmektedir. Bu borçlarının zekât nisabından düşürülüp düşürülmeyeceği ihtilaf konusu olmuştur. Fıkıh literatüründe borçların tamamının nisabdan düşürülmesi gerektiğini savunanlar olmakla beraber borçların nisaba hiçbir etkisinin olmadığını savunanlar da bulunmaktadır. Bununla birlikte kimi borçların nisabdan düşürüleceği kimi borçların ise nisaba etkisinin olmadığı Hanefi fakihlerince ileri sürülmüştür. Çalışmamızın bu bölümünde Hanefi mezhebinin bu yaklaşımı ele alınacak, farklı borç türlerinin zekât nisabına etkisi değerlendirilecektir. Ayrıca borcun nisabını etkilediği mallarla ilgili klasik anlayış ortaya konmaya çalışılacaktır.

I. Borç Çeşitleri ve Nisaba Etkilerine Dair Yaklaşımlar

Borçların zekât nisabına etkisi ele alınırken tüm borçlar için genel bir hüküm verilmemiş, borçlar farklı açılardan taksime tabi tutularak değerlendirilmiştir. Fakihlerin borçları kulların talebine konu olma açısından kullar tarafından talep edilen borçlar, kulların talebine konu olmayan borçlar şeklinde iki kısma ayırarak inceledikleri görülmektedir. Bu borç türlerinin nisaba etkisini ve aralarındaki farkları fakihlerin değerlendirmesi ışığında ele alacağız.

A. Kullar Tarafından Talep Edilen Borçlar

Kullar tarafından talep edilen borçların iki başlık altında ele alındığı görülmektedir. Birincisi sadece kul hakkı olan karz ve mebî'in semeni gibi borçlardır. İkincisi ise Allah hakkı olmasına rağmen kulların talebine konu olabilen zekât borcudur.

1. Kul Hakkı Borcu

Hanefi fakihler karz, telef edilen malın tazmini, mebî'in semeni, yaralama veya sakat bırakma erşi gibi kul hakkı olan borçların zekât mallarının nisabından düşürüleceği konusunda ittifak etmişlerdir. Zira bu borçlar ödenmediği takdirde kişi zor durumda kalmakta ve borcundan dolayı cezalandırılması söz konusu olabilmektedir. Kul hakkı ile ilgili borçlarda kişi kendisi borçlandığı gibi borçlu bir kimseye kefil de olabilmektedir. Borçluya kefil olduğu takdirde kefil olan kimsenin zekâta tabi mallarının nisabından borç düşürülür.² Nitekim kefalet akdinde borç hususunda zimmet zimmete eklenmektedir.³ Bu da demektir ki alacaklı hem borçludan hem de kefiliden borcun ifasını isteyebilmektedir. Bu nedenle kefilin de zekât mallarının nisabından borcun düşürülmesi gerekmektedir.

Hanefi fakihler mehir dışındaki kul hakkı borçlarının nisabdan düşürülmesi hususunda ittifak etmekle beraber kocanın hanımına ödemesi gereken mehir borcunun nisaba etkisi hususunda ise görüş birliği sağlanamamıştır. Bu konuda geniş tartışmaların bulunması sebebiyle konunun müstakil bir başlık altında ele alınması daha uygun olacaktır.

a. Mehir Borcu

Mehir borcunun nisaba etkisi konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hanefi fakihlerin çoğunluğu tarafından kabul gören görüşe göre mehir borcu da diğer kul hakkı borçları gibi gerek muaccel/ödeme zamanı gelmiş gerek müeccel/vadeli olsun zekât nisabından düşürülür.

Bu mevzuda detaylı açıklamalarda bulunan Alâeddin es-Semerkindî (ö. 539/1144), kullar tarafından talep edilebilen borçların gerek muaccel gerek müeccel olsun hepsinin nisabdan düşürüleceğini ifade etmiştir. Daha sonra mehir borcunun hükmünün de böyle olduğunu, ancak bazı fakihlerin farklı kanaatte olduklarını belirtmiştir. Onlara göre vadeli olan mehir borcu genellikle talebe konu olmadığından dolayı zekât nisabından düşürülmemelidir.⁴ Kâsânî (ö. 587/1191) de mehir borcunun

² Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm Şerhü Gurerü'l-Ahkâm*, I, 171.

³ Şürünbülâlî, *Haşiyetü's-Şürünbülâlî 'ala' Dürrü'l-Hükkâm*, I, 172.

⁴ Semerkindî, *Tuhfetu'l-fukaha*, I, 274.

nisabdan düşürüleceği yönündeki genel kanaati zikrettikten sonra “بعض مشايخنا” (meşayihimizden bazıları) diye söz ettiği bazı fakihlerin bu konudaki ihtilafına yer vermiştir.⁵ Semerkandî ve Kâsânî “bazı fakihler” tabiriyle kimleri kastettiklerini açıklamamışlardır. Mevzuyu ele alan diğer eserlerde de bu fakihlerin ihtilafına yer vermekle yetinilmiş, onların delillerine dair izahta bulunulmamış ve bu fakihlerin kimler olduğuna dair açıklama yapılmamıştır.⁶ Söz konusu fakihlerin sadece vadeli mehir borcu konusunda bu yaklaşımı benimsemelerinin gerekçesi şöyle olabilir: Karı koca arasındaki yakınlıktan dolayı bu borçlar talebe konu olmamaktadır. Kadınlar eşlerinden bunların ödemesini talep etmemektedirler. Erkekler de bunları ödeme konusunda kararlı olmadıklarından dolayı bu borçların zekât nisabından düşürülmeyeceği iddia edilmiştir.

Semerkandî mezhep içerisinde kimi fakihlerin ödeme vakti gelmiş mehir borcu hususunda da farklı kanaatte olduğuna dikkat çekerek şöyle demiştir: “Bazı fakihlere göre mehir borcu muaccel dahi olsa ancak koca ödeme hususunda kararlı ise bu borç nisabdan düşürülür. Aksi halde koca mehri ödemeyi düşünmüyorsa bu mehir borcunun zekâta etkisi olmaz”.⁷ Nitekim bu borç nisabdan düşürülse dahi borçlu borcunu ödemeyecektir. Zira söz konusu borç eşinin borcu olduğu için aralarında var olan yakın ilişkiden dolayı kocadan ödeme talep edilmemekte veya talep edilse dahi koca ödemeyebilmektedir. Borcun nisabdan düşürülme amacı ise borçluya borcunu ödeme imkânı sağlamasıdır. Borcunu ödemeyi düşünmeyen bir kimseye böyle bir imkân vermenin faydasının olmayacağını düşünen bazı fakihler, bu borçların nisabı etkilemeyeceğini savunmuşlardır.

2. Allah Hakkı Olup Kullar Tarafından Talep Edilen Borçlar: Zekât Borcu

Bazı borçlar Allah hakkı olmakla beraber insanların talebine konu olabilmektedir. Bu hususta zekât ibadeti zikredilebilir. Allah zenginlerden belli miktarlara ulaşan mallarından bir kısmını fakirlere zekât olarak vermelerini talep

⁵ Kâsânî, *Bedâiu ‘s-sanâi*, II, 6.

⁶ Mevslî, *el-İhtiyar li ta ‘lil-Muhtâr*, I, 100; Damat efendi, *Mecma ‘u’l-enhur fi şerhi Mülteka’l-Ebhur*, I, 193.

⁷ Semerkandî, *Tuhfetü’l-fukaha*, I, 275.

etmektedir. Zekâtın Allah'ın insanlardan gerçekleştirmesini istediği bir ibadet olması bunun *Allah hakkı* şeklinde nitelendirmesine neden olmuştur. Bu Allah hakkı olan borç insanların talebine de konu olmaktadır. Nitekim devlet başkanları görevlendirdikleri zekât memurları aracılığıyla mükelleflerden zekât vermelerini istemektedir. Dolayısıyla zekât borcu Allah hakkı olmakla beraber insanların talebine konu olmaktadır. Allah hakkı olmasına rağmen kullar tarafından talep edilen zekât borcunun nisaba etkisi ele alınması gereken önemli bir meseledir.

Geçmiş yılların zekâtını vermeyen kimse, geçmiş yılların zekât borcunu nisabdan düşürdükten sonra kalan malın zekâtını mı verecektir? Ya da zekât borcunu nisabdan düşürmeden mi zekât verecektir? Örneğin 2015 yılı Ramazan ayında sahip olduğu 100.000 TL'nin zekâtını vermekle yükümlü kimse, o yılın zekâtını vermemiştir. Aynı şekilde 2016 ve 2017 yılı Ramazan ayında da bu miktarda paraya sahip olduğu halde yine zekât vermemiştir. 2018 yılı Ramazan ayına geldiğinde kişi bu yılın zekâtını vermek istemektedir. Daha önce zekâtını vermediği geçmiş üç yılın zekâtını nisabdan düşürüp kalan malın zekâtını mı verecektir? Ya da bu borcu düşürmeden malın tamamının mı zekâtını verecektir? Bunun açıklığa kavuşturulması gereken önemli bir konu olduğu ortadadır. Zira bu borcun nisabdan düşürülmesi veya düşürülmemesi zekât miktarında değişikliğe neden olmaktadır. Bu konuda fakihlerin değerlendirmelerinden hareketle sonuca varmaya çalışacağız.

Fakihler zekât borcunun nisaba etkisi konusunu borçlanmaya konu olan zekât malları açısından ele almışlardır. Bu çerçevede zekât borcu verilmeyen malları *emvâlü 'z-zâhire* ve *emvâlü 'l-bâtına* şeklinde iki kısma ayırmışlardır. Söz konusu zekât borcunun nisaba etkisi mevzusuna geçmeden önce bu mallarla nelerin kastedildiğinin bilinmesi gerekmektedir. Zira bu mallarla neyi kastettikleri bilinmeden bu malların zekât borcunun nisaba etkisinin ele alınması uygun olmayacaktır.

Fakihler *açık mallar* anlamına gelen "*emvalü 'z-zâhire*" kavramı ile hayvanlar, toprak mahsulleri ve madenleri kastetmişlerdir.⁸ Bu malların bu şekilde isimlendirilmelerinin gerekçesi, bunların gizli olmayıp mal sahibi dışındaki kimselerin

⁸ Bkz. Aynî, *el-Binâye fî şerhi 'l- Hidâye*, III, 300.

de bu mülkiyetten haberdar olmalarıdır.⁹ Malların diğer kısmı olan *gizli mallar* anlamındaki *emvâlü'l-bâtına* ile para (altın, gümüş) ve ticaret malları kastedilmiştir.¹⁰ Bu malların *emvâlü'l-bâtına* şeklinde isimlendirilme gerekçesinin şöyle olduğu ifade edilmiştir: Bu malların varlığını yalnızca mal sahibi bilmekte, başkaları ise ancak onun bilgilendirmesiyle bunlardan haberdar olabilmektedirler.¹¹

Zekât malları arasındaki mezkûr ayrımı ilk olarak Hz. Osman yapmış; zâhir addedilen malların zekâtının devlet tarafından tahsil edilmesine, buna karşılık bâtin malların zekâtının ödenmesini ise mükellefe bırakılmasına hükmetmiştir.¹² Mezhep imamları söz konusu ayırmadan hareketle bu malların zekât hükümlerinde birtakım farklılıklar olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu çerçevede zekâta tabi malların zekât borcunun nisaba etkisi hususunda bu mallar arasında farklılık olduğu ifade edilmiştir.¹³ Konuyla ilgili olarak öncelikle zâhir malların zekât borcunun nisaba etkisine, ardından da bâtin malların zekât borcunun nisaba etkisi ile ilgili yaklaşımlara yer verilecektir.

Hanefi fakihler zâhir malların zekât borcunun nisabdan düşürüleceği hususunda ittifak etmişlerdir.¹⁴ Yalnızca Züfer'den (ö. 158/775) hiçbir malın zekât borcunun nisabdan düşürülmeyeceğine dair bir görüş nakledilmiştir. Fakat genel kabul onun bu konuda Hanefi mezhebinde bulunan genel kanaate aykırı bir görüş serdetmediğidir.¹⁵ Bu malların zekât borcunun nisabdan düşürülmesi hususundaki ittifakın gerekçesi; bunların zekâtının devlet tarafından tahsil edilmesi ve insanların talebine konu olmasıdır. Kullar tarafından talep edilen borçlar zekât nisabından düşürüldüğüne göre bu borçlar da zekât nisabından düşürülmelidir. Ayrıca zâhir malların zekât borcu ödenmediği takdirde bireyler cezayla karşı karşıya kalabilmektedir. Nitekim Hz. Ebubekir zekâtını vermeyen kişilerle savaşmıştır. Dolayısıyla bireylerin talebe konu

⁹ el-Merkezü'l-ilmî li Beyti'z-Zekât, en- nedvetü'l-hamîse, <http://webapps.zakathouse.org.kw/ZH-Encyclopedia/Files/na5/nad5.html#p=267> (Erişim Tarihi: 06.07.2018)

¹⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, II, 7; Aynî, *el- Binaye fî Şerhi'l-Hidâye*, III, 300.

¹¹ el-Merkezü'l-ilmî li Beyti'z-Zekât, en- nedvetü'l-hamîse, <http://webapps.zakathouse.org.kw/ZH-Encyclopedia/Files/na5/nad5.html#p=267> (Erişim Tarihi: 06.07.2018)

¹² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, II, 7.

¹³ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, I, 275; Burhaneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, II, 294.

¹⁴ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, I, 275.

¹⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, II, 7; Burhaneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, II, 294; Mevslî, *el-İhtiyar li ta'lîl'l-Muhtâr*, I, 100.

olan, ödemediği takdirde cezaya muhatap olacağı borçları zekât nisabından düşürülmelidir.

Bâtın malların zekât borcunun nisaba etkisi konusunda ise görüş ayrılığı bulunmaktadır. Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve İmam Muhammed (ö. 189/805) bu malların zekât borcunun nisabdan düşürüleceğini savunurken Züfer bu malların zekâtının kullar tarafından talep edilmemesi sebebiyle bunların zekât borcunun nisabı etkilemeyeceğini iddia etmektedir. Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ise bâtin malların zekât borcunun nisaba etkisiyle ilgili olarak bu malları mevcut olan ile tüketilmiş mallar şeklinde taksime tabi tutmaktadır. Mevcut malın zekât borcunun nisabdan düşürüleceğini, mevcut olmayan/tüketilmiş malın zekât borcunun ise nisabdan düşürülemeyeceğini dile getirmiştir.¹⁶

Ebu Yusuf, bâtin malların zekât borcunun nisabdan düşürülmemesi gerektiği hususunda Züfer'i haklı bulmakla beraber bunun sadece mevcut malın zekât borcu için geçerli olduğunu belirtmektedir. Zira mevcut malın bir kısmı zekât borcuna karşılık gelmektedir. Zekât borcunu düşürmediğimizde zekât borcuna karşılık gelen maldan yani zekâttan zekât verilmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Zekâttan zekât vermek de uygun görülmediğinden zekât borcuna karşılık gelen malın zekâttan muaf tutulması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁷ Bu noktada Ebu Yusuf'un değerlendirmesini bir örnekle açıklamak faydalı olacaktır. 200.000 TL değerindeki ticaret malına sahip iş adamı 2015 Ramazan'ında zekât ödeme zamanı gelmesine rağmen zekâtını vermemiştir. Aynı şekilde 2016 ve 2017 Ramazan'ında bu miktarda mala sahip olmasına rağmen zekât vermemiştir. 2018 yılı Ramazan ayında içerisinde olduğu yılın zekâtını vermek isteyen kimse, önceki yılların zekât borcu olan 15.000 TL'yi zekât nisabından düşürecek midir?

Kişi bu borçlarını nisabdan düşürdüğünde 185.000 TL'nin zekâtını verecektir. Ancak bu borcu düşürmediğinde malının tamamının zekâtını vermek zorunda kalacaktır. Bu durumda zekât borcuna karşılık gelen 15.000 TL'nin de zekâtını vermiş

¹⁶ Burhaneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, II, 294.

¹⁷ Bkz. Burhaneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, II, 294; Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, III, 301.

olmaktadır. Dolayısıyla bu kimse zekâtı zekât vermiş olacaktır. Zekât malından zekât verilmesi gerektiğini savunmanın doğru olmadığı açıktır.

Ebu Yusuf mevcut malın zekât borcunu nisabdan düşürmediğimizde borcun zekât malından daha fazla olabileceğini belirterek savunduğu yaklaşımın isabetli olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır.¹⁸ Şöyle ki verdiğimiz örnekte belirtildiği gibi 200.000 TL'nin zekâtı yıllık 5.000 TL'dir. 41 yıl boyunca bu malın zekâtı verilmediğinde bunun zekâtı zekât malından daha fazla olmaktadır. Dolayısıyla eğer zekât malı mevcutsa zekât borçları nisabdan düşürülerek yıllık zekât hesabı yapılmalıdır.

Ebû Yusuf zekâtı ödenmemiş mal tüketildiğinde, mevcut olmayan bir malın zekât borcunun başka bir malın zekâtını etkilemesinin uygun düşmeyeceğini savunmaktadır.¹⁹ Ebu Yusuf tüketilmiş malın zekâtının talep edilmeyeceğinden hareketle bu sonuca varmıştır. Zira o zekâtı talep edilmeyen tüketilmiş malın, mevcut malın zekâtına mani olmaması gerektiğini düşünmektedir. Bireyin zekâtını vermeyip aynı zamanda tüketerek zekâtını vermeyi düşünmediği imasını verdiği malların zekât borcunun nisabdan düşürülmesinin isabetli olmayacağı düşünülmüştür.

Züfer ve Ebû Yûsuf'un bazı malların zekât borcunun nisabı etkilemediği yönündeki zikrettiğimiz görüşleri mezhep içerisinde kabul görmemiş, her çeşit malın zekât borcunun nisabdan düşürülmesi yönündeki Ebû Hanîfe ve Şeybanî'nin yaklaşımları benimsenmiştir. Zira Hanefî fakihler, Züfer'in bâtin malların zekâtının mükellefe bırakıldığı, dolayısıyla talebe konu olmadığı yönündeki iddiasını yerinde bulmamış, bu malların zekâtının devlet başkanı tarafından talep edildiğini belirtmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer dönemlerinde bu malların zekâtının devlet eliyle tahsil edildiğini de ayrıca vurgulamışlardır. Hz. Osman döneminde ise devletin sınırları genişleyip zekât mallarında artış meydana gelince bunların zekâtının devlet tarafından tahsil edilmesi güçleşmiştir. Bu sebeple Hz. Osman mükellefin sadece kendisinin bildiği gizli malların zekâtını ödemeyi mükellefe bırakmıştır. Bir nevi bu malların zekâtını

¹⁸ Kâsânî, *Bedai'ü's-Sanâi*, II, 7.

¹⁹ Burhaneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, II, 294; Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, III, 301.

ödemede mükellefi devlet başkanının vekili kılmıştır.²⁰ Şüphesiz vekil ödemeyi yapmakla görevli olmakla birlikte yine de müvekkil (vekâleti veren/devlet başkanı) görevde ihmal olduğunu fark ettiğinde bu malların zekâtını tahsil edebilme yetkisine sahiptir. Dolayısıyla bu malların zekât borcu kullar tarafından talep edilmekte ve böylelikle nisabdan düşürülmesi gerekmektedir.

Ebû Yusuf'un mevcut olmayan/tüketilmiş bâtin malların zekât borcunun nisabı etkilemeyeceği yönündeki yaklaşımı da mezhep içerisinde kabul görmemiştir.²¹ Zira zekât borcu tahakkuk etmiş olan mal mevcut olduğunda bu borç insanlar tarafından talep edildiği gibi o mal tüketildiği takdirde de zekât borcu talebe konu olabilmektedir. Bu hususta söz konusu mallar arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Dolayısıyla mevcut malların zekât borcu da zekât nisabından düşürülmesi gerekmektedir.

B. Kullar Tarafından Talep Edilmeyen Borçlar: Sadece Allah Hakkı Olan Borçlar

Bazı borçlar Allah hakkı olup kulların talebine konu olmamaktadır. Kefâret, nezir, hac ve fitır sadakası gibi borçlar kulların talebine konu olmayan Allah hakkı borçlardır. Fakihler bu borçların zekât nisabından düşürülmeyeceğini savunmuşlardır. Zira bu borçların ödenip veya ödenmemesinin karşılığı ahirette verilecek olup dünyevi herhangi bir karşılığı bulunmamaktadır. Kişi bu borçları ödediğinde sevap kazanacak, ödemediğinde ise günahkâr olacak ve cezasını ahirette çekecektir. Kişi bu tür borçları ödemeye zorlanmamakta ve ödemediği takdirde hapis cezası gibi bir müeyyideyle karşı karşıya kalmamaktadır.²² Bu nedenle de dünyevi hükümlere etkisi olmayan bu borçlar devlet tarafından tahsil edilmeyerek ifası mükellefe bırakılmıştır. Çünkü bu borçlar kul ile rabbi arasındaki borçlar olduğundan ödenmesini talep etmek sadece Allah için söz konusu olabilmekte ve ödemesi yapılmadığında cezasını yalnız Allah verebilmektedir. Kullar tarafından talep edilmeyen ve ödenmediği takdirde herhangi bir cezai işlem uygulanmayan bu tür borçların, talebe konu olan ve ödenmediği

²⁰ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukaha*, I, 275.

²¹ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukaha*, I, 275.

²² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, II, 8.

takdirde dünyada cezası kullar/devlet başkanı tarafından verilen zekâta mani olmasının isabetli olmayacağı ortadadır.

Zekâtın türlerinden olan fitır sadakası borcunun nisabdan düşürülmemesi gerektiği söz konusu edilmiştir. Bu durum bir çelişki olarak görülebilir. Zira fitır sadakası da zekâtın bir çeşidi olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte fakihler borcun nisaba etkisi mevzusunda fitır sadakasını talebe konu olmayan sırf Allah hakkı borçları içerisinde ele almışlar ve nisabdan düşürülmeyeceğini belirtmişlerdir. Fakihler fitır sadakası borcunun da ödemesinin talep edilemediğini, fitır sadakasını vermenin mükellefe bırakıldığını, ifa edilmediğinde cezasının dünyada verilmemesinden hareketle bunların zekât nisabından düşürülmeyeceği sonucuna vardıkları görülmektedir.²³ Zira onlar, kullar tarafından talebe konu olmayan hiçbir borcun nisabdan düşürülmemesi gerektiğini vurgulamışlardır.

II. Ödeme Zamanı Açısından Borçların Nisaba Etkisi

Erken dönem kaynaklarında talebe konu olan borçların nisabdan düşürüleceği belirtilmiş, borcun ödeme zamanının gelmesi veya vadeli olmasıyla ilgili bir açıklamaya ise yer verilmemiştir.²⁴ Talebe konu olan borçların mutlak ifadeyle nisabdan düşürüleceğinin belirtilmesi nisaba etkisi hususunda bu iki borç türü arasında fark bulunmadığına işaret etmektedir. Nitekim daha sonraki dönemlerde kaleme alınan eserlerde bu durum açıkça belirtilmiş, talebe konu olan borcun ister ödeme zamanı gelmiş ister vadeli olsun nisabdan düşürüleceği ifade edilmiştir.²⁵ Hanefi mezhebinde genel kabul gören görüş bu olmakla beraber vadeli borcun nisabı etkilemeyeceğini savunanlar da bulunmaktadır. İbn Âbidîn eserinde (ö. 1252/1836) bu konudaki iddialara yer vermiş, sıhhati tartışmalı olmakla beraber Ebû Hanîfe'den bu yönde bir görüş nakledildiğini belirtmiştir.²⁶ Vadeli borçlar her ne kadar talebe konu olsa da bunların daha çok vadesi geldiğinde ödenmesi istenmektedir. Dolayısıyla ödeme vakti gelmemiş borçların nisabdan düşürülmemesi gerektiği yönündeki yaklaşımın bazı fakihlerce benimsenmiş olması muhtemeldir. Fakat Hanefi mezhebinde vadeli borcun

²³ Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, II, 8.

²⁴ Şeybânî, *el-Asl*, II, 103; Serahsî, *el-Mebsût*, II, 161.

²⁵ Semerkandî, *Tuhfetü 'l-fukaha*, I, 274.

²⁶ İbn Âbidîn, *Reddü 'l-muhtâr*, II, 261.

nisabdan düşürülmeyeceğiyle ilgili birtakım görüşler olsa da bu yaklaşımlar mezhep içerisinde kabul görmemiştir.

Hangi borç çeşitlerinin nisabdan düşürüleceği borcun nisaba etkisi açısından önemli olduğu gibi borçların hangi malların nisabından düşürüleceği de önem arz eden bir konudur. Zira fakihler bu konuda farklı yaklaşımlara sahiptirler. Şimdi bu husustaki değerlendirmelere detaylı bir şekilde yer vermeye çalışacağız.

III. Borcun Hangi Malların Nisabından Düşürüldüğü ile İlgili Yaklaşımlar

Borcun hangi malların nisabından düşürüleceğine dair açıklama yapan fakihler öncelikle mükellefin sahip olduğu malları zekât malları ve temel ihtiyaç malları şeklinde iki kısma ayırmışlardır. Bu mallara sahip kimsenin borçlarının zekât mallarının nisabından düşürüleceği görüşü benimsenmiştir. Temel ihtiyaç mallarına ise borcun etkisinin olmayacağı kabul edilmiştir.²⁷ Zira borca karşılık gelen mal temel ihtiyaç mallarından sayıldığı için zekâtta muaf tutulmuştur.²⁸ Bununla birlikte temel ihtiyaç mallarından sayılan borcun temel ihtiyaç mallarının nisabından düşürülmesi bir anlam ifade etmeyecek, borçluya faydası olmayacaktır. Zira bu mallar, borç nisabından düşürülmese dahi zekâta tabi olmamaktadırlar. Ayrıca bu malların az ya da çok olması onların zekâta tabi olmama hususiyetlerinde herhangi bir değişiklik meydana getirmemektedir. Bu nedenle borcun temel ihtiyaç mallarının nisabından düşürülmeyip zekât mallarının nisabından düşürüleceği görüşü isabetli bulunmuştur.

Genel yaklaşımdan farklı düşünen Züfer'e göre borç aynı cins malın nisabından düşürülmelidir. Ona göre malın zekât malı veya temel ihtiyaç malı olması arasında herhangi bir fark yoktur. Zira borca karşılık gelen malı bu şekilde belirlemek daha kolay olacaktır.²⁹ Şüphesiz Züfer'in bu görüşü borcun nisabından düşürüleceği malın hesaplanmasında kolaylık sağlamaktadır. Bununla birlikte borcun temel ihtiyaç malları olan aynı cins malın nisabından düşürülmesinin borçluya bir katkısının olmayacağı da ortadadır. Zira borç zekât mallarının nisabından düşürüldüğü takdirde

²⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 197; Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi* ' , II, 8.

²⁸ İbn Âbidîn, *Reddû 'l-muhtâr*, II, 261.

²⁹ Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi* ' , II, 8.

borçluya bir faydası olacak, borçlunun zekâta tabi mallarının bir kısmının zekâtta muaf tutulmasına neden olacaktır.

Borcun zekât mallarının nisabından düşürüleceğini benimseyen Hanefî fakihler, zekât mallarından olan toprak mahsullerini bundan istisna etmişlerdir. Onlara göre mahsulün nisabına borçların herhangi bir etkisi olmayacaktır. Bu çerçevede öncelikle mahsulün nisabına borçların etkisi ile ilgili değerlendirmelere ve delillere yer verilecek daha sonra ise zekât mallarından olan toprak mahsullerinin nisabına borcun etkisinin olmadığıyla ilgili açıklamalara ve bunun gerekçelerine yer verilecektir.

A. Borcun Toprak Mahsulleri Dışındaki Malların Nisabını Etkilediği Görüşü

Fakihlerin büyük çoğunluğu toprak mahsulleri dışındaki malların nisabından borcun düşürülmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ebû Hanîfe'den borcun toprak mahsullerinin de nisabını etkilediği yönünde bir görüş Abdullah b. Mubarek (ö. 181/797) tarafından aktarılmıştır. Fakat Ebû Hanîfe'den *Zâhirü'r-rivâye* olarak nakledilen görüşe göre borç mahsulün nisabından düşürülmez. Her ne kadar Ebû Hanîfe'den borcun toprak mahsullerinin de nisabından düşürüleceği yönünde bir rivayet aktarılmış olsa da mezhep içerisinde genel kabul gören görüş borcun bu tür malların nisabını etkilemeyeceğidir.³⁰

Hanefî fakihler, borcun nisabı etkilemediğini belirten Şafiîlere karşı kendi görüşlerini temellendirmeye çalışmışlardır. Bu hususta Kitap ve sünnette açık bir hüküm bulunmamakla birlikte Hz. Osman'dan gelen rivayeti kuvvetli bir delil kabul eden Hanefî fukâhası eserlerinde buna çokça yer vermiştir. Söz konusu rivayete göre Hz. Osman sahabenin içerisinde bulunduğu bir topluluğa hitaben şöyle demiştir: *“Bu ay zekât ayınızdır. Mal sahibi olup borçlu olanlar borçlarına karşılık gelen mallarını hesaplayıp kalan mallarının zekâtını versinler.”*³¹ Hz. Osman'ın borca karşılık gelen malların nisabdan düşürülmesine dair beyanını duyan sahabeden karşı çıkan kimsenin

³⁰ Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, II, 6.

³¹ Malik b. Enes, *el-Muvatta*, “Zekât”, 17; Ebu Ubeyd, *Kitabü'l-emvâl*, s. 534; İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Musannefi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, II, 414; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübra*, IV, 249.

olmaması, onların da bu görüşü benimsediğine delalet etmektedir. Dolayısıyla bu konuda bir nevi sukûfî icmâ‘nın vuku bulduğu sonucuna varılabilir.³²

Zekâtın sarf yerlerinden birinin borçlu olduğunu bildiren ayet ve zekâtın fakirlere verileceğini ifade eden hadis, Hanefî fakihlerin vardıkları bu görüşü teyit etmektedir. Zira zekâtın sarf yerlerini açıklayan ayette şöyle buyrulmuştur: *“Sadakalar Allah’tan bir farz olarak fakirlere, miskinlere, (zekât) memurlarına, gönülleri (İslâm’a) ısındırılacak olanlara verilir; kölelerin, borçluların, Allah yolunda olanların ve yolcuların uğrunda sarf edilir. Allah âlimdir, hakîmdir.”*³³ Zekâtın fakirlerin hakkı olduğu ile ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Zenginlerden alınıp fakirlere ödenecek şekilde zekât Müslümanlara farz kılınmıştır.”*³⁴ Görüldüğü üzere ilgili ayette zekâtın sarf yerlerinden birinin borçlular olduğu belirtilmiş, hadiste de zekâtın fakirlerin hakkı olduğu vurgulanmıştır.

Söz konusu ayet ve hadisi birlikte ele alındığında zekât fakire verileceğine göre ve borçlu da zekâtın sarf yerlerinden biri kabul edildiğine göre borçluların fakir kabul edildiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla borçlu fakir kabul edilip kendisine zekât verildiğine göre borçlunun fakir sayılmasına neden olan borcu zekât nisabından düşürülmelidir. Zira kişi bu borçtan dolayı fakir addedilmiş ve kendisine zekâttan pay verilmiştir. Bu nedenle kendisini zekât almaya müstahak kılan borcu miktarınca mal, mülkiyetinde olmayan mal hükmünde kabul edilmeli ve zekâta konu olmamalıdır.³⁵ Nitekim Serahsi’nin de belirttiği gibi kendi yardıma muhtaç olup zekât alabilen kimsenin, başkasına yardım etmekle yani zekât vermekle mükellef kılınması uygun olmayacaktır. Zira bu durum faydasız bir sonucu ortaya çıkarmaktadır. Şöyle ki kendisine zekât olarak bir koyun verilen kimseyi bir koyunu zekât vermekle sorumlu tutmak faydasız bir işlem olacaktır. Şeriatıta ise faydasız hükümler bulunmamaktadır.³⁶

Hanefî fakihler söz konusu hadiste zekât mükellefinin zenginler olduğu beyanından hareketle borçlunun zekâtla mükellef olmayacağı sonucuna varmışlardır.³⁷

³² Serahsî, *el-Mebsût*, II, 160.

³³ Tevbe, 9/60.

³⁴ Buhârî *el-Câmi‘u’s-sahîh*, “Zekât”, 1.

³⁵ Cessâs, *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî*, II, 250.

³⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 160.

³⁷ Kâsânî, *Bedâiu‘s-sanâi‘*, II, 6.

Nitekim fakir kabul edilip bundan dolayı kendisine zekât verilen kimsenin aynı zamanda zengin sayılıp zekât ödemekle mükellef tutulması tezat teşkil etmektedir. Bu tezat şöyle bir yöntemle giderilebilir: Muhtaç olmasından ötürü borçluya zekât verilebileceği hükmü bizzat Kur'an'la sabit olup katidir. Fakat böyle bir kimsenin zekâtla mükellef olmak için gerekli olan zenginlik şartını taşıdığına dair ise kat'î bir delil bulunmamaktadır. Bu nedenle zenginlik vasfını haiz olduğuna dair kuvvetli bir delil bulunmayan borçlunun, fakir addedilip zekât ödemekle mükellef tutulmamasının isabetli olacağı kanısındayız. Çünkü zekât ödemekle zenginler mükellef olduğuna göre fakir kabul edilen borçlunun, borca karşılık gelen malının zekâtını ödemekle yükümlü olduğunu savunmak, hem zenginlik hem de fakirlik vasfının aynı anda bir kişide toplanabileceğini kabul etmek anlamına gelecektir. Bir kimsenin aynı zamanda hem zengin hem de fakir olabileceğini iddia etmek ise makul değildir.

Borcun zekât nisabından düşürülmesiyle ilgili zikredilen diğer bir delil ise borca karşılık gelen malın temel ihtiyaç mallarından sayılmasıdır.³⁸ Hanefi fakihler borçları temel ihtiyaç olarak kabul etmişlerdir. Temel ihtiyaçlar zekât nisabından düşürüldüğü gibi temel ihtiyaç kabul edilen borçlara karşılık gelen mallar da zekât nisabından düşürülmelidir. Çünkü her ne kadar borca karşılık gelen malın olmaması durumu, temel ihtiyaç malları olan gıda, giyecek ve barınak olmadığında kişinin ölümüne yol açması gibi bir sonuca neden olmasa da bireyin en temel hakkı olan hürriyet hakkının elinden alınmasına, bireyin hapsedilmesine neden olmaktadır. Bundan dolayı kişinin borçlarına karşılık gelen malları zekâttan muaf olmalıdır.

Borca karşılık gelen malı temel ihtiyaç mallarından sayan Hanefiler, zekâtın vacip olmasının sebebini; *“temel ihtiyaç malları dışında nisab miktarına ulaşan nâmi/artıcı vasıftaki mala sahip olmak”* şeklinde açıklamışlardır. Borca karşılık gelen malda ise bu şart gerçekleşmediğinden bu mal zekâta konu olmamıştır.³⁹ Ayrıca borca karşılık gelen mal temel ihtiyaç mallarından sayıldığı için bu tür mallarla zenginliğin meydana gelmediği açık bir durumdur. Zekât temel ihtiyaç malları dışında nisab miktarı mala sahip olan zengin kimselerin sorumlu tutulduğu bir ibadet olduğu için

³⁸ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukaha*, I, 274.

³⁹ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukaha*, I, 274.

borçlarını karşılayabilecek mala sahip olan kimsenin zekâtla mükellef olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.⁴⁰

Bu yaklaşımı temellendirirken zikredilen bir diğer delil ise zekâtın vucûbiyeti için gerekli olan tam mülkiyet şartıyla ilgilidir. Borçlunun borcuna karşılık gelen malda mülkiyetinin nakıs olduğu söylenmiştir. Çünkü alacaklı istediği zaman borçlunun iznine ihtiyaç duymaksızın bu malı alabilmektedir. Bu da malın tam mülkiyetinin borçluya ait olmayıp bu hakka alacaklının sahip olduğunu göstermektedir. Bu sebeple alacaklı alacağının zekâtını vermekle mükellef tutulmuştur.⁴¹ Zira alacaklı dilediğinde o malı alabilmekte ve mal üzerinde her türlü tasarrufta bulunabilmektedir. Bu nedenle alacaklının mal üzerindeki mülkiyeti tam mülkiyet olarak kabul edilmiştir. Borçlunun mülkiyeti ise kendi izni olmaksızın söz konusu mal alınabildiğinden nakıs addedilmiştir. Ayrıca alacaklının mülkiyetinin tam olduğu fakihler tarafından kabul görmüş, borçlunun mülkiyeti konusunda ise farklı görüşler öne sürülmüştür. Bir mala iki kişinin aynı anda tam mülkiyetle sahip olması mümkün olamayacağına göre bu hususta tam mülkiyetin sadece alacaklıya ait olduğunu belirtmek doğru olacaktır. Borçlu ise borcuna karşı gelen bu malın zekâtını vermemelidir.

Borcun nisabdan düşürülmesine dair zikredilen delillerden bir diğeri de *İhtilâfû Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ* adlı kaynakta yer almaktadır. Şöyle ki: Bu mevzuda İbn Ebî Leylâ'nın (ö. 148/765) zekâtın ödeme sorumluluğunun borçluya ait olduğu görüşünü savunduğu, buna karşılık Ebû Hanîfe'nin alacaklının zekâtı ödemesi gerektiği görüşünde olduğu aktarılmıştır. Söz konusu eserde Ebû Hanîfe'nin kendi görüşünü teyit etmek amacıyla Hz. Ali'nin, kendi savunduğu görüşte olduğuna dair izahına yer verilmiştir.⁴² Hz. Ali gibi önde gelen fakih bir sahabenin de bu görüşte olması söz konusu görüşün daha isabetli olabileceğine yorumlanabilir.

⁴⁰ Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, II, 6.

⁴¹ Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, II, 10.

⁴² İbrahim el-Ensârî, *İhtilâfû Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ*, s. 123.

B. Borcun Toprak Mahsullerinin Zekâtını Etkilemediği Görüşü

Fakihler borcun toprak mahsulleri dışındaki zekât mallarının nisabından düşürüleceği, ancak mahsulün nisabından düşürülmeyeceğini savunmaktadır. Zira toprak mahsulleri dışındaki mallarda zekâtın ibadet olma özelliğinin baskın olduğu belirtilmektedir. Bundan dolayı borçlu olan kimsenin bu ibadeti gerçekleştirebilmesi için öncelikle borçlarını ödemesi gerektiği savunulmuştur. İbadet yönü baskın olduğu için çocuk ve zihinsel engelliler mahsul dışındaki malların zekâtını vermekle sorumlu tutulmamıştır. Buna mukabil toprak mahsulleri zekâtında vergi olma vasfının baskın olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla kişi borçlu da olsa toprağın vergisini verecektir. Aynı şekilde mükellef olmayan çocuk ve zihinsel engellilerden de bu zekât alınacaktır.⁴³

Toprak mahsulleri dışındaki zekât mallarında ibadet vasfının baskın olması sebebiyle bu malların zekâtını ödemede Allah'ın ancak zenginleri sorumlu tuttuğu; dolayısıyla fakir olan borçlunun borcunun nisabdan düşürülmesi gerektiği savunulmuştur. Toprak mahsulleri zekâtında ise hak/vergi yönünün baskın olması nedeniyle zengin-fakir, büyük-küçük ayırımı yapılmaksızın herkesin bu zekâtı vermesi gerektiği dile getirilmiş, borcun bu malların zekâtını etkilemeyeceği ileri sürülmüştür.

Toprak mahsulleri dışındaki zekât mallarında kişinin zekâtla mükellef olabilmesi için zengin sayılması gerekmektedir. Borçluluk hali zenginlik vasfına mani olduğundan borçlu kimselerin zekâtla mükellef olmayacağı dile getirilmektedir. Ancak toprak mahsullerinde zekâtın vacip olabilmesi için mal sahibinin zengin olması gerekmediğinden kişi borçlu olup fakir de olsa zekâtını verecektir.⁴⁴

Ebû Hanîfe öşür zekâtını topraktan faydalanmanın karşılığı olarak gördüğü için icar olarak verilen arazinin öşrünü de toprak sahibinin vermesi gerektiğini savunmuştur.⁴⁵ Nitekim icar alan/müstecir araziden faydalanma karşılığında arsa sahibine kira ücretini ödemiştir. Dolayısıyla topraktan elde ettiği ücretten yararlanan arazi sahibinin zekât vermesi daha uygun olacaktır. Buna mukabil İmameyn zekât

⁴³ Merginânî, *el-Hidâye*, I, 95.

⁴⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 4.

⁴⁵ Şeybanî, *el-Asl*, II, 143.

malının yani mahsulün tamamının icar alana ait olduğunu, zekât miktarının da bu malın içerisinde yer aldığına dikkat çekerek zekâtı araziyi kiralayan kimsenin ödemesi gerektiğini savunmuşlardır.⁴⁶

İmameyn'in bu yaklaşımı isabetli görülmektedir. Zira mahsulün tamamına sahip olan müstecir olduğuna göre zekâtı da kendisi vermelidir. Mahsule sahip olmayan arazi sahibinin kira almasından dolayı zekât vermesi gerektiği ifade edilmektedir. Ancak eğer kira ücreti, zekâta tabi mallarda bulunması gereken şartları taşıyorsa bu malın zekâtı verilir. Buna mukabil arazi sahibini sahip olmadığı malın zekâtını ödemekle sorumlu tutmak kanaatimizce isabetli değildir.

Fakihler borçlu kimsenin borca karşılık gelen malında mülkiyetinin nakıs olmasından hareketle borçların, mahsul dışındaki malların zekâtına mani olduğunu ileri sürmüşlerdir. Zira nakıs mülkiyetin bu mallarda zekâtın vacip olmasına mani olduğu kabul edilmiştir. Ancak mahsul için ise bu durum söz konusu değildir. Zira mülkiyetin nakıs olması mahsulde zekâtın vucübiyetine mani olmamaktadır. Nitekim mükâteb köle mülkiyeti nakıs olmasına rağmen öşürden muaf tutulmamıştır.⁴⁷ Dolayısıyla mahsul sahibi borçlu da olsa zekâtını verecek, borçlarına karşılık gelen mahsulü zekâttan muaf tutmayacaktır.

C. Borcun Toprak Mahsulü Dışındaki Malların Nisabından Düşürülme Şartları

Borcun toprak mahsulü dışındaki zekât mallarının nisabından düşürüleceğini savunan fakihler bunu birtakım şartlara bağlamışlardır. Bu şartlardan biri borcun sene sonunda yani zekâtın vacip olduğu zaman diliminde mevcut olmasıdır. Nitekim zekât mallarında zekât vucübiyeti tahakkuk ettikten sonra meydana gelen borçlanmanın nisabı etkilemeyeceği hususunda görüş birliği bulunmaktadır.⁴⁸ Zira borç nisabdan düşülerek zekâtın verilme yükümlülüğüne mani olmaktadır. Ancak zekât verme yükümlülüğü gerçekleştikten sonra meydana gelen borçlanmanın zekâta bir etkisi olmayacaktır.

⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 5.

⁴⁷ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, II, 330.

⁴⁸ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 263, 264.

Zekât borcu tahakkuk ettikten sonra edinilen borçlanmanın nisabı etkilemeyeceği hususunda ittifak edilmiştir. Ancak sene ortasında meydana gelen ve sene sonundan önce ödemesi yapılan borçların nisaba etkisi konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Bazı fakihler bu tür borçların nisabdan düşürülmesi gerektiğini savunmuşlardır. Zira bu borçlanmanın malın sene ortasında yok olması mesabesinde olduğunu, dolayısıyla yok olan mal zekâta tabi tutulmadığı gibi hükmen helak olmuş olan borca karşılık gelen malın da nisabdan düşürülmesi gerekecektir. Kimi fakihler bu görüşün İmam Muhammed tarafından savunulduğunu dile getirirken kimisi ise söz konusu görüşün Züfer'e ait olduğunu belirtmişlerdir. Bu görüşü benimseyenin İmam Muhammed olduğunu belirtenler bunun kabul gören yaklaşım olduğunu söylemektedirler. Bu görüşün sadece Züfer'e ait olduğunu belirtenler bunun mezhep içerisinde kabul görmediğini ifade etmişlerdir. Bu görüşün kim tarafından ileri sürüldüğünün belirlenmesi mezhepte tercih edilen görüşün anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu çerçevede öncelikle mezkûr görüşün kime ait olduğuyula ilgili tartışmalara yer verip ardından mezhepte tercih edilen görüşü ve bunun delillerini ayrıntılı bir şekilde aktaracağız.

Bazı Hanefî fakihler bu görüşü İmam Muhammed'e nispet etmiş ve bu yaklaşımın tercihe şayan olduğuna işaret etmişlerdir. Bu çerçevede Mevsilî (ö. 622/1225) öncelikle sene ortasındaki borcun nisabdan düşürüleceğine dair İmam Muhammed'in görüşüne yer vermiş akabinde Ebû Yûsuf'un buna muhalefet ettiğini zikretmiştir.⁴⁹ Mevsilî'nin öncelikle İmam Muhammed'in görüşüne yer verip daha sonra muhalefeti Ebû Yûsuf'a nispet etmesi İmam Muhammed'in görüşüne katıldığına delalet etmektedir. Bu görüşü benimseyen fakihlerden biri de Zeynüddîn İbn Nüceym'dir (ö. 970/1563). İbn Nüceym *el-Bahru'r-râik* isimli eserinde Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed arasındaki ihtilafa değindikten sonra Hanefî fakihlerinin konuyla ilgili tartışmalarına yer vermiştir. Fakihlerin öncelikle İmam Muhammed'in görüşüne yer vermeleri, bu görüşü benimsedikleri anlamına geldiğini ifade edip bu görüşün tercihe şayan olduğunu belirtmektedir.⁵⁰

⁴⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*, I, 100.

⁵⁰ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-Dekaik*, II, 220.

Haskefi (ö. 1088/1677) ise *Dürrü'l-muhtâr* isimli eserinde sadece İmam Muhammed'in ilgili görüşüne yer vermiş ve bu görüşün *el-Bahrü'r-râik* adlı eserde tercih edildiğini belirterek kendisinin de bu görüşte olduğuna işaret etmiştir.⁵¹ Bu hususta Tahtâvî (ö. 1859/1936) de sadece İmam Muhammed'in bu yöndeki görüşüne yer verip *el-Bahrü'r-râik*'te bu görüşün tercih edildiğini belirterek kendisinin bu görüşü benimsediğini ima etmiştir.⁵² Bazı fakihler ise söz konusu görüşün İmam Muhammed'e ait olduğunu belirtmekle beraber bu görüşler arasında herhangi bir tercihte bulunmamışlardır. Örneğin Osman b. Ali Zeylaî (ö. 743/1343) konuyla ilgili açıklamasında İmam Muhammed ve Ebû Yûsuf'un zikri geçen görüşlerini herhangi bir tercihte bulunmadan nakletmektedir.⁵³

Bazı Hanefî fakihler ise İmam Muhammed'e nispet edilen muhalefetin Züfer'e ait olduğunu ifade etmişlerdir. Bu fakihler Ebû Yûsuf'a ait olan görüşün tercihe şayan olduğunu ve bu görüşün mezhepte genel kabul gördüğünü belirtmişlerdir. İmam Muhammed'e nispet edilen muhalefeti Züfer'e nispet ederek mezkûr muhalefetin İmam Muhammed'e ait olduğuna dair izahların doğru olmadığına işaret etmişlerdir. Örneğin Serahsi *el-Mebsût* isimli eserinde ilgili muhalefetin Züfer'e ait olduğunu belirtmiş, Züfer'in görüşüne ve gerekçelerine yer verdikten sonra “*biz Züfer'in görüşüne mezkûr nedenlerden dolayı katılmıyoruz*” diyerek Züfer'in mezhep içerisinde genel kabul gören görüşe muhalefet ettiğini ifade etmiştir.⁵⁴ Benzer bir şekilde *Bedâiu's-sanâi*'de de muhalefetin Züfer'e nispet edilmesi, İmam Muhammed'in genel kabule aykırı düşmediğine delalet etmektedir.⁵⁵ Ayrıca İbrahim el-Halebi (ö. 956/1549), *Mülteka'l-ebhur* isimli eserinde sene ortasında nisabın eksilmesinin zekâta mani olamayacağını belirtmiş,⁵⁶ böylece sene ortasında meydana gelen borçlanmaların nisab miktarında da olsa zekâta mani olmayacağına işaret etmiştir.⁵⁷ Mezhepte kabul gören görüşlerin ele alındığı bir eserde sadece bu görüşe yer verilmesi önemlidir.

⁵¹ Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr fî şerhi Tenviri'l-Ebsâr*, s. 126.

⁵² Tahtâvî, *Hâşiyetü't-Tahtâvî ale'l-Merâki'l-Felah Şerhu Nûri'l-İzâh*, s. 714.

⁵³ Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâ'ik şerhu Kenzi'd-Dekâ'ik*, I, 255.

⁵⁴ Serahsi, *el-Mebsût*, II, 160, 161.

⁵⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, II, 8.

⁵⁶ İbrâhîm el-Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, s. 179, 180.

⁵⁷ Damat Efendi, *Mecma'u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-Ebhur*, II, 208.

Kâsânî, cumhur ile Züfer arasındaki ihtilafın gerekçesini beyan etmeye çalışmış ve bunun sene ortasında malın nisabın altına düşmesinin zekâta mani olup olmamasıyla ilgili farklı yaklaşımlardan kaynaklandığını belirtmiştir. Zira genel kabul, sene ortasında eksilen nisabın zekâta mani olmadığıdır. Ancak Züfer bu durumda zekât ödeme yükümlülüğünün olmadığını ifade etmektedir.⁵⁸ Bu mevzudaki ihtilaftan dolayı sene ortasındaki borçlanmanın nisaba etkisi hususunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Sene ortasında nisabın eksilmesinin zekâta mani olmayacağını savunan Hanefilerin çoğunluğuna göre bu tür borçlar zekâta mani olmaz. Buna karşılık sene ortasında nisabın eksilmesinin zekâta mani olacağını savunan Züfer'e göre bu borçlar zekât vermeye engel teşkil etmektedir.

el-Mebsût ve *Bedâiu's-sanâi*'de mezkûr ihtilafın Züfer'e nispet edilmesi İmam Muhammed'in muhalefet ettiğine dair açıklamaların zayıf olduğunu göstermektedir. Zira İmam Muhammed'in farklı bir yaklaşımı söz konusu olsaydı bu eserlerde buna işaret edilirdi. Ayrıca mezhepte son dönemde kaleme alınan bazı eserlerde bu görüşün İmam Muhammed'e ait olduğuna dair yapılan açıklamaların isabetli olmadığı dile getirilmiştir. Örneğin Ahmed eş-Şelebî Ebû Yûsuf'un görüşünü açıkladıktan sonra Züfer'in bu mevzuda muhalefet ettiğini, *Bedâiu's-sanâi*'de de Züfer'in bu yöndeki ifadelerine yer verildiğini, İmam Muhammed'in muhalefetine dair herhangi bir beyanda bulunulmadığını, dolayısıyla böyle bir yaklaşımın İmam Muhammed'e nispet edilmesinin doğru olmayacağını ileri sürmüştür.⁵⁹

İbn Âbidîn'in *Reddû'l-muhtâr* isimli eserinde ilgili görüşün İmam Muhammed'e nispetinin tartışmalı olduğu belirtilmiş ve bu husustaki *Bedâiu's-sanâi*'deki açıklamaya atıfta bulunmuştur. Ayrıca İbn Âbidîn, *Bahrü'l-muhit*'te *Müctebâ*'dan yapılan bir nakilde söz konusu muhalif görüşün Züfer'e ait olduğunun belirtilmesinin önemli olduğunu ifade etmiştir.⁶⁰

Hanefî fakihlerden sene ortasındaki borçlanmanın nisabı etkilemeyeceğini savunanlar, bu tür borçların malın sene ortasında eksilmesi mesabesinde olduğunu ve

⁵⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 8.

⁵⁹ Muhammed eş-Şelebî, *Tebyînu'l-Hakâik şerhu Kenzi'd-Dekâik ve Haşiyetü's-Şelebi*, I, 255.

⁶⁰ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, II, 263, 216.

bu tür eksilmelerin zekâta mani olmayacağını Züfer dışındaki fakihlerce benimsendiğini ifade etmişlerdir.⁶¹ Dolayısıyla sene ortasında nisabın eksilmesi zekâta mani olmadığı gibi bu zamandaki borçlanmaların da nisabdan düşürülmemesi gerektiği genel kabul görmüştür. Ayrıca bu görüşün Ebû Yûsuf'a ait olduğu hususunda fakihler arasında bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Züfer dışındaki diğer imamların bu görüşte olduğu açıkça belirtilmemişse de buna bazı çalışmalarda işaret edilmiştir. Bu minvalde İbn Âbidîn, *Mecma'u'l-bahreyn*'de Ebû Hanîfe'nin de bu görüşte olduğuna işaret edildiğini belirtmektedir.⁶² İbn Âbidîn'in Ebû Yûsuf'un bu yaklaşımını tercih edip nakledilen bir rivayette Ebû Hanîfe'nin de bu görüşte olduğuna dair izahta bulunması ayrıca muhalif görüşün kime ait olduğu hususunun tartışmalı olduğuna dikkat çekmesi mezhepte Ebû Yûsuf'un yaklaşımının kabul gördüğünü göstermektedir.

Bazı eserlerde İmam Muhammed'e nispet edilen muhalif görüşün başka çalışmalarda Züfer'e nispet edilmesi bu görüşün kime ait olduğu konusunda görüş birliğinin bulunmadığını göstermektedir. Bazı Hanefî fakihler bu görüşün İmam Muhammed'e ait olduğunu belirtmekle beraber onun herhangi bir eserinde bu görüşte olduğu geçmemektedir. Böylesine önemli bir konuda İmam Muhammed'in İmam Ebû Yûsuf'la aralarında var olan ihtilafa eserlerinde değinmemesi kendisinin Ebu Yusuf'a muhalefet etmediğinin en büyük göstergesidir.

Mezhep içerisinde genel kabul gören Ebu Yusuf'un yaklaşımı isabetli görülmektedir. Zira yıl ortasındaki borçlanmanın nisabdan düşürüleceğini savunanların delillerinin kuvvetli olmadığını söylemek mümkündür. Bu müellifler her ne kadar *el-Bahrü'r-râik*'te bu görüşün tercih edildiğine atıfta bulunarak bunu tercihe şayan görseler de söz konusu eserde bu görüşün râcih olduğuna dair ileri sürülen tek delilin, bazı müelliflerin eserlerinde öncelikle İmam Muhammed'in görüşlerine yer verildiği yönündeki bilgidir. Hâlbuki İbn Âbidîn'in de belirttiği gibi bunun delil olarak ileri sürülmesi isabetli değildir. Nitekim Haddad (ö. 800/1398) gibi bazı müellifler de öncelikle Ebû Yûsuf'un açıklamalarına yer vermiştir. Ayrıca bir görüşün daha sonra

⁶¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 8.

⁶² İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 263, 264.

zikredilip delillerine yer verilmesi daha önce zikredilen görüşün delillerini çürütme amacı da taşıyabilmektedir. Nitekim müellifin son olarak zikrettiği görüşü tercih etmesi de imkân dâhilindedir.⁶³ Dolayısıyla sadece İmam Muhammed'in görüşüne önce yer verilmesinden yola çıkarak bu yaklaşımın mezhep içerisinde kabul gördüğünü iddia etmek isabetli değildir.

Sene ortasındaki borçlanmaların nisabdan düşürülmemesiyle ilgili zikredilmesi gereken bir diğer husus, zekât ödeme zamanı geldiğinde borcun nisabdan düşürülmesi yani borca karşılık gelen malın zekâta tabi olmamasıdır. Zira alacaklının hakkı olan bir malın zekâtını ödemekle borçlunun mükellef kılınmasının uygun düşmeyeceği açıktır. Ama zekât ödeme vakti gelmemiş malın, borca karşılık gelen bölümünün zekâttan muaf tutulması makul görülmemektedir. Zira bu malın borca karşılık gelen kısmı nisabdan düşürülme de zaten sene ortasında zekâta tabi olmayıp zekâtı verilmemektedir. Ancak eğer borç sene sonuna kadar ödenmeyip zekât ödeme zorunluluğu meydana gelirse o zaman nisabdan düşürülmesi gerekmektedir. Böyle bir malın zekâtı ödenmek durumunda kalınmadığı halde borca karşılık gelen kısmının zekâttan muaf tutulmasının makul bir gerekçesinin olmadığı görülmektedir. Nitekim borcun nisabdan düşürülme amacı, borcunu sene sonuna kadar ödeyememiş kimsenin borcunu ödemesinde kendisine kolaylık sağlamaktır.

Sene ortasında meydana gelen borçlanmaların nisabdan düşürülmesini savunmak, fakirin hakkının korunması ilkesinin ihlal edilmesine neden olmaktadır. Zira sene ortasında birçok kez borçlanan ve sene sonu gelmeden önce borcunu ödeyen birçok zengin, borçtan dolayı malı nisab altına düştüğü için zekâttan tamamen muaf olabilmektedir. Örneğin zengin tacirler ticaretlerini geliştirmek için sene ortasında yüksek miktarlarda borçlanmakta, sene sonundan önce de borcunu ödemektedir. Her borçlandığı zaman borcunun nisabdan düşürülmesi birçok zengin tacirin zekâttan muaf tutulmasına yol açacaktır. Fakirlerin hakkı olan zekât kendilerine ödenmeyip fakirlerin fakirliğinin artmasına, zenginlerin de zenginliğinin artmasına sebep olacaktır.

⁶³ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 263, 264.

Zikredilen hususlar göz önünde bulundurulduğunda sene ortasındaki borçlanmaların nisabdan düşürülmemesi uygun olacaktır.

D. Borcun Nisabından Düşürüldüğü Mallardaki Öncelik Sıralaması

Zekâta tabi mallar ve temel ihtiyaç malları gibi farklı mal türlerine sahip kimsenin borcunu hangi mallardan karşılayacağı hususunda açıklamada bulunan fakihler, borcun öncelikle zekât mallarının nisabından düşürülmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Zira borçlar temel ihtiyaç mallarının nisabından düşürülmesi de bu mallar zekâta tabi olmayacaktır. Borcun bu malların nisabından düşürülmesi zekât mükellefi olan mal sahibine faydası olmayacaktır. Buna karşılık borcun zekât mallarının nisabından düşürülmesi kişiye fayda sağlayacak, borca karşılık gelen malı zekâttan muaf kılacaktır. Mezhepte benimsenen görüş bu olmakla beraber Züfer bu mevzuda da farklı kanaate sahiptir. Ona göre borç kendisiyle aynı cinsten olan malın nisabından düşürülmelidir. Bu malın zekât malı veya temel ihtiyaç malı olması arasında herhangi bir fark yoktur. Borcun aynı cins malın nisabından düşürülmesinin hesaplamada kolaylık sağlayacağı mülahazasından hareketle Züfer'in bu görüşe vardığı belirtilmiştir.⁶⁴ Ancak Züfer'in yaklaşımı mezhep içerisinde kabul görmemiştir.

Fakihlerin büyük çoğunluğunun benimsediği görüşe göre borçlar öncelikle *emvâlü 'l-bâtına*'dan olan paraların nisabından düşürülmelidir.⁶⁵ Zira para ile borcun karşılanmasında kolaylık bulunmaktadır.⁶⁶ Nitekim eğer borç para ise karşılığındaki para nisabdan düşürülür, eğer borç para değilse değeri hesaplanır ve borcu karşılayan miktardaki para nisabdan düşürülür. Para, borçları tam olarak karşılamıyorsa kalan borç yine *emvâlü 'l-bâtına*'dan olan ticaret mallarının nisabından düşürülür.⁶⁷ Nitekim borcun değeri kolay hesaplanabilen ticaret mallarının nisabından düşürülmesi zor olmayacaktır.

Emvâlü 'l-bâtına olan para ve ticaret malları borçları karşılamada yetersiz kaldığında bunları *emvâlü 'z-zâhire* olan hayvanlar karşılayacaktır. Zira borçları temel

⁶⁴ Kâsânî, *Bedâi 'u's-Sanâi*, II, 8.

⁶⁵ Bâbertî, *el-Înâye*, II, 160, 161

⁶⁶ Burhaneddin el-Buhârî, *el-Mûhitü 'l-Burhânî*, II, 296.

⁶⁷ Burhaneddin el-Buhârî, *el-Mûhitü 'l-Burhânî*, II, 296.

ihtiyaçlardan olmayan hayvanların karşılaması mükellefe kolaylık sağlayacaktır.⁶⁸ Hayvanlar da borçları karşılamada yetersiz kalırsa borçlar *emvâlüz-zâhire*'den olan toprak mahsullerinin nisabından düşürülmeyecektir. Bu hususta Hanefi fakihler ittifak etmişlerdir.⁶⁹

Fakihler var olan borcu öncelikle *emvâlû'l-bâtına* olan para ve ticaret mallarının nisabından, bunlar olmadığı takdirde ise *emvâlû'z-zâhire* olan hayvanların nisabından düşürmüşlerdir. Borcun mahsulün nisabına ise etkisinin olmayacağını savunmuşlardır. Bu yaklaşımı benimseyenlerin gerekçesi fakirin hakkını gözetmek olmalıdır. Zira *emvâlû'l-bâtına*'nın zekâtının ödemesi kişiye bırakıldığından bu malların zekâtının ödeme garantisi bulunmamakta, mükellef ifayı gerçekleştirmeyebilmektedir. Buna karşılık *emvâlû'z-zâhire*'nin tahsilini devlet yaptığından, fakirlerin haklarını devlet mal sahibinden alıp fakirlere teslim ettiğinden borcun öncelikle *emvâlû'l-bâtına*'nın nisabından düşürülmesi fakirin daha çok yararına olacaktır.⁷⁰ Zira mal sahibi, tahsili devlet tarafından yapılan mallardan borcunu karşıladığı takdirde diğer mallarının zekâtını vermek de kendisine bırakıldığından zekâtını ödememe ihtimali bulunmaktadır. Bu da fakirin hakkının ödenmemesine yol açacağından borcun öncelikle *emvâlû'l-bâtına*'nın nisabından düşürülmesi isabetli görülmüştür.

Borçların nisabından düşürüleceği mallarla ilgili öncelik sıralaması zekâtın devlet tarafından toplatıldığı durumlarda söz konusu olmaktadır. Ancak mükellefin kendisi zekâtını verdiği takdirde borçları dilediği malların nisabından düşürebilmektedir. Bu hususta Serahsi, hem para hem de hayvanlara malik olan kimsenin borçlarını öncelikle paranın karşılayacağını belirtmiştir. Bu öncelik sıralamasının ise borcun zekât memuru tarafından toplatıldığı zamanlarda geçerli olduğunu beyan etmiştir. Kişi zekâtını kendisi verdiğinde ise borcunu dilediği maldan karşılayabilir.⁷¹

⁶⁸ Burhaneddin el-Buhârî, *el-Mûhitü'l-Burhânî*, II, 296.

⁶⁹ Şeybanî, *el-Asl*, II, 142.

⁷⁰ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sânâi*, II, 8.

⁷¹ Serahsi, *el-Mebsût*, II, 184.

İKİNCİ BÖLÜM

MODERN FIKHÎ TARTIŞMALAR BAĞLAMINDA BORÇ ÇEŞİTLERİ VE NİSABA ETKİLERİ

Borçların zekât nisabına etkisi fıkıh eserlerinin kaleme alındığı erken dönemlerden itibaren tartışmaya konu olmuştur. Ancak günümüz borç anlayışı ile klasik borç anlayışının farklılaşması sebebiyle günümüzde yapılan tartışmaların niteliği değişmiştir. Örneğin eskiden daha çok kısa vadeli olan borçlar günümüzde daha çok uzun vadeli borçlanmalar şeklinde gerçekleşmektedir. Bu uzun vadeli borçların ortaya çıkardığı temel tartışma alanlarından biri de bu borçların zekât nisabına etkisidir. Bu konuda farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, ödeme zamanı açısından borçları taksime tabi tutup bu borçlar hakkındaki yaklaşımları değerlendirmek önem arz etmektedir. Ayrıca geçmiş zamanlarda borçlanmanın daha çok temel ihtiyaçları karşılamak için olduğu görülmektedir. Günümüzde ise bu ihtiyaçlar için borçlanma mevcut olmakla birlikte bireylerin, ticareti geliştirmek, yatırım yapmak vb. gerekçelerle borçlandıkları bilinmektedir. Bu durum, borçlanma alanlarının zekât nisabına etkisi ile ilgili önemli tartışmalara yol açmıştır. Bu çerçevede borçlanmaya konu olan mal açısından borçları taksime tabi tutarak mevzuyla ilgili yaklaşımlara yer vermek suretiyle bir değerlendirme yapmaya çalışacağız. Bu bölümde, ilk olarak ödeme zamanı bakımından borç çeşitlerinin zekât nisabına etkisi ele alınacak daha sonra borca konu olan mallar açısından borç çeşitlerinin zekât nisabına etkisi incelenecektir.

I. Ödeme Zamanı Bakımından Borç Çeşitlerinin Nisaba Etkisi İle İlgili Yaklaşımlar

Borçların zekât nisabına etkisi meselesi eski zamanlardan itibaren tartışılmalıdır. Fakihler, borçları ödeme zamanı bakımından muaccel/ödeme zamanı gelen ve müeccel/vadeli şeklinde iki kısma ayırmışlardır. Ancak klasik fıkıh eserlerinin kaleme alındığı dönemlerde vadeli borçlara sık rastlanmaması ve bu borçların vadelerinin kısa olmasının da etkisiyle borcun nisaba etkisi hususunda bu iki borç çeşidi arasında fark olmadığı, borçların tamamının nisabdan düşürülmesi

gerektiği görüşü fakihler arasında genel kabul görmüştür. Günümüzde ise uzun vadeli borçlar bankacılık sisteminin gelişmesiyle birlikte artmıştır. Bu borçlar ile ödeme zamanı gelen borçların zekât nisabına etkisinin farklı hükümlere tabi olduğu çağdaş fakihlerin çoğu tarafından savunulmuştur.

Fakihlerin bazıları borçların hiçbir çeşidinin nisabdan düşürülmemesi gerektiğini söylemişlerse de bu yaklaşım fakihlerin büyük çoğunluğu tarafından benimsenmemiş ve borçların zekât nisabına etkisinin olduğu görüşü genel kabul görmüştür. Ancak hangi borçların zekât nisabını etkilemesi gerektiği konusu görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Kimi fakihe göre sadece ödeme zamanı gelen borçlar nisabdan düşürülürken kimisine göre vadeli borçların da bir yıllık taksitleri nisabdan düşürülmelidir. Diğer bazı fakihlere göre ise ister ödeme zamanı gelmiş olsun ister vadeli olsun borçların tamamı nisabdan düşürülmelidir. İleri sürülen bu farklı yaklaşımların ele alınıp detaylı bir şekilde incelenmesi, problemin açıklığa kavuşturulması açısından önem arz etmektedir.

A. Borçların Zekât Matrahına Etkisinin Olmayacağı Görüşü

Bazı çağdaş âlimlere göre borçlar ister kul hakkı ister Allah hakkı olsun, ister muaccel ister müeccel olsun hiçbirisinin zekât nisabına etkisi yoktur. Bu âlimlerin Şâfiî mezhebinin yaklaşımını benimsedikleri görülmektedir.⁷² Zira Şâfiî mezhebinde kabul gören görüşe göre borçların zekât nisabına etkisi yoktur. Bu fakihler, zekâtın vacip olduğunu belirten nasların mutlak olduğunu, borçlu kimselerin de bu mutlak ifadeye dâhil olduğunu iddia etmişlerdir. Ayrıca malın borçlunun elinde olduğuna ve borçlunun da tasarruf yetkisine sahip olduğuna dikkat çekmişlerdir.⁷³

Günümüzde bu görüşün bazı bireysel ve kolektif fetvalarda savunulduğu görülmektedir. Örneğin Suudi Arabistan İlmi Araştırmalar ve Fetva Dairesi (*İdârâtü'l-buhûsi'l-ilmiyye ve'l-iftâ*) bünyesinde bulunan İlmi Araştırma ve Fetva Heyeti (*el-Lecnetü'd-dâime li'l-buhûsi'l-ilmiyye ve'l-iftâ*), borçların zekât malları matrahından düşürülmeyeceğini savunmaktadır.⁷⁴ Bu görüşün Suûdi Arabistan'ın eski baş müftüsü

⁷² <http://www.aliftaa.jo/Question.aspx?QuestionId=255#.W17zyNUzbIU>, (Erişim Tarihi: 12.05.2018)

⁷³ Hatîb eş-Şîrbînî, *Mu'ni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, II, 125.

⁷⁴ ed.: Abdurrezzak ed-Duveys, *Fetâva'l-lecneti'd-dâ'ime li'l-buhûsi'l-ilmiyye ve'l-iftâ*, X, 32, 33.

İbn Baz (ö. 1999) ve Suûdi Arabistan'ın önde gelen ulemasından olan İbn Üseymin (ö. 2001) tarafından benimsendiği görülmektedir.

Bu görüşü benimseyen fakihler, borcun nisabdan düşürüleceğine dair herhangi bir nassın bulunmamasından hareketle borcun nisabdan düşürülmeyeceğine hükmetmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) zekât memurlarını zekât toplamakla görevlendirmiş, memurların mükelleflere borçlu olup olmadıklarına dair sorular sorduklarına ve memurların buna göre zekât aldıklarına dair bir rivayet aktarılmamıştır. Ayrıca zekâtın vacip olduğunu ifade eden naslar âmm olup borçluyu da kapsamaktadır. Borçlu bu ifadelerden istisna edilmemiş, borcuna karşılık gelen malın zekâtтан düşürüleceği ifade edilmemiştir.⁷⁵ Dolayısıyla zekâtın vacip olduğunu belirten naslardan borçlunun istisna edilmemesi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de bu yönde bir beyanının bulunduğunu ifade eden herhangi bir rivayete rastlanmaması borcun nisabdan düşürülmediğine delalet etmektedir.

Söz konusu fakihler, borcun nisabdan düşürüleceğini savunanların zekâtın yardımlaşma olmasından hareketle borçlunun yardım etmekle yani zekât vermekle mükellef tutulmaması gerektiğine dair yaklaşımlarını tenkit etmiştir. Nitekim zekâtın illetinin yardımlaşma olması borçlunun zekât mükellefi olduğunu ifade eden âmm ifadeyi tahsis etmek için yeterli bir gerekçe değildir. Çünkü zekâtın ibadet olma özelliği yardımlaşma olma özelliğinden daha baskındır. Zira zekât İslâm'ın bir rüknüdür. Yardımlaşmanın zekâtın illeti oluşu ise şer'î delillerden yapılan bir çıkarımdır. Bu çıkarım doğru olabileceği gibi yanlış da olabilir.⁷⁶ Dolayısıyla borcun nisabdan düşürülmesi gerektiğine dair ileri sürülen deliller, borcun nisabdan düşürülmeyeceğine dair zikredilen delillere göre daha zayıftır.

Bu görüşü benimseyen fakihler borcun nisabdan düşürülmeyeceği hükmünün Hammâd b. Ebû Süleymân (ö. 120/738) ve Rebia b. Ebû Abdurrahman (ö. 136/753 [?]) tarafından benimsendiğini belirtmektedirler. Şafii'nin *kavl-i cedit* görüşünün de böyle

⁷⁵ İbn Bâz, *Mecmû Fetâvâ el-âllame Abdullah b. Baz*, XIV, 50, 51.

⁷⁶ Muhammed b. Salih b. Muhammed el-Useymin, *Mecmû fetavâ ve resâile şeyh Muhammed b. Salih el-Useymin*, XVIII, 37, 38.

olduğunu ayrıca ifade etmişlerdir.⁷⁷ Bu önemli şahsiyetlerin bu görüşte olmaları söz konusu görüşün doğru olduğuna delalet olarak görülmektedir.

B. Borcun Zekât Nisabını Etkileyeceği Görüşü

Fakihlerin çoğuna göre borçların zekât nisabına etkisi olacaktır. Bunu savunan fakihlerin ödeme zamanı bakımından borçları taksime tabi tutarak konuyu ele aldıkları görülmektedir. Bazı fakihlere göre sadece muaccel/ödeme zamanı gelen borçlar nisabdan düşürülürken bazılarına göre ise müeccel/vadeli borçların da nisaba etkisi vardır. Vadeli borçların nisaba etkisiyle ilgili günümüzde farklı yaklaşımların ortaya konduğu görülmektedir. Bu bağlamda borçları ödeme zamanına göre inceleyerek ilgili yaklaşımların değerlendirilmeye tabi tutulması faydalı olacaktır. Bu çerçevede öncelikle muaccel borçların zekât nisabına etkisi ele alınacak, daha sonra müeccel borçların nisaba etkisiyle ilgili yaklaşımlara yer verilecektir.

1. Muaccel Borcun Zekât Nisabına Etkisi

Muaccel borçların zekât nisabına etkisi klasik dönemden itibaren tartışılmaktadır. Modern dönem fakihlerinin çoğuna göre muaccel borçlar zekât nisabından düşürülür. Kimi fakihler ise söz konusu borçların zekât nisabına herhangi bir etkisinin olmadığını dile getirmişlerdir. Biz öncelikle çağdaş fakihlerin bu borç türüyle neyi kastettiklerini açıklamaya çalışacağız. Zira bunların ne anlama geldiği bilinmeden nisaba etkisinin ele alınması doğru olmayacaktır. Akabinde ise bu borçların nisaba etkisi konusunda fakihlerin yaklaşımlarını ortaya koymaya çalışacağız.

Fakihler, muaccel borç ile ödeme zamanı gelmiş, alacaklı tarafından ödenmesi talep edildiği takdirde ödenmesi gereken borçları kastetmişlerdir.⁷⁸ Aynı şekilde zekât ödeme zamanından önce vadesi dolup o zamana kadar ödemesi yapılmamış borçlar da muaccel borç kapsamına girmektedir. Zira zekât ödeme zamanından önce vadesi dolmasına rağmen ödemesi yapılmayan borç, zekât ödeme zamanında vadesi gelmiş borçtur. Bunu bir örnekle açıklamak faydalı olacaktır. Örneğin 2017 Ramazan ayında nisab miktarı mala sahip kimse, nisab miktarı malı üzerinden bir sene geçtikten sonra

⁷⁷ İbn Bâz, *Mecmû Fetâvâ*, XIV, 50.

⁷⁸ fetva, *el-Mevsuatü'l-fıkhiyye el-Kuveytiyye*, XXI, 119.

yani 2018 Ramazan ayında zekât vermesi gerekir. Kişinin zekât verme zamanında yani 2018 Ramazan’ında vadesi dolan borçları muaccel borçlardır. Aynı zamanda 2017 Ramazan’ından 2018 Ramazan’ına kadar olan süre içerisinde vadesi dolmasına rağmen ödemesi zekât ödeme zamanı olan 2018 Ramazan’ına kadar yapılmamış borçlar da muaccel borçlardandır. Zira bu borçların da ödeme zamanı gelmiş olup alacaklı tarafından talep edilmektedir.

Fakihlerin çoğuna göre muaccel borçlar zekât nisabından düşürülmelidir. Örneğin Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu ödeme zamanı gelmiş kul hakkı borçlarının zekât matrahından düşürüleceği görüşündedir.⁷⁹ Kardâvi’ye göre gerek muaccel gerek müeccel olsun tüm borçların nisabdan düşürülmesi gerekmektedir.⁸⁰ 2015 yılında Konya’da gerçekleştirilen II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi’nde de borçların nisabdan düşürüleceği görüşü benimsenmiştir.⁸¹

Kuveyt’te Din İşler ve Evkaf Bakanlığı’na bağlı olan *Beytü’z-Zekât* adlı idare konseyi tarafından düzenlenen *Güncel Zekât Meseleleri* başlıklı on dördüncü toplantıda zekât ödeme zamanından önce vadesi gelmiş olup ödemesi sene sonuna kadar yapılmamış olan veya zekât ödeme zamanında vadesi dolacak borçların zekât matrahından düşürülmesi gerektiği yönünde tavsiye kararı alınmıştır.⁸²

İbn Üseymin, tercihe şayan görüşün, zekâta tabi mallar ister zâhir olsun ister bâtın olsun, borçlar mükellefin sahip olduğu zekât malları miktarında olsa da zekât nisabından düşürülmemesidir. Ancak borçludan ödenmesi talep edilen muaccel borçların zekât nisabından düşürülmesinin doğru olacağını da ifade etmektedir. Çünkü bu durum, Hanbelî fakihlerinin “*talebe konu olan borçların nisabdan düşürüleceği*” yönündeki yaklaşımlarına uymaktadır. Ayrıca Hz. Osman’ın “*Bu zekât ayınızdır borcu olanlar borçlarını ödeyip kalan malın zekâtını versinler*” ifadelerinden anlaşılan

⁷⁹ Heyet, Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar I*, I, 246.

⁸⁰ Yûsuf el-Kardâvî, *Fıkhu’z-zekât*, s. 156.

⁸¹ Edi.: Mehmet Bayyigit, *II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi: Günümüzdeki Meseleler*, s. 1137.

⁸² el-Merkezü’l-ilmî li Beyti’z-Zekât, en- nedvetü’s-sâniye âşare, <http://webapps.zakathouse.org.kw/ZH-Encyclopedia/Files/na12/na12.html#p=312> (Erişim Tarihi: 13.05.2018); Abdüssettâr Ebû Gudde, “Zekâtü’d-deyn“, *II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi: Günümüzdeki Meseleler*, s. 448.

borçların, talebe konu olan muaccel borçlar olduğu iddia edilmiştir.⁸³ Zira talebe konu olan, kişinin ödemek durumunda olduğu borçlar, muaccel borçlardır. Dolayısıyla muaccel borçların nisabdan düşürülmesi isabetli olacaktır.

Zekât uzmanı Ahmed b. Halil Muhammed, muaccel borçların zekât nisabından düşürüleceğini buna karşılık müeccel borçların zekât nisabına etkisinin olmayacağını savunmuştur. Zira muaccel borçların ödenmesi talep edilirken müeccel borçların ödenmesi ise istenmemektedir. Ayrıca o, Hz. Osman'ın “*borçlu olan borcunu ödesin*” ifadesiyle muaccel borcu kastettiğini belirtmiştir. Müeccel olan ise ancak vadesi geldiğinde ödemesi yapılacaktır. Zira ödeme zamanı gelmiş Allah hakkı olan zekâtın, vadeli olan kul hakkı borçlarından daha öncelikli olduğunu, bu nedenle de vadeli borçların zekâta mani olmadığını savunmuştur.⁸⁴

Borcun nisabdan düşürülmesi için bazı fakihlerin borçların muaccel olması gerektiği yönündeki şartlarını zikreden zekât uzmanı Osman Şubeyr, muaccel borçlarla birlikte kısa vadeli borçların da tamamının nisabdan düşürülmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸⁵ Zira bu borçların ödemesi kısa zaman içerisinde talep edildiğinden bunlar da ödeme zamanı gelen borçlar gibi nisabdan düşürüleceği öne sürülmüştür.

Bazı fakihlerin zekât yılı içerisinde vadesi dolan borçları da muaccel borç kapsamına dâhil ettikleri görülmektedir. Zira bu borçların da vadesi yakın zamanda dolmakta, borçlu bunları ödemek durumunda kalmaktadır. “*Bir şeye yakın olan onun hükmünü alır*” kaidesi gereğince bu borçların nisabdan düşürülmesi gerektiğini savunmuşlardır.⁸⁶ Ayrıca zekât yıllık ibadet olduğuna göre bir yıl içerisinde vadesi dolacak olan borçların muaccel kabul edilip nisabdan düşürülmesi gerekmektedir.

Bazı fakihler belirttiğimiz üzere ödeme zamanı zekât yılı içerisinde gelecek borçlara *muaccel borç* hükmü vermişlerdir. Söz konusu fakihlerin nisabdan düşürülmesi gerektiğini savundukları muaccel borçları bir örnekleyelim. 2017

⁸³ Muhammed b. Salih b. Muhammed el-Useymin, *Mecmû fetavâ ve resâile şeyh Muhammed b. Salih el-Useymin*, XVIII, 38.

⁸⁴ Ahmed b. Muhammed el-Halil, *Zekâtü'l-medîn ve tetbikatuhu el-muasıra*, s. 62, 63.

⁸⁵ Osman Şubeyr, “Medâ te'siri'd-duyûni'l-istismariyye ve'l-iskâniyye el-müeccelle fî tahdidi viâi'z-zekât”, *Ebhâsü'n fikhîyye fî kadâyâ'z-zekâti'l-muâsıra*, I, 301-336.

⁸⁶ Eymen Suûd el-Ankarî, *Mesâilü'l-müstecedde fî Nevâzili'z-zekâti'l-muâsıra*, s. 157, 158.

yılı Ramazan ayında nisab miktarı mala sahip olan kimsenin 2018 yılı Ramazan'ında zekât ödeme zamanı gelecektir. Bu kimsenin bu süre içerisinde ödeme zamanı gelmiş olup ödemesini 2018 Ramazan'ına kadar yapmadığı borçları veya 2018 Ramazan'ında ödeme zamanı gelen borçları muaccel borçlardır. 2018 Ramazan'ından 2019 Ramazan'ına kadar olan zaman dilimi zekât yılıdır ve bu zaman diliminde ödeme zamanı gelecek borçlar, muaccel borç hükmünü alıp bunlar da zekât nisabından düşürülecektir. Ancak 2019 Ramazan'ından itibaren ödeme zamanı gelecek borçlar, müeccel borç olup bunların zekât nisabına etkisi yoktur. Yani kişinin zekât yılıyla kastedilen zekât ödeme zamanını takip eden yıldır.

2. Müeccel Borçların Zekât Nisabına Etkisiyle İlgili Yaklaşımlar

Muaccel/vadeli borçların zekât nisabına etkisi günümüz fakihlerince çokça tartışılan bir konudur. Zira günümüzde yüksek meblağlı uzun vadeli borçlara sıkça rastlanmaktadır. Bunların nisaba etkisi konusunda fakihler ihtilaf etmişlerdir. Fakihlerin çoğunluğuna göre vadeli borçların zekât nisabına etkisi vardır. Ancak bu borçların nisaba etkisinin nasıl olacağı konusunda farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bazı fakihlere göre bu borçların bir yıllık taksitleri zekât nisabından düşürülür. Bazılarına göre ise vadeli borçların tamamının zekât matrahından düşürülmesi gerekmektedir. Bu iki farklı görüşü değerlendirmeye tabi tutup meseleyi açıklığa kavuşturmak uygun olacaktır.

a. Müeccel Borcun Bir Yıllık Taksitinin Nisabdan Düşürüleceği Görüşü

Günümüzde uzun vadeli borçların artması, mükelleflerin bu tür borçlanmalara çok başvurması, borcun tamamı nisabdan düşürüldüğü takdirde birçok zengin zekâtla mükellef olmayacağını görülmesi, mükelleflerin bu borçları hemen ödemek durumunda olmaması vb. nedenlerden dolayı çağdaş fakihlerin çoğu, vadeli borçların bir yıllık taksitlerinin zekât nisabından düşürülmesi gerektiğini savunmuşlardır. Vadeli borçların tamamının nisabdan düşürülmesini isabetli bulmamışlardır. Bu çerçevede kolektif ve bireysel bazı fetvalara değinilebilir.

Bu hususta Din İşleri Yüksek Kurulunun fetvası şöyledir: “*Sadece o zekât yılına ait olan birikmiş borçlar, vadesi o yıl içinde dolmuş veya dolacak olan ve*

*dolayısıyla o zekât yılı içinde hemen ödenmesi gereken borçlar düşülmelidir.”*⁸⁷ Kurul, vadesi dolmuş veya zekât yılı içerisinde dolacak borçların zekât nisabından düşürüleceğini savunmuştur. *Beytü’z-Zekât* tarafından 2002 yılında Kahire’de düzenlenen on ikinci *Muasır Zekât Meseleleri* toplantısında da vadeli borçların bir yıllık taksitlerinin zekât nisabından düşürüldükten sonra kalan malın zekâtının verilmesi gerektiği yönünde tavsiye kararı alınmıştır. Kurul, zekât ödeme zamanından bir sonraki yılın zekât ödeme zamanına kadar ödenmesi gereken borçların nisabdan düşürüleceğini ifade etmiştir.⁸⁸ Hayrettin Karaman da zekât yılı içerisinde ödenecek borçların zekât nisabından düşürüleceğini savunmaktadır.⁸⁹

Beytü’z-Zekât’ın düzenlediği *Muasır zekât problemleri* konulu on dördüncü toplantıda uzun vadeli taksitli borçların zekât ödeme zamanını takip eden yılın taksitlerinin zekât matrahından düşürüleceği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak zekâta tabi olmayan ihtiyaç fazlası sabit varlıklar mevcut olduğu takdirde borçları öncelikle bu malların karşılayacağını, bunlar yetersiz kaldığı takdirde ise kalan borcun zekât matrahından düşürüleceği savunulmuştur.⁹⁰ Kurul, borcun bir yıllık taksitinin nisabdan düşürülmesi konusunda on ikinci toplantıda varılan sonuçla aynı neticeye varmış, fakat öncelikle borcu zekâta tabi olmayan sabit varlıkların karşılaması gerektiğini iddia etmiştir.

Görüldüğü üzere mezkûr fetvalarda bir yıllık taksitlerin zekât nisabından düşürüleceği ifade edilmiştir. Fakihler bununla zekât ödeme zamanını takip eden yılın taksitlerini kastetmişlerdir. Örneğin 2018 Ramazan ayında zekât vermesi gereken kimse 2019 Ramazan’ına kadar ödemesi gereken borçları nisabdan düşürecektir. Zira zekât yılıyla zekât ödeme zamanından önceki yılın kastedilmesi uygun değildir. Çünkü zekât ödeme zamanından önceki yılın taksitleri ödeme zamanı gelen borçlardır. Bunların müeccel borçlar içerisinde değerlendirilmesi isabetli olmayacaktır.

⁸⁷ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar I*, I, 246, 247

⁸⁸ el-Merkezü’l-ilmî li Beytü’z-Zekât, en- nedvetü’s-saniye âşare, <http://webapps.zakathouse.org.kw/ZH-Encyclopedia/Files/na12/na12.html#p=313> (Erişim Tarihi: 13.05.2018).

⁸⁹ <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00310.htm>(Erişim Tarihi: 14.05.2018).

⁹⁰ Abdüsettar Ebû Gudde, “Zekâtü’l-deyn” II. *Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi: Günümüzdeki Meseleler*, s. 437-453.

Görüşlerine yer verdiğimiz fakihler, sadece bir yıllık taksitin zekât nisabından düşürüleceğini savunarak fakirin hakkını gözetmeye çalışmışlardır. Zira borcun tüm taksitleri nisabdan düşürüldüğü takdirde pek çok zengin zekâttan muaf tutulmuş olacaktır. Ayrıca mükelleften talepte bulunulan, mükellefin ödemek durumunda olduğu borçlar muaccel borçlar ve müeccel borçların bir yıllık taksitleridir. Borcun diğer taksitleri mükelleften istenmemektedir. Mükellef bunları ödemediğinden dolayı cezalandırılmamaktadır. Aslında bir yıllık taksitin de vadesi gelmemiştir ancak bunların vadesi yakın olduğundan, vadesi geldiğinde mükellef bunu karşılayacak mala sahip olmadığı takdirde zor duruma düşeceğinden bunların da muaccel borçlar gibi nisabdan düşürüleceğinin doğru olacağı iddia edilmiştir.⁹¹

Osman Şubeyr borçlunun ödeme konusunda kararlı olduğu kısa vadeli borçların tamamının nisabdan düşürüleceğini savunmuştur. Ancak borçlunun ödeme konusunda kararlı olmadığı, alacaklının da ödemesini talep etmediği uzun vadeli borçların tamamının nisabdan düşürülmeyeceğini, sadece zekât yılında ödemesi talep edilen taksitin nisabdan düşürüleceğini ifade etmiştir.⁹² Sonuç olarak kişinin zekât yılı içerisinde ödemek durumunda kaldığı, talebe konu olan borçları nisabdan düşürülmeli; ödemesi talep edilmeyen, kişinin ödemek durumunda kalmadığı borçları ise nisabdan düşürülmemelidir.

b. Müeccel Borcun Tüm Taksitlerinin Nisabdan Düşürüleceği Görüşü

Klasik eserlerde borcun muaccel veya müeccel olmasının zekât nisabına etkisinde farklılığa neden olmadığı ileri sürülmüştür. Muaccel borçlar nisabdan düşürüldüğü gibi müeccel borçların da nisabdan düşürüleceği görüşü benimsenmiştir.⁹³ Günümüzde de bu kanaati taşıyan fakihler bulunmaktadır. Örneğin Kardâvi'ye göre borç ister muaccel olsun ister müeccel olsun tamamının zekât nisabından düşürülmesi gerekmektedir. Zira borcun nisabdan düşürüleceğini ifade eden delillerin vadeli borçlar için de geçerli olduğu görülmektedir.⁹⁴ Kardâvi'nin bu konuda Hanefi mezhebinde genel kabul gören yaklaşımı benimsediği ve bu çerçevede

⁹¹ Eymen b. Suûd el-Ankarî, *el-Mesâilü'l-mustecedde fî nevâzili'z-zekâti'l-muâsıra*, s. 158.

⁹² Osman Şubeyr, "Medâ te'siri'd-duyûni'l-istismariyye ve'l-iskâniyye el-müeccelle fî tahdidi viâi'z-zekât", *Ebhâsü'n-fıkhiyye fî kadâyâ'z-zekâti'l-muâsıra*, I, 301-336.

⁹³ Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukaha*, I, 274.

⁹⁴ Kardâvi, *Fıkhu'z-zekât*, s. 160.

Hanefi fakihlerin zikrettikleri delillere yer verdiği görülmektedir.⁹⁵ Söz konusu delillere bakıldığında vadeli borç ile ödeme zamanı gelen borç arasında herhangi bir ayrımın yapılmadığı ortaya çıkmakta ve borçların tamamının nisabdan düşürüleceği sonucuna varılmaktadır. Aynı zamanda 2015 yılında Konya’da gerçekleştirilen II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi’nde de kısa vadeli borçlar gibi uzun vadeli borçların da zekât nisabından düşürüleceği sonucuna varılmıştır.⁹⁶ Ayrıca zekât uzmanı Salih b. Abdullah da müccel borçların muaccel borçlar gibi nisabdan düşürüleceği yönündeki yaklaşımın tercihe şayan olduğunu belirtmiştir.⁹⁷

Borçların zekât nisabına etkisi konusunda ödeme zamanının önemli bir faktör olduğu ileri sürüldüğü gibi borçlanmaya konu olan malın da borcun nisaba etkisi konusunda belirleyici olduğu öne sürülmüştür. Bazı mallar için yapılan borçlar nisabdan düşürülmezken diğer birtakım mallar için yapılan borçlar nisabdan düşürülmektedir. Bu nedenle borçlanmaya neden olan mal açısından borçların taksime tabi tutulup detaylıca değerlendirilmesi konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

II. Borçlanmaya Neden Olan Mallar Açısından Borç Çeşitleri

Günümüzde ekonominin borca dayalı olduğu, gerek zengin gerek fakir herkesin borçlanma ihtiyacı hissettiği bilinen bir durumdur. Borçlanma gerekçeleri farklı olsa da borca dayalı olan ekonomide hemen hemen herkes borçlanmak durumundadır. Fakirler temel ihtiyaçlarını karşılamak için borçlanırken zenginler yatırımlarını artırmak, zenginliklerine zenginlik katmak amacıyla borç altına girmekteler. Bu durumu ele alan bazı ilim adamları borçlanmaya neden olan mal açısından borçların nisaba etkisinin değiştiğini ileri sürmüşlerdir. Örneğin temel ihtiyaç malları borçları ile ticaret malları borçları arasında zekât matrahından düşürölüp düşürülmeme hususunda farklılık olduğu ileri sürülmüştür. Bu fakihlerin borçlanmaya konu olan mal açısından borçları taksime tabi tuttıkları görülmektedir. Fakihlerin değerlendirmelerinden yararlanarak borçları; temel ihtiyaç malları borçları,

⁹⁵ Kardâvi, *Fıkhu ’z-zekât*, s. 156, 157.

⁹⁶ Ed.: Mehmet Bayyigit, *II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi: Günümüzdeki Meseleler*, s. 1137.

⁹⁷ Salih b. Abdullah el-Lâhım, *Eserü ’d-deyni fi ’z-zekât*, s. 63.

zekâta tabi olmayan ihtiyaç fazlası malların borçları ve zekât malları borçları şeklinde kısımlara ayırarak ele almak faydalı olacaktır. Bizler bu konuda görüş beyan eden âlimlerin yaklaşımlarını ve dayanmış oldukları delilleri ortaya koyup değerlendirmeye çalışacağız.

A. Temel İhtiyaç Malları Borcu

Bireyler barınma, gıda vb. temel ihtiyaçlarını karşılamak için borçlanmak durumunda kalabilmektedir. Kişinin bu tür borçları ile yatırım malları borçlarının zekât nisabına etki konusunda farklı hükümlere tabi oldukları bazı fakihlerce ileri sürülmüştür. Özellikle temel ihtiyaç mallarından olan konut için kooperatif veya banka kredisiyle uzun vadeli ev satışlarının artması, konut taksitlerinin zekât nisabına etkisi konusunda farklı yaklaşımların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu görüşlerin ortaya konulup değerlendirilmesi ve delillerinin izah edilmesinde fayda mülâhaza edilmektedir.

1. Konut Borcu

Bireylerin barınma ihtiyaçlarını karşılamak için vadeli satışla ev satın almaları sıkça rastlanılan bir durumdur. Bu borçlar muaccel olduğu gibi müeccel de olabilmektedir. Bu iki borç çeşidinin nisaba etkisi farklılık arz etmektedir. Öncelikle muaccel ev borçları konusunda fakihlerin değerlendirmesine yer verip akabinde müeccel ev borçları konusunda ileri sürülen farklı görüşleri izah etmeye çalışacağız.

Muaccel ev borçlarının zekât matrahına etkisi hususunda fakihlerin genel kanaati borcun tamamı zekât nisabından düşürülecektir. Kardâvi, talebe konu olan bu borçların tamamının nisabdan düşürülmesi gerektiğini savunmaktadır. Nitekim bu yaklaşımının naslara uygun olduğunu, dinin ruhuna ve genel ilkelerine uygun görüşün bu olduğunu savunmuştur.⁹⁸ Din İşleri Yüksek Kurulu ve Osman Şubeyr, vadeli borçların sadece zekât ödeme zamanında ödemesi talep edilen taksitlerin nisabdan düşürüleceğini belirterek ödeme zamanı gelmiş borçların tamamının zekât nisabından düşürülmesi gerektiğine işaret etmişlerdir.⁹⁹ Bu görüşü savunanların, yaklaşımlarını

⁹⁸ Kardâvi, *Fıkhü’z-zekât*, I, 156.

⁹⁹ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar I*, I, 246, 247; Osman Şubeyr, “Medâ te’siri’ d-duyûni’l-istismariyye ve’l-iskaniyye el-müeccelle fî tahdidi viâi’z-zekât”, *Ebhâsü’n-fikhiyye fî kadâyâ’z-zekâti’l-muâsıra*, I, 301-336.

borcun ödenmesinin talebe konu olması açısından ele aldıkları görülmektedir. Dolayısıyla ödeme zamanı gelen borçların talebe konu olması sebebiyle tamamının zekât matrahından düşürülmesi savunulmuştur.

Ödeme zamanı gelmiş konut borçlarının nisaba etkisi hususunda fakihler arasında görüş ayrılığı çok olmamakla birlikte vadeli konut borçlarının zekât nisabına etkisi çağımızda çokça tartışmalara konu olmaktadır. Günümüzde uzun vadeli taksitlerle ödemesi yapılan borçlarla ev alımı yaygınlaşmıştır. Kooperatif veya banka kredileri ile uzun vadeli ev alımına bireyler sıkça başvurmaktadır. Bu uzun vadeli borçların zekât matrahına etkisi tartışmaya konu olmaktadır. Bu konuda bir yıllık taksitin nisabdan düşürüleceği görüşünün benimsendiği görülmektedir. Örneğin Din İşler Yüksek Kurulu zekât yılı içerisinde vadesi dolacak olan taksitlerin nisabdan düşürüleceği görüşünü benimsemektedir.¹⁰⁰ Kurul bu görüşü mükellefin diğer yılların borcunu ödemek durumunda kalmadığından hareketle benimsemiştir. Ayrıca bu tür borçların talebe konu olmadığını dikkate alarak söz konusu yaklaşımı tercihe şayan bulmuştur.¹⁰¹

Beytü'z-Zekât'ın 1989 yılında Kuveyt'te düzenlediği *Güncel Zekât Meseleleri* başlıklı ikinci toplantıda uzun vadeli konut borçlarının zekât nisabına etkisi ele alınmıştır. Taksitlerle ödenen bu tür borçlarda zekât ödeme yılı içerisinde ödemesi talep edilen taksitlerin zekât mallarının matrahından düşürüleceği sonucuna varılmıştır. Kurulun temel ihtiyaç malları olan konut borçlarını, zekât nisabına etki hususunda yatırım için yapılan borçlardan ve ticaret malları borçlarından ayırdığı görülmektedir. Zira konut borcunun bir yıllık taksitinin nisabdan düşürüleceği savunulurken yatırım borçları ile ticaret borçlarını ise öncelikle zekâta tabi olmayan ihtiyaç fazlası malların karşılayacağı, bunların yetersiz kalması durumunda ise kalan borcun zekât matrahından düşürüleceği ifade edilmiştir.¹⁰²

Kurulun bu hususta borcun konu olduğu malı dikkate aldığı görülmektedir. Eğer mükellef temel ihtiyaçlarından olan konut ihtiyacını karşılamak için

¹⁰⁰ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar I*, I, 246, 247.

¹⁰¹ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar I*, I, 246, 247.

¹⁰² el-Merkezü'l-ilmî li Beyti'z-Zekât, en-nedvetü's-sânî, <http://webapps.zakathouse.org.kw/ZH-Encyclopedia/Files/na2/nad2.html#p=371> (Erişim Tarihi: 13.05.2018).

borçlanmışsa kendisine destek olunması amacıyla borcu zekât nisabından düşürülür. Ancak eğer kişi zenginliğini artırmak için yatırım amaçlı ya da ticaret yapmak için borçlanmışsa borçlarını, öncelikle zekâta tabi olmayan ihtiyaç fazlası malların karşılaması gerekmektedir.

Günümüzde satın alınan konutlar temel ihtiyacı karşılamakla birlikte ihtiyaç fazlası lüks evlerin satın alınması ve bunlardan dolayı borçlanmaya başvurulması sık karşılaşılan bir durumdur. İsrafa kaçarak satın alınan bu evlerden dolayı yapılan borçlar da zekât nisabından düşürülecek midir? Fakihlerin çoğu ev borçlarının nisaba etkisi konusunda böyle bir ayırım yapmamıştır. Ancak modern dönem fakihlerinden Şubeyr, kişinin temel ihtiyaçlarını karşılayan ev borcunun zekât nisabından düşürüleceğini, ihtiyaç fazlası lüks evler için yapılan borçları ise öncelikle evin ihtiyaç fazlası olan değerinin karşılayacağını ileri sürmektedir.¹⁰³ Şöyle ki bireyin 250.000 TL değerinde bir ev satın alması temel ihtiyacını karşılamakla beraber 350.000 TL değerinde ev satın alınmıştır. Bu alımdan dolayı 100.000 TL borçlanmışır. Bu borçları ihtiyaç fazlası olan ev karşılayacak, kişi borcunu ödemek durumunda kaldığında bu evini satıp ihtiyaç fazlası olan 100.000 TL ile borcunu karşılar. Aynı zamanda temel ihtiyacını karşılayan 250.000 TL değerinde ev satın alır.

Şubeyr'in bu görüşü borçların zekât nisabından düşürülme gayesiyle örtüşmektedir. Zira borçlar muhtaç olan borçluya katkı sağlamak amacıyla zekât nisabından düşürülmektedir. Dolayısıyla muhtaç olan, ihtiyaçlarını karşılamak için borçlananın borçlarının zekât nisabdan düşürüleceği, ihtiyaç fazlası mallar için yapılan borçlanmaların zekât nisabından düşürülmeyeceği görüşü benimsenmektedir.. Fakat örneğin satın alınan evin sade olması ile lüks olup israfa kaçmasının ölçüsü nedir? Ne kadar değerindeki ev lüks ve israftır. Ayrıca bir malın lüks olup olmaması kişinin ekonomik durumuna göre değişmektedir. Örneğin fakir kimse için 250.000 TL değerindeki ev lüks iken, zengin kimse için 750.000 TL değerindeki ev sade bir evdir. Dolayısıyla evin lüks veya sade olması kişilerin ekonomik durumlarına göre değişmekte olup görecelidir. Bunun için objektif kriterlerin belirlenmesi zordur.

¹⁰³ Osman Şubeyr, “Medâ te’siri’ d-duyûni’ l-istismariyye ve’ l-iskâniyye el-müeccelle fî tahdidi viâi’ z-zekât”, *Ebhâsü’ n-fıkhiyye fî kadâyâ’ z-zekâti’ l-muâsıra*, I, 301-336.

Nitekim borçların nisabdan düşürüleceğini ifade eden şer'î delillerde de böyle bir ayırım yapılmamıştır.

B. Zekâta Tabi Olmayan İhtiyaç Fazlası Mallar İçin Borçlanma

Günümüzde bireyler mal varlığını artırmak için yatırımlar yapmakta, zekâta tabi olmayan ihtiyaç fazlası mallar satın almaktadır. Örneğin kiraya vermek için ev alınması, işletilmesi için fabrikalar alınması gibi pek çok yatırım bu kapsama girmektedir. Bireylerin bu tür yatırımlar için borçlanması günümüzde sıkça karşılaşılan bir vakıadır. Birikim sahipleri paralarını nakit olarak yanlarında tutmak yerine sürekli yatırım yapmakta ve bu yatırımlar için borçlanmaktadırlar. Bu borçların zekât matrahına etkisi güncelliğini koruyan önemli bir tartışma mevzusudur. Beytü'z-Zekât tarafından tertip edilen *Güncel Zekât Meseleleri* başlıklı ikinci toplantıda yatırım borçlarının zekât nisabına etkisi ele alınmış bu borçlar, ödeme zamanı gelen ve vadeli borç şeklinde iki kısma ayrılarak değerlendirilmiştir. Kurula göre ödeme zamanı gelen borcu, öncelikle zekâta tabi olmayan ihtiyaç fazlası sabit varlıklar karşılar. Diğer bir ifadeyle mükellef borcu ödemek durumunda kaldığında bu malları satıp borcunu öder. Ancak eğer bu mallar borçları karşılamada yetersiz kalırsa o zaman borçların kalan kısmı zekât matrahından düşürülür. Borç vadeli olduğu takdirde sadece zekât ödeme zamanında ödeme zamanı gelen taksitler dikkate alınır. Bu taksitler öncelikle zekâta tabi olmayan ihtiyaç fazlası sabit varlıkların matrahından düşürülür. Eğer bu mallar söz konusu taksitleri karşılamada yetersiz kalırsa kalan borçlar zekât mallarının matrahından düşürülür.¹⁰⁴

Bazı fakihlere göre ihtiyaç fazlası olup yatırım amaçlı sabit varlıklar olarak borçlanan kimsenin borçlarını yine bu mallar karşılamalı, dolayısıyla bu mallar için yapılan borçlar zekât mallarının nisabından düşürülmemelidir. Örneğin kumaş ticareti yapan kimsenin sahip olduğu ticaret mallarının değeri 50.000 TL'dir. Bu iş adamı yıllık 10.000 TL ödemek üzere 100.000 TL'ye kumaş ticareti için fabrika satın almıştır. Bunun yıllık geliri de 10.000 TL civarındadır. Bu fakihlere göre kişinin borçlarını ihtiyaç fazlası sabit varlık olan fabrika karşılayacaktır. Yani kişi borcunu

¹⁰⁴ el-Merkezü'l-ilmî li Beytü'z-Zekât, en-nedvetü's-sânî, <http://webapps.zakathouse.org.kw/ZH-Encyclopedia/Files/na2/nad2.html#p=371> (Erişim Tarihi: 13.05.2018).

ödemek durumunda kaldığında fabrikasını satmalıdır. Zira bu kişinin borcu ticaret mallarının nisabından düşürülmeyecektir.¹⁰⁵ Nitekim ticaret mallarının nisabından düşürüldüğü takdirde on yıl boyunca ya bu mallarının zekâtını vermeyecek veya çok düşük oranda zekât verecektir. Dolayısıyla kişinin yaptığı bu ihtiyaç fazlası yatırımın zekâta tabi malların nisabından düşürülmesi uygun görülmemiş, bu borçları borçlanmaya neden olan malların karşılamasının isabetli olacağı düşünülmüştür.

AAOIFI, kuruluşların borçlarının zekât nisabına etkisini ele almıştır. Borçları borçlanmaya neden olan malların karşılayacağı görüşü kabul görmüştür. Dolayısıyla zekâta tabi olmayan mallar için yapılan borçları zekâta tabi olmayan mallar karşılayacaktır. Heyetin bu fetvasından şu sonuca varılmaktadır: Zekâta tabi olmayan ihtiyaç fazlası malların borçlarını yine bu mallar karşıladığı gibi temel ihtiyaç malları için yapılan borçları da temel ihtiyaç malları karşılar. Örneğin kişinin fabrikası için satın aldığı sabit/duran varlıklar temel ihtiyaç malzemeleri olduğu gibi ihtiyaç fazlası mallar da olabilmektedir. Kurula göre bu mallardan kaynaklanan borçlar zekât nisabından düşürülmeyecektir. Zira her mal türünün kendi türü içerisinde değerlendirilmesi, zekâta konu olmayan mallar için yapılan borçların zekât nisabını etkilememesi gerektiği savunulmaktadır. Dolayısıyla zekât malları için yapılan borçlar zekât nisabından düşürülecektir. Zekâta tabi olmayan mallar, temel ihtiyaç malları da olsa bunlar için yapılan borçların zekât nisabına etkisi olmayacaktır.¹⁰⁶

Bazı fakihlere göre borçlanmanın nedeni ister zekât malları olsun ister zekâta tabi olmayan mallar olsun, borçlar zekât mallarının nisabından düşürülecektir. Bu hususta Din İşleri Yüksek Kurulu'nun yaklaşımı örnek olarak zikredilebilir. Kurul, kul hakkına müteallik olan borçların zekât matrahından düşürüleceği görüşündedir. Bu borçları zekât malları borcu, zekâta tabi olmayan malların borcu şeklinde ayrıma tabi tutmamıştır.¹⁰⁷ Dolayısıyla borçlanma nedeni temel ihtiyaç malları veya ihtiyaç fazlası zekâta tabi olmayan mallar olsa da borçlar zekât nisabından düşürülecektir. Kardâvi de borçlanmaya neden olan mallara bakmaksızın kulların talebine konu olan borçların

¹⁰⁵ Osman Şubeyr, "Medâ te'siri'd-duyûni'l-istismariyye ve'l-iskâniyye el-müeccelle fî tahdidi viâi'z-zekât", *Ebhâsü'n-fikhiyye fî kadâyâ'z-zekâti'l-muâsıra*, I, 301-336.

¹⁰⁶ Heyet, AAOIFI, *el-Meâyiru's-şeriyye*, s. 900, 901.

¹⁰⁷ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar I*, I, 246.

zekât nisabından düşürüleceğini savunmuştur.¹⁰⁸ İslâm Ticaret Hukuku Kongresi'nin verdiği sonuçlarda da böyle bir ayırım yapılmamıştır.¹⁰⁹ Aynı zamanda Vecdi Akyüz, Hayrettin Karaman ve Yunus Vehbi Yavuz da bu görüştedir.¹¹⁰ Mezkûr fakihlerin Hanefî mezhebindeki yaklaşımı benimsediği görülmektedir. Zira Hanefiler, kullar tarafından talebe konu olan borçların zekât nisabından düşürüleceğini savunmuş, borçlanmaya neden olan mallar açısından borçları taksime tabi tutmamışlardır.¹¹¹

C. Zekâta Tabi Mallar İçin Borçlanma

Ekonominin borca dayandığı günümüzde bireylerin zekâta tabi mallar için borçlanması çokça karşılaşılan bir durumdur. Eskiden de bu mallar için borçlanma olmakla birlikte özellikle ticaret malları ve toprak mahsulleri için borçlanmanın günümüzde artış gösterdiği görülmektedir. Borçlanma oranındaki artış nedeniyle borcun nisaba etkisi konusunda daha önceki dönemlerde savunulan görüşlerden farklı olarak yeni yaklaşımların benimsendiği görülmektedir.

Toprak mahsulleri için yapılan harcamaların günümüzde arttığı bilinmektedir. Örneğin çiftçiler gübre, mazot ve ilaç gibi harcamalar için para sarf etmektedirler. Bu masrafların çok olmasından dolayı da birçok çiftçi borç altına girmektedir. Bu nedenle bu tür borçların nisaba etkisi konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Klasik dönem ile modern dönem arasındaki bu tür farklılıklardan dolayı söz konusu borçların zekât nisabına etkisini ele almak faydalı olacaktır. Bu çerçevede öncelikle ticaret borçlarının zekât nisabına etkisi ele alınacak, daha sonra toprak mahsulleri için yapılan borçların zekât nisabına etkisi değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

1. Ticaret Malları Borcu

Ticaret malları için yapılan borçların zekât nisabına etkisi tartışmalı bir meseledir. Günümüzde hem birey hem de kurumların bu tür mallar için çokça borçlandığı bilinmektedir. Dünyanın en zengin şirketleri dahi ticaretlerini geliştirmek

¹⁰⁸ Kardâvi, *Fıkhu'z-zekât*, s. 159, 160.

¹⁰⁹ ed.: Mehmet Bayyigit, *II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi: Günümüzdeki Meseleler*, s. 1137.

¹¹⁰ Vecdi Akyüz, *Zekât*, s. 161; <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00310.htm>; Yunus Vehbi Yavuz, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, s. 161.

¹¹¹ Kasânî, *Bedâiu's-sanâi*, II, 6; Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukaha*, I, 275.

amacıyla borçlanmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Bu borçların zekât nisabına etkisi konusunda farklı görüşler ortaya koyulmuştur. AAOIFI'ye göre borçları, borçlanmaya neden olan mallar karşılayacaktır. Dolayısıyla zekâta tabi mallardan olan ticaret mallarının borçlarını zekât malları karşılayacaktır.¹¹² Bu yaklaşım şöyle gerekçelendirilebilir: Zekâta tabi olan ticaret mallarının borcunu yine ticaret malları karşılayacak dediğimizde bu borcu kendisinden dolayı borçlanılan mal karşılamış olur. Dolayısıyla bu alımdan dolayı yapılan borçlar diğer malların zekâtına mani olmamış olur.

Bir şahıs veya kurumun zekâta tabi olmayan malların alımından dolayı borçlandığı ve borçlarının zekât mallarının nisabından düşürüleceği savunulduğunda şöyle bir sonuç ortaya çıkacaktır: Kişi hem mal satın alıp yatırım yapmakta ve aldığı malın zekâtını vermemekte, hem de aldığı maldan dolayı yapılan borçları zekât malları karşılamaktadır. Dolayısıyla birey hem gelirini artırarak yatırım yapmakta hem de zekât mallarının bir kısmı bu borçlardan dolayı zekâttan muaf tutulmaktadır. Böylece zengin kesim aldığı araç gereçle hem işini geliştirmiş olacak hem de borcunu zekât malından karşılamış olacaktır. Böyle bir durumun fakirin yararına olmadığı aksine hakkının yenmiş olduğu belirtilmelidir. Zira bu durumda zenginler daha da zenginleşecek ve fakirlerin de fakirliği artmış olacaktır.

Beytü'z-Zekât'ın düzenlemiş olduğu *Güncel Zekât Meseleleri* konulu ikinci toplantıda borçlanmaya konu olan mal açısından borçlar; ticaret borcu, yatırım borcu ve konut borcu şeklinde taksim edilerek incelenmiştir. Kurula göre ticaret mallarının alımından kaynaklanan borçların tamamını öncelikle zekâta tabi olmayan ihtiyaç fazlası sabit varlıklar karşılayacaktır. Eğer bu mallar borcu karşılamada yetersiz kalırsa kalan borç, zekât mallarının nisabından düşürülür. Bu konuda Kurul'un muaccel ve müeccel borçlar arasında herhangi bir ayırım yapmadığı görülmektedir.¹¹³

Söz konusu kurulun yaklaşımını bir örnekle açıklamak konunun anlaşılmasına katkı sunacaktır. Örneğin iki fabrikaya sahip olan kimsenin her bir fabrikasının değeri 300.000 TL'dir. Bir fabrika ihtiyacını karşılamakla birlikte ticaretin büyütülmesi

¹¹² Heyet, AAOIFI, *el-Meâyiru 'ş-şeriyye*, s. 900, 901.

¹¹³ el-Merkezü'l-ilmî li Beytü'z-Zekât, en-nedvetü's-sânî, <http://webapps.zakathouse.org.kw/ZH-Encyclopedia/Files/na2/nad2.html#p=371>, (Erişim Tarihi: 13.05.2018).

amacıyla bir fabrika daha satın alınmıştır. Bu kimse 310.000 TL borçla ticaret malı satın almıştır. Kişinin zekâta tabi olan mallarının tamamı 360.000 TL değerindedir. Kurala göre söz konusu borcu öncelikle ihtiyaç fazlası sabit varlık olan ikinci fabrika karşılayacaktır. Kişi borcunu ödemek durumunda kaldığında bu fabrikasını satacaktır. Bu fabrikayı 300.000 TL'ye sattığı takdirde bununla borcunu ödeyip, kalan 10.000 TL borcu da zekât mallarının nisabından düşürecektir. Dolayısıyla 350.000 TL'nin zekâtı verilecektir.

Kurul'un ticaret mallarının borçlarını öncelikle zekâta tabi olmayan malların karşılayacağı yönündeki yaklaşımı gerekçelendirilmeye muhtaçtır. Kişinin ticaret malı borcunu neden zekâta tabi olmayan ihtiyaç fazlası sabit varlıklar karşılamaktadır? Bu durumda kişi 310.000 TL borçla satın aldığı ticaret mallarının zekâtını vermesi gerekmektedir. Bu mal borç alınıp mülkiyeti nakıs olmasına rağmen zekâta tabi tutulmasının gerekçesi ne olabilir?

Bazı fakihler ticaret malları için borçlanmayı iki kısma ayırarak incelemişlerdir. Birincisi geçimini sağlamak, temel ihtiyaçlarını karşılamak için kişinin yaptığı ticari faaliyetten dolayı borçlanmasıdır. Bu tür borçlar zekât matrahından düşürülmelidir. İkincisi ise kişinin gelirini artırmak veya ticaretini büyütmek amacıyla yaptığı borçlanmalardır. Bu tür borçlar ihtiyaç fazlası malların alımından kaynaklandığı için, bu borçları ihtiyaç fazlası zekâta tabi olmayan malları karşılayacaktır. Dolayısıyla bu borçlar zekât matrahından düşürülmeyecektir.¹¹⁴

Söz konusu fakihlerin yaklaşımını bir örnekle açıklamak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Örneğin bir marketi olan kişi geçimini ve temel ihtiyaçlarını bu marketin kazancıyla sağlamaktadır. Markete 10.000 TL değerinde mal alımını borçla yaptığında bu borç, zekât mallarının nisabından düşürülecektir. Çünkü kişi temel ihtiyaçlarını ve geçimini bu marketten elde ettiği kazançla sağlamaktadır. Market için gerekli olan ticaret malları alınmadığında kişi iflas edebilmekte veya dara düşerek geçim sıkıntısı yaşayabilmektedir. Buna mukabil temel ihtiyaçlarını karşılayacak bir markete sahip kimse ticaretini geliştirmek için bir market daha açmış ve bu marketi için 100.000 TL değerinde mal satın almıştır. Bu kimse bu borçlarını

¹¹⁴ Eymen b. Suûd el-Ankarî, *el-Mesâilü 'l-mustecedde fî nevâzili 'z-zekâti 'l-muâsıra*, s. 161.

öncelikle ihtiyaç fazlası olan ikinci market gibi sabit varlıklarla karşılamalıdır. Dolayısıyla bu fakihlere göre ihtiyaç fazlası olan bu ticaret için yapılan borçlar zekât vermeye mani olmamalıdır.

Bu fakihlerin kişinin borçlanmaya muhtaç olup olmaması açısından meseleyi ele aldıkları görülmektedir. Kişi temel ihtiyaç mallarını karşılamak için yaptığı ticaretinden dolayı borçlanmışsa bu kimse muhtaç olduğundan borçları zekât nisabından düşürülmelidir. Ama kişi ihtiyacından dolayı değil de zenginliğini artırmak için yaptığı alışverişten dolayı borçlanmışsa o zaman borçlarını ihtiyaç fazlası olan sabit varlıklar karşılamalıdır. Yani bu tür borçlar zekât nisabından düşürülmemelidir.

2. Toprak Mahsulleri Borcu

Toprak mahsulleri için çiftçiler pek çok harcamada bulunmaktadır. Özellikle günümüzde ortaya çıkmış olan mazot, gübre, ilaç gibi masraflar için çiftçiler borçlanmaya başvurmaktadır. Bu borçların zekât nisabına etkisi mevzusunda bir ittifak bulunmamaktadır. Bazı ilim adamlarına göre mahsul için yapılan borçlar zekât nisabından düşürülmelidir. Bazılarına göre ise mahsul için yapılan borçların zekât nisabına etkisi yoktur. Şimdi bu konu ile ilgili farklı yaklaşımları ortaya koyup değerlendirmeye tabi tutacağız.

a. Toprak Mahsulleri Borcunun Mahsulün Nisabından Düşürüleceği Görüşü

Çağdaş fakihlerden bazılarına göre mahsul için yapılan borçların mahsulün zekât matrahından düşürülmesi gerekmektedir. Bu konuda Kardâvi, mahsul için yapılan harcamalardan kaynaklanan borçlanmaların zekât nisabından düşürülmesi gerektiği görüşünü benimsemiştir. Bu görüşünü Ebû Ubeyd'den (ö. 224/838) aktardığı bir takım nakillere dayandırmaktadır.¹¹⁵ Bu konuda Ebu Ubeyd, bazı sahabe ve tâbiîn'in ilgili değerlendirmelerine yer vermiştir. Bu hususta İbn Abbas ve İbn Ömer'den toprak mahsullerinden kaynaklanan borçların nisabdan düşürüldükten sonra kalan malın zekâtının verileceği görüşünü aktarmıştır. Ayrıca tâbiîn'in önde gelen

¹¹⁵ Kardâvi, *Fıkhu'z-zekât*, s. 392, 393.

fakihlerinden olan Tâvûs b. Keysân (ö. 106/725), Mekhûl b. Ebû Müslim (ö. 112/730) ve Atâ b. Ebû Rebâh'ın (ö. 114/732) da bu kanaatte oldukları belirtilmiştir.¹¹⁶

Konuyla ilgili nakillere yer verdikten sonra Ebu Ubeyd, eğer borçlar sahihse yani mahsul sahibinin borçlu olduğu biliniyorsa söz konusu borçları mahsulün nisabından düşürüleceğini belirtmektedir. Bu yaklaşımın Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetiyle de uyduğu görülmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), zekâtın teşri' sebebinin zenginden alınıp fakire verilmesi olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁷ Öyleyse sahip olduğu mallar miktarında borcu olan ve bu borçlarından dolayı zekât alabilen kimse nasıl zekât vermekle mükellef olacaktır? Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse bir kimse aynı anda nasıl hem fakir hem de zengin olabilmektedir?¹¹⁸ Zira hadiste de belirtildiğine göre insanlardan zekât vermekle zenginler sorumlu tutulmuş, fakir kimseler ise zekât alanlar arasında zikredilmiştir. Borçlu kimseye zekât verilebileceği hususu ise Ku'ran'da zekât alabilen sekiz sınıf insan sayılırken açıkça belirtilmiştir.¹¹⁹ Dolayısıyla borçlu kimse fakir addedilip zekât alabildiğine göre zekât vermekle sorumlu tutulup zengin sayılması doğru olmayacaktır. Zira bu durumda bir arada olması mümkün olmayan iki zıt vasıf aynı anda bir kimsede mevcut olacaktır ki bunun makul olmadığı açıktır.

Ebu Ubeyd, mahsulün varlığı insanlar tarafından bilindiği gibi mahsulün nisabını etkileyecek borçların varlığı da insanlar tarafından bilinmelidir demek ve insanların haberdar olmadığı bir borçlanmanın nisabı etkilemeyeceğini savunmaktadır. Sadece mükellefin borçlu olduğuna dair iddiasının yeterli olmadığını ileri sürmektedir.¹²⁰

Kardâvi borcun zekât nisabından düşürülmesi hususunda Ebu Ubeyd'in yaklaşımını benimsemiş, borçların varlığına dair delil bulunma şartını ise zekâtın devlet tarafından toplanmasına bağlamıştır.¹²¹ Kardâvi'nin bu yaklaşımının isabetli olduğu görülmektedir. Zira zekât devlet tarafından toplandığında malların zekâtının

¹¹⁶ Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, s. 611.

¹¹⁷ Buhârî, *Câmiu's-Sahih*, "Zekât", 1.

¹¹⁸ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, s. 611.

¹¹⁹ Tevbe 9/60.

¹²⁰ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, s. 611, 612.

¹²¹ Kardâvî, *Fıkhu'z-zekât*, s. 159.

tahsil edilmesine büyük önem verilecektir. Bu durumda borcun zekâta mani olabilmesi için ispat gerekli görülmüştür. Ancak bu malların zekâtı devlet tarafından toplanmayıp mükellefe bırakıldığı takdirde borcu ispatlama şartı ortadan kalkacaktır. Zira borcun varlığını kendisine ispatlama ihtiyacı duyulan devlet, zekâtın ifasını mükellefe bırakmış durumdadır. Dolayısıyla bireyler kendileri zekâtlarını hak sahiplerine verdikleri takdirde borcu delille ispatlamaları gerekmeden borçları nisabdan düşürebilirler.

AAOIFI, ürün için gerekli olan tohum ve ticaret ilaç gibi masrafların zekât nisabından düşürülmeyeceğini, ancak bu harcamaların borçlanmayla olması halinde zekât nisabından düşürüleceğini ifade etmektedir. Ürünün nakli, stoklaması ve taşınması için yapılan masrafların borçlanmayla da olsa zekât nisabından düşürülmeyeceği görüşündedir. Aynı şekilde sulama, kanal açma ve arazi ıslahı için yapılan masrafların da zekât nisabına etkisinin olmayacağı yaklaşımını benimsemiştir.¹²²

İslâm İşbirliği Teşkilatına bağlı olan Uluslararası İslâm Fıkıh Konseyi'nin 22-27 Aralık 2001 tarihinde Kuveyt'te gerçekleştirilen on üçüncü toplantısında toprak mahsulü için yapılan harcamaların mahsulün nisabına etkisi ele alınmıştır. Kurul, bu harcamaları üç kısma ayırmıştır. Birincisi sulama için yapılan masraflar, bunların nisaba etkisinin olmayacağı sonucuna varılmıştır. Zira bu harcamalar şeriat tarafından gözetilmiş, mahsulün zekât oranında değişime neden olmuştur.¹²³

İkincisi toprak ıslahı, su kanalı açma ve araziye toprak taşıma gibi arazi için yapılan masrafların zekât nisabından düşürülmeyeceği kabul edilmiştir. Üçüncüsü ise gübre, tohum, ilaç vb. ürün için yapılan harcamalardır. Bunları kişi kendi mal varlığından karşıladığı takdirde yaptığı harcamalar zekât nisabından düşürülmeyecektir. Ancak bu harcamaları yapmak için borçlanmak durumunda kalmışsa bu borçların nisabdan düşürüleceği ifade edilmiştir. Bu konudaki dayanağın İbn Ömer ve İbn Abbas gibi sahabeden nakledilen rivayetler olduğu

¹²² Heyet, AAOIFI, *el-Meâyiru 'ş-şeriyye*, s. 897, 898.

¹²³ Mecmâu'l-fikhi'l-İslâmi ed-Düveli, ed-Devretü's-sâlise âşere, <http://www.iifa-aifi.org/2090.html> (Erişim Tarihi: 06.04.2018).

belirtilmektedir.¹²⁴ Nitekim ailesi ve mahsulü için yaptığı harcamalardan dolayı borçlanan kişinin durumu İbn Ömer ve İbn Abbas’a sorulmuştur. Bunun üzerine İbn Abbas: “*Mahsul için yaptığı borçları öder*” şeklinde cevap vermiştir. Dolayısıyla ona göre kişi mahsul için yaptığı borçları mahsulün nisabından düşürdükten sonra kalan malın zekâtını verir. İbn Ömer ise “*Hem mahsul hem de ailesi için yaptığı borçları öder*” şeklinde cevap vermiştir.¹²⁵ İbn Ömer, mahsul için yapılan borçların mahsulün nisabından düşürüleceğini belirtmekle beraber aynı şekilde diğer ihtiyaçlar için yapılan borçların da mahsulün nisabından düşürüleceğini savunmuştur.

Uluslararası İslâm Fıkıh Konseyi’ne göre sulama ve arazi için yapılan masraflar nisabdan düşürülmediği gibi bunlar için yapılan borçlar da nisabdan düşürülmemelidir. Zira sulama ve arazi için yapılan harcamalar için böyle bir taksim yapılmamış, mutlak olarak bunlar için yapılan harcamaların nisabdan düşürülmeyeceği belirtilerek borçlanmayla da olsa bunlar için yapılan harcamaların nisabdan düşürülmeyeceğine işaret edilmiştir. Buna mukabil mahsul için yapılan harcamalarda ise bunların kişinin mal varlığından karşılanması veya borçlanmayla yapılması arasında ayırım yapılmış ve borçlanmayla yapılan harcamaların nisabdan düşürüleceği ifade edilmiştir.¹²⁶

Uluslararası İslâm Fıkıh Konseyi’nin bu taksimini neye dayandırdığı tespiti muhtaç bir durumdur. Kurul, ürün için yapılan masraflar borçlanmayla olduğunda bunun nisabdan düşürüleceğini bazı sahabilerden aktarılan rivayetlere dayandırmaktadır. Ancak kurul, arazi için yapılan masrafların borçlanmayla da olsa nisabdan düşürülmeyeceğini savunarak görüşlerini dayanak aldığı fakihlerden farklı bir yaklaşım ortaya koymuştur. Kurul bu borçların nisabdan düşürülmeme gerekçesini beyan etmemesi bizi bu hususta tahmin yürütmeye sevk etmiştir. Şöyle ki arazi için yapılan masraflar mahsulün verimine etki etmekle birlikte bu daha çok bireyin yaptığı sabit bir yatırımdır. Bireyin zenginliğini artırması için yaptığı yatırımlardan

¹²⁴ Mecmâu’l-fikhi’l-İslâmi ed-Düveli, ed-Devretü’s-sâlise âşere, <http://www.iifa-aifi.org/2090.html> (Erişim Tarihi: 06.04.2018).

¹²⁵ Ebû Ubeyd, *Kitâbü’l-Emvâl*, s. 611.

¹²⁶ Mecmâu’l-fikhi’l-İslâmi ed-Düveli, ed-Devretü’s-sâlise âşere, <http://www.iifa-aifi.org/2090.html> (Erişim Tarihi: 06.04.2018).

kaynaklanan borçlanmaların zekât nisabından düşürülmeyeceğinin kurul tarafından benimsendiği anlaşılmaktadır.

Söz konusu Kurul, sulama için yapılan masrafların ve bu masraflar için yapılan borçların nisabdan düşürülmeyeceğinin delili olarak bu masrafların şeriat tarafından itibar edildiğini, zekât oranında değişime neden olduklarını söylemektedir. Bu masrafların zekât nisabından düşürülmesi, masrafların iki kere zekât nisabından düşürülmesi sonucunu doğurmaktadır. Ancak şu var ki mahsul için yapılan borçlar neden zekât nisabından düşürülmemektedir? Her ne kadar sulama masrafları dikkate alınıp zekât oranını değiştirse de kişi borçlu olduğundan dolayı muhtaç olup öncelikle kendi ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir.

Sudan'daki Zekât Yüksek Mütevelli Konseyi'nin (el-Mahhedü'l-Âlî lî Ulûmi'z-Zekât) düzenlediği toplantıda mahsul için yapılan borçların zekât nisabından düşürüleceği sonucuna varılmıştır. Ancak kişinin kendi mal varlığıyla mahsul için yaptığı harcamaların nisaba etkisinin olmayacağı savunulmuştur. Kurul, bu konuda sahabeden İbn Abbas'ın ve mezhep imamlarından Ahmet b. Hanbel'in (ö. 241/855) görüşünü benimsemiştir.¹²⁷ Muhammed Ebû Zehre de bu borçların mahsulün nisabından düşürüleceği görüşündedir.¹²⁸

Din İşleri Yüksek Kurulu günümüz tarım şartlarında ortaya çıkan gübre, mazot, ilaç vb. ekstra masrafların üretim maliyetinde önemli bir yekûn oluşturduğuna dikkat çekmiş, bu masraflar düşürüldükten sonra tabiî yollarla sulanan mahsulden 1/10, masraf ve emekle sulanandan 1/20 oranında zekât verilmesi gerektiği yönünde fetva vermiştir.¹²⁹ Din İşleri Yüksek Kurulu, mahsul için yapılan masrafların nisabdan düşürüleceğini mutlak olarak ifade etmiştir. Bu masrafların kişinin kendi mal varlığıyla veya borçlanarak yapılması arasında ayırım yapmamıştır. Dolayısıyla bireyin mahsul için yaptığı borçlar mahsulün nisabından düşürülecektir. Bunlar zekât nisabından düşürülmediğinde kimi zaman muhtaç olan borçlu kimse zekât ödemekle

¹²⁷ Heyet, el-Ma'hedu'l-Âlî li Ulûmi'z-Zekât, *Buhûs ve Â'mâlu'l-mu'temeri'l-ilmî el-âlemî es-sânî li'z-zekât*, I, 166.

¹²⁸ Muhammed Ebû Zehre-Osman Şekerci, *Uygulamalı Zekât Hukuku*, Çanakkale, 1978, s. 31.

¹²⁹ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar I*, I, 255.

sorumlu tutulabilmektedir. Bunu gözetken Kurul masrafların nisabdan düşürüleceği sonucuna varmıştır.

Hayrettin Karaman da gübreleme, işçilik gibi masraflar düşürüldükten sonra kalan mal zekât nisabına ulaşmışsa yağmur suyuyla sulananda 1/10, el emeğiyle sulananda 1/20 oranında zekât verileceğini savunmuştur.¹³⁰ Ayrıca Nihat Dalgın da bu görüşü benimsemiştir.¹³¹ Dolayısıyla bu fakihlere göre mahsul için yapılan masraflar kişinin kendi mal varlığından yapıldığında zekât nisabından düşürüldüğü gibi borçlanmayla yapıldığında da zekât nisabından düşürülür.

b. Mahsul Borcunun Nisabdan Düşürülmeyeceği Görüşü

Suudi Arabistan İlmi Araştırmalar ve Fetva Dairesi bünyesinde olan İlmi Araştırma ve Fetva Heyeti mahsul için yapılan borçların zekât nisabına etkisinin olmayacağını savunmuştur.¹³² Son dönem fakihlerinden Muhammed Mustafa Zuhayli cumhura göre mahsul için yapılan harcamaların zekât nisabına etkisinin olmayacağını ve bu görüşün tercihe şayan olduğunu belirtmiştir. Zira İbn Ömer'in rivayet ettiği hadiste Hz Peygamber: “Yağmur suyu, pınar suyu veya nehir suyuyla sulanan toprak mahsullerinde 1/10, el emeğiyle sulananda 1/10'in yarısı zekât vardır”¹³³ diye buyurmaktadır.¹³⁴

Hiz. Peygamber (s.a.v.) harcama yapılarak sulanan arazinin zekât oranının diğerlerinden farklı olduğunu belirtmektedir. Yani sulama masrafının zekât oranını değiştirdiğini Hiz. Peygamber (s.a.v.) açıklamıştır. Ancak masrafların zekât nisabından düşürülüp kalan malda 1/10 zekât verileceği söylendiğinde zekât oranının tek oran olması gerekmektedir.¹³⁵ Yani sulama dâhil tüm masraflar çıkarıldıktan sonra 1/10 zekât verilecektir. Hâlbuki sulama olduğunda bunun nisabdan düşürülmeyeceği, ancak zekât oranının değişeceği yani 1/20 oranında zekât verileceği belirtilmiştir. Sulama masrafı zekât nisabından düşürülmeyip zekât oranını değiştirmesi, diğer masrafların

¹³⁰ <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00065.htm>

¹³¹ Nihat Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular*, s. 168.

¹³² ed.: Abdurrezzak ed-Duveys, *Fetâva'l-lecneti'd-dâ'ime li'l-buhûsi'l-ilmîyye ve'l-iftâ*, IX, 248.

¹³³ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, “Zekât”, 55.

¹³⁴ Muhammed Mustafa Zuhayli, “Tekâlifü'l-İntâci'z-Zirâ'i ve Eseruhâ fi'z-Zekât”, *Buhûs ve Amalü'l-Mütemeri'l-ilmî el-Alemî es-sânî li'z-zekât*, s. 17.

¹³⁵ Muhammed Mustafa Zuhayli, “Tekâlifü'l-İntâci'z-Zirâ'i ve Eseruha fi'z-Zekât”, *Buhûs ve Amalü'l-Mütemeri'l-ilmî el-Alemî es-sânî li'z-zekât*, s. 17.

ise nisabdan düşürüleceğine dair nassın bulunmaması masrafların zekât nisabından düşürülmeyeceğine delalet etmektedir.

Mehmet Erkal (ö. 2015) da mahsul için yapılan tohum, gübre ve işçi ücretleri gibi masrafların zekât matrahından düşürülmeden mahsulün zekâtının verilmesi gerektiğini savunmuştur.¹³⁶ Zikri geçen fakihler mahsul için yapılan harcamaların zekât nisabına etkisinin olmayacağını mutlak olarak ifade etmişlerdir. Dolayısıyla borçlanarak da mahsul için harcama yapan kimsenin masraflarının nisabdan düşürülmeyeceğine işaret etmişlerdir.

III. Borcun Nisabından Düşürüldüğü Mallar

Borçların nisabından düşürüleceği mallar konusunda fakihler ihtilaf etmiştir. Klasik literatürde malların emvâlü’z-zâhire ve emvâlü’l-bâtına şeklinde taksimi yapılmıştır. Emvâlü’z-zâhire olan toprak mahsulüne borcun etkisinin olmayacağı ve yine emvâlü’z-zâhire olan hayvanların nisabına ise ancak emvâlü’l-bâtına olan mallar olmadığında borcun nisabını etkileyebileceği savunulmuştur. Günümüzde ise açıklık ve gizlilik yönünde bu mallar arasında farklılık olmadığı iddiası yaygınlık kazanmıştır. Dolayısıyla borçların emvâlü’z-zâhire olan toprak mahsullerinin de nisabından düşürüleceğini savunan fakihlere sıkça rastlanmaktadır. Ayrıca günümüzde zekâta tabi olmayan sabit varlık yatırımı yaygınlık kazanmıştır. Bireylerin ihtiyaç fazlası mallar için borçlanması sık karşılaşılan bir durumdur. Bu mallar için yapılan borçların zekât nisabına etkisi tartışmalıdır. Fakihlerden bazısına göre bu borçlar zekât nisabından düşürülürken bazısına göre bunların zekât nisabına etkisi yoktur. Bu çerçevede borcun nisabından düşürüleceği malların ele alınması, özellikle borçları zekâta tabi olmayan sabit varlıkların karşılayacağı ile ilgili yaklaşımlar, borcun mahsulün nisabına etkisiyle ilgili görüşler ve emvâlü’z-zâhire ile emvâlü’l-bâtına’ya dair fakihlerin güncel yaklaşımlarının ortaya konup detaylıca incelenmesi gerekmektedir. Bu hususta öncelikle borcun sabit varlıkların nisabına etkisi ele alınacaktır.

¹³⁶ Mehmet Erkal, 99 Soruda Zekât, s. 69.

A. Borcu Zekâta Tabi Olmayan Sabit Varlıkların (*Emvâlü'l-kınye*)¹³⁷

Karşılması

Günümüzde sabit varlık yatırımında artış görülmektedir. Zengin kimseler kazandıkları parayla hemen yatırım yapmakta, kazançlarını sabit varlık vs. yatırımlarda değerlendirmektedirler. Bu tür yatırımlar için sıkça borç altına girilmekte, daha sonra ise borcun kazançla/gelirle karşılanması için gayret sarf edilmektedir. Bu mallar için yapılan borçların artması, bunların tamamı zekât nisabından düşürüldüğü takdirde pek çok zenginin zekâttan muaf olması bazı fakihleri farklı yaklaşımlar ortaya koymaya sevk etmiştir. Fakihlerden bazıları borçları öncelikle zekâta tabi olmayan ihtiyaç fazlası malların karşılaması gerektiğini savunmuştur. Bazıları ise borçların zekât mallarının nisabından düşürüleceğini ifade etmiştir. Bu farklı yaklaşımların değerlendirilmesinde fayda mülâhaza edilmektedir.

Çağdaş fakihlerden Osman Şubeyr, el-Ğufeyli, Salih b. Abdullah el-Lâhım, ve Ahmed b. Muhammed el-Halîl gibi fakihler borçları öncelikle zekâta tabi olmayan ihtiyaç fazlası sabit varlıkların karşılayacağını savunmuşlardır. Zira borçlar zekât mallarının nisabından düşürüldüğü takdirde ihtiyaç fazlası yatırım yapan pek çok zengin zekâttan muaf olmuş olur.¹³⁸ Örneğin sahip olduğu fabrikanın geliriyle geçimini sağlayan bir kimse, zekât ödeme zamanı gelmeden yatırım yapmak gayesiyle borçla bir fabrika daha satın almıştır. Borcuyla iki fabrikanın geliri eşit olan bu kimsenin borçlarını zekât mallarının karşılayacağı savunulduğu takdirde fabrikalara ve ticaret mallarına sahip zengin kimse zekâttan muaf tutulmuş olur.¹³⁹ Dolayısıyla bu

¹³⁷ *Emvâlü'l-kınye*, “Kişinin şahsi kullanımı için edindiği mallar” şeklinde tanımlanmıştır. Kişinin bu malları edinme gerekçesi, ticaret yapmak olmayıp bu malları ihtiyaçlarını karşılamak için kullanmaktır. (Bkz. Heyet, *el-Mevsüatü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, VII, 64.) Örneğin kişinin kullanmak için edindiği ev, araba, ev eşyaları gibi mallar *emvâlü'l-kınye*'dir. Kişinin fabrikasında bulunan demirbaş varlıklar bu kapsama dâhildir. Aynı şekilde kişinin ticaret amacı taşımayan ihtiyaç fazlası sabit varlıkları da bu kavramın kapsamına dâhil olmaktadır. Kişinin ihtiyaç fazlası kiraya verdiği ev ve araba, kişinin sahip olduğu ihtiyaç fazlası fabrika ve içerisindeki sabit varlıklar bu kapsama dâhildir. Dolayısıyla kişinin ticaret amacı taşımadığı kullanmak veya kiraya vermek amacıyla edindiği mallar bu kavramın kapsamına dâhildir. Bu mallar temel ihtiyaç malları olabileceği gibi ihtiyaç fazlası sabit varlıklar da olabilir.

¹³⁸ Osman Şubeyr, “Medâ te'siri'd-duyûni'l-istismariyye ve'l-iskâniyye el-müeccelle fî tahdidi viâi'z-zekât”, *Ebhâsü'n fikhiyye fî kadâyâ'z-zekâti'l-muâsıra*, I, 301-336; Abdullah b. Mansur el-Ğufeylî, *Nevâzilu'z-Zekât*, s. 71; Salih b. Abdullah el-Lâhım, *Eserü'd-deyni fî'z-zekât*, s. 59, 60; Ahmed b. Muhammed el-Halîl, *Zekâtü'l-medîn ve tetbikâtuhu el-muâsıra*, s. 51.

¹³⁹ Abdullah b. Mansur el-Ğufeylî, *Nevâzilu'z-Zekât*, s. 71.

borçları öncelikle ihtiyaç fazlası sabit varlıkların karşılayacağı, bu mallar yetersiz kaldığında zekât mallarının nisabından düşürüleceği görüşü bu fakihler tarafından benimsenmiştir. Ayrıca bu görüşü benimseyen modern dönem fakihleri bu yaklaşımlarının Maliki ve Hanbeli mezhebinde benimsendiğini ifade etmektedir.¹⁴⁰ Bu mezheplerde benimsenen yaklaşımın tercihe şayan olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Ebu Ubeyd'in de bu yaklaşımı benimsediğine atıfta bulunulmuştur.¹⁴¹

Borçları öncelikle ihtiyaç fazlası sabit varlıkların karşılaması gerektiği mezkûr fakihlerce ileri sürülmüştür. Çünkü bireyler iflas ettiklerinde bu mallarını satmak durumunda kaldıkları gibi borçlarını ödemek durumunda kaldıklarında öncelikle bu mallarını satıp borçlarını ödemeleri gerektiği iddia edilmiştir.¹⁴²

Bu görüş Beytû'z-Zekât'ın düzenlediği ikinci toplantıda kabul görmüştür. Kurul, ticaret malları için yapılan borçların ihtiyaç fazlası sabit varlıkların nisabından öncelikle düşürüleceği, bu mallar yetersiz kaldığında kalan borcun zekât mallarının nisabından düşürüleceği sonucuna varmıştır. Sabit varlıklara yatırım gayesiyle yapılan borçların yine öncelikle ihtiyaç fazlası olan sabit varlıkların nisabından düşürüleceği, ancak bu mallar yetersiz kaldığında zekât mallarının nisabından düşürüleceği görüşü benimsenmiştir. Bu yatırım malları borçları vadeli olduğu takdirde sadece bir yıllık taksiti öncelikle ihtiyaç fazlası sabit varlıkların karşılayacağı, bu mallar borcun bir yıllık taksitini karşılamada yetersiz kaldığında zekât mallarının nisabından düşürüleceği ileri sürülmüştür.¹⁴³

Zekâta tabi olmayan sabit varlıklar için yapılan borçlanmaları yine bu malların karşılaması gerektiği savunulmuştur. Çünkü zekât hesaplanırken bu mallar zekât nisabından düşürülmekte, bunlar zekâta konu olmamaktadır. Bu mallar için yapılan borçlar da zekât nisabından düşürüldüğünde bu mallar iki defa zekât nisabından

¹⁴⁰ Alî b. Süleymân, *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, III, 26.

¹⁴¹ Salih b. Abdullah el-Lâhım, *Eserü'd-deyni fî'z-zekât*, s. 59, 60; Osman Şubeyr, "Medâ te'siri'd-duyûni'l-istismariyye ve'l-iskâniyye el-müeccelle fî tahdidi viâi'z-zekât", *Ebhâsü'n fıkhiyye fî kadâyâ'z-zekâti'l-muâsıra*, I, 301-336.

¹⁴² Ahmed b. Muhammed el-Halil, *Zekâtü'l-medîn ve tetbikâtuhu el-muâsıra*, s. 51.

¹⁴³ el-Merkezü'l-ilmî li Beytû'z-Zekât, en-nedvetü's-sâni, <http://webapps.zakathouse.org.kw/ZH-Encyclopedia/Files/na2/nad2.html#p=371>, (Erişim Tarihi: 13.05.2018).

düşürülmüş olacaktır.¹⁴⁴ Zira zekâta tabi olmayan mal zekâtı verilmemekle birlikte kendisi için yapılan borçlar da zekât mallarının nisabından düşürüldüğünde bu mallar iki kere zekât nisabından düşürülmüş olmaktadır.

Fakihlerden bazısına göre ise borçlar sabit varlıkların nisabından düşürülmez, zekât mallarının nisabından düşürülür. Kardâvi, Din İşleri Yüksek Kurulu ve Hayrettin Karaman bu görüştedir.¹⁴⁵ Zira borçluya borçları zekât mallarının nisabından düşürülerek destek olunmakta, zekâta tabi mallarının bir kısmı zekâttan muaf tutulmaktadır. Buna mukabil borçları zekâta tabi olmayan malların karşılayacağını savunmanın borçluya faydası olmayacaktır. Zira borçlar bu malların nisabından düşürülme de bunlar zekâta tabi olmayacaktır.

Borcun zekâta tabi malların zekât matrahından düşürüleceğini savunan fakihlerin borcun hangi malların zekât nisabından düşürüleceği konusunda ihtilaf ettikleri görülmektedir. Bu konuda geçmişten günümüze farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir.

B. Zekât Mallarının Emvâlü’z-zâhire ve Emvâlü’l-bâtına Şeklindeki Taksiminin Geçerliliğini Yitirmesi

Klasik dönemde borçların zekât mallarının nisabına etkisi ele alınmış, zekât malları emvâlü’z-zâhire ve emvâlü’l-bâtına şeklinde taksim edilmiştir. Borçların öncelikle emvâlü’l-bâtına’nın nisabından düşürüleceği ancak bu mallar mevcut olmadığında emvâlü’z-zâhire olan hayvanların nisabından düşürüleceği savunulmuştur. Borcun emvâlü’z-zâhire olan mahsulün nisabına etkisinin olmadığı savunulmuştur. Her ne kadar klasik dönemde böyle bir ayırım yapılmışsa da günümüzde bu mallar arasında açıklık ve gizlilik yönünde fark olmadığı, dolayısıyla borcun nisaba etkisi konusunda bu ayırımı dikkate almayan fakihlere çokça rastlanmaktadır. Fakihlerden bazısı bu ayırımın geçerliliğini yitirdiğini açıkça belirtmiş, bazısı da borcun nisaba etkisi konusunda bu ayırımı yer vermeyerek bunun

¹⁴⁴ Sultan b. Muhammed b. Ali es-Sultân, *ez-Zekât: tetbikun muhasebiyyun muâsırın*, s. 79, 80.

¹⁴⁵ Kardâvi, *Fıkhu’z-zekât*, s. 156; Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar I*, I, 246, 247; <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00310.htm> (Erişim Tarihi: 14.05.2018).

geçerliliğini yitirdiğine işaret etmiştir. Bu çerçevede çağdaş fakihlerin yaklaşımlarını ortaya koyacağız.

Kardâvi, fakihlerin bu mevzu ile ilgili görüşlerine yer verdikten sonra İbn Rüşd'ün (ö. 520/1126) borçları emvâlü'z-zâhire ve emvâlü'l-bâtına ayrımı yapmadan her malın zekât nisabından düşürülmesi gerektiğine dair yaklaşımının tercihe şayan olduğunu belirtmektedir. Nitekim İbn Rüşd, fakihlerden bazısının toprak mahsulü ile diğer malları ayırdığını, bazılarının açık ve gizli diye malları taksim ettiğini belirttiikten sonra bunun yaşadığı dönem için geçerliliğini yitirdiğini ifade etmektedir. O, bu ayrımın dayandığı herhangi bir delilin olmadığını düşünmektedir.¹⁴⁶ Kardâvi bu görüşün naslarla, dinin genel ilkeleriyle ve ruhuyla uyuştuğunu ifade etmektedir.¹⁴⁷ Çünkü dinin arzuladığı, kişinin borçlu olmamasıdır. Borçlu olan bir kimsenin öncelikle borçları zekât nisabından düşürülmelidir.

Kardâvi, borcun nisabdan düşürüleceğine dair zikredilen delilleri izah ettikten sonra bazı fakihlerin borcun zâhir malların nisabından düşürülmeyeceğine dair zikrettikleri delillere yer vermiştir. Onlara göre zâhir mallar fakirlerin görüp tamahta bulundukları mallar olduğundan bu malların zekâtının tahsili devlet tarafından yapılmakta, buna önem verilmektedir. Zekât memurları bu malların zekâtını almak için görevlendirilmiş, zekâtını ödemeyenler cezaya çarptırılmıştır. Nitekim Hz. Ebubekir döneminde zekâtlarını vermeyenlerle savaşılmıştır. Ayrıca zekât memurları buldukları malların zekâtını almışlar, kişiye borçluluk durumunu sormamışlardır. Tüm bu deliller göz önünde bulundurulduğunda zâhir malların zekâtının alınmasının daha mühim olduğu görülmektedir.¹⁴⁸ Dolayısıyla borçlar öncelikle bâtin malların nisabından düşürülecek, böylelikle zekâta mani olmayacaktır.

Kardâvi, borcun açık malların nisabından düşürülmeyeceğine dair bazı fakihlerce zikredilen görüşlerin isabetli olmadığını söylemiştir. Nitekim malın açık veya gizli olması görecelidir. Klasik dönemde gizli mallardan sayılan ticaret mallarının günümüzde toprak mahsullerinden ve hayvanlardan daha açık mallar olduğu ileri sürülebilir. Borcun açık malların nisabına etki etmeyeceğine dair öne

¹⁴⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, II, 6.

¹⁴⁷ Kardâvi, *Fıkhu'z-zekât*, I, 156.

¹⁴⁸ Kardâvi, *Fıkhu'z-zekât*, I, 158, 159.

sürülen deliller, borcun tüm malların nisabına etkisini ifade eden zikri geçen âmm delillere karşı zayıf düşmektedir. Ayrıca şariat her fırsatta borçlunun elinden tutmuş, onun maslahatını gözetmiştir. Bu nedenle borcu açık malların nisabından düşürmeyip borçluyu zekât vermekle sorumlu tutmak borçlunun maslahatına uygun düşmeyecektir. Kardâvi, bu görüşün İbrahim en-Nehâi (ö. 96/714), Süleyman b. Yesar (ö. 107/725), Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Ata b. Ebû Rebâh (ö. 114/732), Evzâi (ö. 157/774), Süfyan es-Sevrî (ö. 161/778), Leys b. Sa'd (ö. 175/ 791), ve Ebu Hanife ile ashâbı tarafından benimsendiğini ifade etmiştir.¹⁴⁹

Modern dönem fakihlerinden Abdulvehhab Hallaf (ö. 1956), Muhammed Ebû Zühre (ö. 1974), Abdurrahman Hasan ve Refik Yunus el-Mısırî malları emvâlü'z-zâhire ile emvâlü'l-bâtına şeklinde taksim etmemiştir. Devletin zekât malları arasında ayırım yapmadan malların tamamının zekâtını toplaması gerektiğini savunmuşlardır.¹⁵⁰ Salih b. Abdullah el-Lâhim ise ilgili yaklaşımlara yer verdikten sonra borcun gerek zâhir gerek bâtın olsun bütün malların nisabından düşürülmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁵¹

Devlet sadece emvâlü'z-zâhire'den zekât aldığına toplanan zekât miktarının az olacağı açıktır. Zira günümüzde mahsul ile hayvanlar ekonomik gelir içerisinde düşük bir alanı kaplamaktadır. Dolayısıyla bu malların zekâtı da azdır. Hâlbuki tüm mallardan devletler ciddi anlamda zekât toplattığında fakirliğin büyük oranda yok olacağı söylenmektedir. Dolayısıyla doğru olanın devletin tüm mallardan zekât toplamak olduğu ifade edilmektedir.¹⁵²

Günümüzde zekât toplayan devletlerin çoğunun bu taksimi dikkate almayarak malların zekâtını topladığı görülmektedir. Örneğin Kuveyt, Ürdün, Bahreyn, Suudi Arabistan, Sudan ve Pakistan gibi devletler mallar arasında söz konusu ayırımı

¹⁴⁹ Kardâvi, *Fıkhu'z-zekât*, I, 158, 159.

¹⁵⁰ el-Merkezü'l-ilmî li Beyti'z-Zekât, en-nedvetü'l-hamise, <http://webapps.zakathouse.org.kw/ZH-Encyclopedia/Files/na5/nad5.html#p=266>. (Erişim Tarihi: 06.07.2018)

¹⁵¹ Salih b. Abdullah el-Lâhim, *Eserü'd-deyni fi'z-zekât*, s. 50.

¹⁵² el-Merkezü'l-ilmî li Beyti'z-Zekât, en-nedvetü'l-hamise, <http://webapps.zakathouse.org.kw/ZH-Encyclopedia/Files/na5/nad5.html#p=264> (Erişim Tarihi: 06.07.2018)

yapmamış ve bâtin malların da zekâtını tahsil etmişlerdir.¹⁵³ Zira zâhir ve bâtin mal taksiminin geçerliliğini yitirdiğini görmüşlerdir.

Modern dönem fakihlerinin çoğu borcun zekât nisabına etkisiyle ilgili değerlendirmelerinde bu ayrıma yer vermeden konuyu ele almışlardır. Beytü’z-Zekât’ın yapmış olduğu toplantılarda borcun nisaba etkisine dair kararlarda bu ayrım yapılmamıştır.¹⁵⁴ Din İşleri Yüksek Kurulu, AAOIFI gibi kuruluşlar, Hayrettin Karaman ve İbn Üseymin gibi fakihler de borcun nisabından düşürüldüğü zekât mallarını emvâlü’z-zâhire ve emvâlü’l-bâtınâ şeklinde ayrıma tabi tutmamıştır.¹⁵⁵

Malların emvâlü’z-zâhire ve emvâlü’l-bâtına şeklindeki taksimi ve bundan kaynaklanan hükümlerdeki farklılıklar hakkında kitap ve sünnette delil olmadığı bilinmektedir. Bu taksim Hz. Osman döneminde malların bir kısmından devletin zekât toplayıp diğer kısmının zekâtını mükelleflere bırakmasından kaynaklanmaktadır. Hz. Osman fetihlerle büyüyen, toprakları artan devletin her malın zekâtını toplamada çektiği güçlüğü göz önünde bulundurarak sadece emvâlü’z-zâhire’nin zekâtının devlet tarafından toplatılmasına hükmetmiştir. Zira her malın zekâtının toplanması için birçok zekât memuruna ihtiyaç duyulmaktaydı. Günümüzde ise durumun farklılaştığı görülmektedir. Zira malların zekâtının nakit para olarak kolaylıkla devletin belirlediği hesaplara yatırılması mümkündür. Paranın kullanımının revaçta olduğu, teknoloji yönündeki gelişmelerin varlığı her malın zekâtını herhangi bir zorlukla karşılaşmadan toplama imkânı sunmaktadır. Dolayısıyla her malın zekâtının devlet tarafından toplanmasının zor olması günümüz için söz konusu olmadığı ve bazı malların zekâtının toplanamamasından kaynaklanan zekât malları arasındaki bu ayrımın bugün için geçerli olmadığı sonucuna varılmaktadır.

¹⁵³ el-Merkezü’l-ilmî li Beyti’z-Zekât, en-nedvetü’l-hamise, <http://webapps.zakathouse.org.kw/ZH-Encyclopedia/Files/na5/nad5.html#p=266> (Erişim Tarihi: 06.07.2018).

¹⁵⁴ el-Merkezü’l-ilmî li Beyti’z-Zekât, en-nedvetü’s-sani, <http://webapps.zakathouse.org.kw/ZH-Encyclopedia/Files/na2/nad2.html#p=371>, (Erişim Tarihi: 13.05.2018); el-Merkezü’l-ilmî li Beyti’z-Zekât, en-nedvetü’s-sâniye âşare, <http://webapps.zakathouse.org.kw/ZH-Encyclopedia/Files/na12/na12.html#p=313>; Abdüssettâr Ebû Gudde, “Zekâtu’d-deyn“ II. *Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi: Günümüzdeki Meseleler*, s. 437-453.

¹⁵⁵ Heyet, AAOIFI, *el-Meâyiru’ş-şeriyye*, 900, 901; Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar I*, I, 246, 247; <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00310.htm> (Erişim Tarihi: 14.05.2018); Salih b. Muhammed el-Useymin, *Mecmû fetavâ ve resâile şeyh Muhammed b. Salih el-Useymin*, XVIII, 38.

Emvâlü’z-zâhire ve emvâlü’l-bâtına ayrımının zekâtın devlet eliyle toplanıp toplanmamasıyla da alakalı olduğu görülmektedir. Devlet bazı malları açık mallar olduğunu düşündüğünden zekâtını almış, bazı malları da gizli mallar gördüğünden zekâtın ödemesini mükellefe bırakmıştır. Buradan hareketle bazı mallara emvâlü’z-zâhire, bazısına emvâlü’l-bâtına denmiştir. Ancak günümüzde ise İslâm ülkelerinin çoğunun zekâtın tahsiline karışmadıkları, bunu mükellefe bıraktıkları bilinen bir durumdur. Zekâtı tahsil eden bazı ülkelerin de bu ayrımı dikkate almadıkları görülmektedir. Dolayısıyla bugün için bu taksim geçerliliğini yitirdiğine göre zekât hükümlerinde bu mallar arasında ayrım yapılarak varılan hükümler geçerliliğini yitirmiştir. Böylelikle borcun emvâlü’z-zâhire’nin nisabını etkilemediği, borcun öncelikle emvâlü’l-bâtına’nın nisabından düşürüleceği ile ilgili hükümlerin günümüz için geçerliliğini yitirdiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Hanefiler ticaret malları gümrükten geçtiği takdirde bunların zâhir mallar olacağını savunmuştur. Zira bu malların ticaret malları olduğu anlaşılmakta, devlet bu malların varlığından haberdar olmaktadır. Dolayısıyla günümüzde açık olan, devletin haberdar olup kendisinden zekât aldığı ticaret malları zâhir mal olarak kabul edilmelidir. Aynı şekilde kişinin banka hesabındaki paralar, hisse ortaklıkları gibi mallarından da devlet kolaylıkla haberdar olabilmektedir. Sonuç olarak açık ve gizli olma hususunda zekât malları arasında fetfark bulunmamaktadır. Borçların tüm malların nisabından düşürülmesi isabetli olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KLASİK VE MODERN TARTIŞMALAR BAĞLAMINDA BORCUN ZEKÂT NİSABINA ETKİSİ

Borçların zekât nisabına etkisi klasik ve modern dönemde tartışmaya konu olmuştur. Günümüzde borçluluk oranının artması, toplumun hemen hemen her kesiminden insanların çeşitli vesilelerle borçlanması vb. nedenlerden dolayı klasik dönemden farklı birtakım yaklaşımlar öne sürülmüştür. Bu bölümde borçların ödeme zamanı açısından taksimi yapılacak, bunların nisaba etkisiyle ilgili yaklaşımlara yer verilecek ve bunlar değerlendirilip benimsenen görüş delilleriyle birlikte ortaya konacaktır. Ayrıca borçların nisabını etkilediği mallarla ilgili tartışma konuları incelenerek değerlendirilmeye tabi tutulacaktır. Bu konularda varılan sonuçlar gerekçeleriyle birlikte detaylı bir şekilde izah edilecektir.

I. Ödeme Zamanı Bakımından Borçların Nisaba Etkisiyle İlgili Yaklaşımlar

Borçlar hem klasik hem de modern dönemde ödeme zamanı açısından taksime tabi tutulmuştur. Ödeme zamanı bakımından hangi borç türlerinin nisabdan düşürüleceğiyle ilgili çağdaş fakihler farklı yaklaşımlar öne sürmüşlerdir. Bu yaklaşımları klasik fıkıh bakış açısıyla değerlendirmeye tabi tutmak çalışmamız açısından önemlidir. Zira bazı fakihler sadece talebe konu olan; ödeme zamanı gelmiş veya bir yıl içerisinde vadesi dolacak olan borçların nisabdan düşürüleceğini savunurken diğer bir kısmı ise vadeli borçların tamamının nisabdan düşürüleceğini savunmaktadır. Kimi fakihler ise borçlardan hiçbirinin nisabdan düşürülmemesi gerektiğini öne sürmektedirler. Söz konusu yaklaşımlar benimsenirken takip edilen metotlar, zikredilen deliller ve temel argümanların neler olduğunun ortaya konulup

kritik edilmesinde yarar vardır. Çalışmamızda, bu yaklaşımlar değerlendirilerek birtakım sonuçlara ulaşmaya çalışılacaktır.

A. Talebe Konu Olan Borçların Nisabdan Düşürülmesi

Modern dönem fakihlerinin çoğu ödeme zamanı gelmiş veya bir yıl içerisinde ödeme zamanı gelecek borçların nisabdan düşürüleceğini savunmaktadır. Fakihlerin bu yaklaşımlarını neye dayandırdıkları, delillerinin neler olduğu, bu kanaate varırken izlemiş oldukları yöntemin ne olduğunun bilinmesi önemlidir. Bu çerçevede bu iki borç türüyle ilgili açıklamaları değerlendirmeye tabi tutarak klasik ve modern yaklaşımı mukayese edip bazı sonuçlara ulaşmaya çalışacağız.

1. Ödeme Zamanı Gelen Borçların Nisabdan Düşürülmesi

Günümüzde fakihlerin çoğu ödeme zamanı gelen borçların nisabdan düşürüleceğini savunmaktadır. Fakihlerin bu yaklaşımlarını öncelikle naslara dayandırdıkları görülmektedir. Şöyle ki, borcun nisabdan düşürülmeyeceğini ifade eden açık bir nas bulunmamaktadır. Bununla beraber her ne kadar borcun nisabdan düşürüleceğini ifade eden açık bir nas bulunmasa da buna işaret eden ayet ve hadisler mevcuttur. Nitekim ayette zekât alacaklarından biri olarak borçlular sayılmaktadır.¹⁵⁶ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinde ise zekâtla mükellef olanın zenginler olduğu ifade edilmektedir.¹⁵⁷ Zenginler zekâtla mükellef tutulduğuna göre muhtaç olan ve başkasına ödeme yapması gereken borçlunun, öncelikle borcunu ödemesi ve akabinde eğer nisab miktarı malı varsa zekâtla mükellef tutulması şeriatın ruhuna daha uygun düşecektir. Nitekim Hz. Osman borçlunun borcunu ödedikten sonra geriye kalan malından zekâtını vermesi gerektiğini belirtmiştir.

Hz Osman'ın borçlunun zekât nisabından düşürmesini istediği borçların hangi borçlar olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Borcun nisabdan düşürülmesi gerektiğini savunan fakihlerin bazısı bununla muaccel borçların kastedildiğini savunmuşlardır.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Tevbe 9/60.

¹⁵⁷ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, "Zekât", 1.

¹⁵⁸ Ahmed b. Muhammed el-Halil, *Zekâtü'l-medîn ve tetbikâtuhu'l-muâsıra*, s. 62-63; Salih b. Abdullah el-Lâhım, *Eserü'd-deyni fi'z-zekât*, s. 62-63.

Zira borçludan talep edilen ve ödemediği takdirde cezaya çarptılmasına neden olan borçlar ödeme zamanı gelmiş borçlardır.

Ödeme zamanı gelen borçların nisabdan düşürüleceğini savunan kimseler bu görüşlerini mezkûr şeri delillere dayandırmakta ve mevcut olan bu sorunu çözmeyi amaçlamaktadırlar. Zira borçlu olup borcunu ödemek durumunda olan kimsenin başkalarına zekât vermekle sorumlu tutulması borçluyu zor duruma sokacaktır. Örneğin bir alışveriş merkezindeki ticaret mallarının tamamını 100.000 TL borçlanarak satın alan kimse yıllık 10.000 TL borç ödemek durumundadır. Kişinin yıllık geliri ise 10.000 TL'dir. Dolayısıyla elde ettiği gelir sadece borcunu karşılayabilmektedir. Borcun zekât nisabından düşürülmeyeceğini ifade ettiğimizde kişinin sahip olduğu ticaret malları ile gelirin zekâtını vermesi gerektiği sonucu çıkmaktadır. Yani 2750 TL zekât vermesi gerekir. Böyle bir durumda borçlu oldukça zorlanacaktır. Zira esas olan kişinin başkalarına yardım etmeden önce kendi ihtiyaçlarını karşılamasıdır. Sonuç olarak borçlarını ödemekte güçlük çekenin zekât vermesi gerektiğini savunmak isabetli olmayacaktır.

Muaccel borçların zekât nisabından düşürülmesi görüşü, kanaatimizce klasik dönemde fakihlerin savunduğu talebe konu olan borçların nisabdan düşürüleceği yönündeki anlayışla da uyumaktadır. Zira ancak vadesi dolan borçlar talebe konu olmaktadır. Bunlar ödenmediğinde mükellefin zor duruma düşmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu nedenle bu yaklaşımın şerî delillerle daha çok uyduğu ve genel maslahata da daha uygun olduğu söylenebilir. Temel ihtiyaçlarından sayılan borcunu ödeyemeyenin başkalarına zekât vererek yardım etmekle mükellef tutulması dinin genel ilkeleriyle bağdaşmamaktadır.

Ödeme zamanı gelen borçların nisabdan düşürüleceği genel kabul gördüğünden bu konunun üzerinde durmaya gerek yoktur. Ancak vadeli borçların bir yıllık taksitinin nisabdan düşürüleceği konusu tartışmalı olup günümüzde buna bağlı çeşitli sorunlar ile karşılaşıldığından bu konunun detaylı bir şekilde ele alınıp incelenmesi gerekmektedir.

2. Vadeli Borçların Bir Yıllık Taksitinin Nisabdan Düşürülmesi

Günümüzde vadeli borçların artması ve bunların tamamının talebe konu olmaması fakihleri klasik dönemden farklı görüşler savunmaya sevk etmiştir. Günümüzde pek çok fakih vadeli borçların bir yıllık taksitlerinin nisabdan düşürüleceğini savunmuştur. Bu görüşü; Din İşleri Yüksek Kurulu, Osman Şubeyr, Hayrettin Karaman, Vecdi Akyüz, Eymen Suud ve Salih b. Abdullah el-Lâhım benimsemiştir.¹⁵⁹ Beytü’z-Zekât’ın toplantılarında, Kuveyt İlmî Araştırma ve Fetva kurulu da bu yaklaşım benimsenmiştir.¹⁶⁰

Bu hususta Din İşleri Yüksek Kurulu ve Şubeyr’in açıklamalarının detaylıca değerlendirmeye tabi tutulması yerinde olacaktır. Ayrıca Beytü’z-Zekât’ın düzenlediği ilmî toplantılarda varılan sonuçlar değerlendirmeye tabi olacaktır. Son olarak değerlendirmeler neticesinde varmış olduğumuz sonuçlar paylaşılacaktır.

Din İşleri Yüksek Kurulu konuyla ilgili olarak şu fetvayı vermiştir: “*sadece o zekât yılına ait olan birikmiş borçlar, vadesi o yıl içinde dolmuş veya dolacak olan ve dolayısıyla o zekât yılı içinde hemen ödenmesi gereken borçlar düşülmelidir.*”¹⁶¹ Din İşleri Yüksek Kurulu’nun sadece ödeme zamanı gelen bir yıllık borçların nisabdan düşürüleceği yönündeki yaklaşımı tercihe şayandır. Zira kişiden talep edilen, kişinin ödemek durumunda olduğu borçları bir yıllık taksitleridir. Kurulun bu yaklaşımı benimserken takip ettiği metotla öne sürdüğü delillerin değerlendirilmesinde fayda mülahaza edilmektedir.

Din İşleri Yüksek Kurulu, söz konusu fetvayı vermeden önce Hanefi mezhebinin bu meseledeki yaklaşımına yer vermiştir. Hanefi mezhebinde borçların, ödeme günü gelmiş veya gelmemiş şeklinde ayrıma tabi tutulmadan borçların tamamının nisabdan düşürüleceği görüşünün benimsendiğini ifade etmiştir. Akabinde

¹⁵⁹ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar I*, I, 246;

<http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0061.htm>; Vecdi Akyüz, *Zekât*, s. 159; Eymen Suûd el-Ankarî, *Mesâil el- müstecedde fî nevâzili’z-Zekâti’l-Muâsıra*, s. 157, 158; Salih b. Abdullah el-Lâhım, *Eserü’l-deyni fî’z-zekât*, s. 63.

¹⁶⁰ el-Merkezü’l-ilmî li Beyti’z-Zekât, en- nedvetü’s-saniye âşare,

<http://webapps.zakathouse.org.kw/ZH-Encyclopedia/Files/na12/na12.html> (Erişim Tarihi: 13.05.2018). Heyet, Mecmûatü’l-fetâvâ’s-şeriyye es-sâdireti ân kitâi’l-iftâi ve’l-buhûsi’s-şeriyye, Vizâretü’l-Evkâfi ve’s-Şuûni’l-İslâmiyye, Kuveyt, 2009, VI, 70.

¹⁶¹ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar I*, I, 246.

Hanefî mezhebine mensup bazı fakihlere göre sadece ödeme zamanı gelen ve alacaklısı tarafından talep edilen borçların zekât nisabından düşürüleceğini belirtmiştir.¹⁶²

Kurul, bazı fakihlere göre sadece ödeme zamanı gelen borçların nisabdan düşürüleceği hükmünü Kâsânî'den nakletmiştir. Kâsânî mehir borcu konusunda bazı fakihlerin böyle düşündüğünü ifade etmiştir. Ancak kurul bunu genelleştirip borçların tamamı için böyle bir ihtilafın mevcut olduğunu Kâsânî'den nakletmiştir. Kâsânî'nin açıklamasını ele alıp kastedilen anlamı ortaya koymak faydalı olacaktır. Kâsânî'nin ifadesi şöyledir:

”وَالْعَنَى لَا يُجَامِعُ الدَّيْنَ، وَعَلَى هَذَا يُخْرِجُ مَهْرُ الْمَرْأَةِ فَإِنَّهُ يَمْنَعُ وَجُوبَ الزَّكَاةِ عِنْدَنَا مُعَجَّلًا كَانَ أَوْ مُؤَجَّلًا؛ لِأَنَّهَا إِذَا طَالَبَتْهُ يُؤْخَذُ بِهِ، وَقَالَ بَعْضُ مَشَائِخِنَا: إِنَّ الْمُؤَجَّلَ لَا يَمْنَعُ؛ لِأَنَّهُ غَيْرُ مُطَالَبٍ بِهِ عَادَةً، فَأَمَّا الْمُعَجَّلُ فَيُطَالَبُ بِهِ عَادَةً فَيَمْنَعُ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: إِنْ كَانَ الزَّوْجُ عَلَى عَزْمٍ مِنْ قَضَائِهِ يَمْنَعُ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ عَلَى عَزْمٍ الْقَضَاءِ لَا يَمْنَعُ؛ لِأَنَّهُ لَا يَعُدُّ دَيْنًا.“

Metnin Türkçe ifadesi şu şekildedir:

“Zenginlik ile borçluluk beraber olmaz. Buna göre yani zenginlik ile borçluluk durumu bir arada olamayacağına göre kadının mehri zekât nisabından çıkartılır. Zira mehir borcu zekâtın vucûbiyetine mani olur. Bize göre mehir borcu gerek muaccel gerek müeccel olsun zekâta mani olur. Çünkü kadın mehri talep ettiğinde koca ödemediği takdirde bundan dolayı cezalandırılır. Meşayihimiz'den bazıları ise şöyle demiştir: “Mehir borcunun müeccel olanı nisabdan düşürülmez. Çünkü genellikle bu borç kocadan talep edilmemektedir. Muaccel mehir ise genellikle ödemesi talep edilmektedir. Bazıları ise eğer koca ödeme hususunda kararlıysa borcun nisabdan düşürüleceğini savunmaktadır. Eğer koca ödeme konusunda kararlı değilse borcun nisabı etkilemeyeceğini savunmaktadır. Çünkü koca bunu borç olarak görmemektedir.”

Aynı şekilde konuyu ele alan bazı fakihlerin İbnü'l-Hümâm'ın (ö. 861/1457) mehir borcuna dair ifadelerini genel borçlar için yorumladıkları görülmektedir.¹⁶³ Ancak İbnü'l-Hümâm'ın muaccel mehir borçlarını kastettiği açıktır.¹⁶⁴ Kâsânî ve İbnü'l-Hümâm'a atıfta bulunan Din İşleri Yüksek Kurulu ve aynı doğrultuda görüş

¹⁶² Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar I*, I, 246.

¹⁶³ Salih b. Abdullah el-Lâhım, *Eserü 'd-Deyn fi 'z-zekât*, s. 62.

¹⁶⁴ bkz. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, II, 163.

beyan eden araştırmacılar, bazı Hanefi fakihlerin borçların sadece muaccel olanının nisabdan düşürüleceğini savunduklarını belirtmektedirler. Hâlbuki söz konusu metinlerde her borç çeşidinin değil, sadece mehir borcunun muaccel olanının nisabdan düşürüleceğini ele alınmıştır.¹⁶⁵

Kâsânî, önce borçlarla ilgili genel hükmü vermiş, daha sonra borçların ister ödeme zamanı gelmiş olsun ister gelmemiş olsun zekât nisabından düşürüleceğini ifade etmiş ve konuyla ilgili delillere yer vermiştir. Zekât verme gerekliliğinin zengine ait olduğunu ifade eden hadisi zikrettikten sonra zenginlik ile borçluluğun bir arada bulunamayacağını ifade etmiştir.¹⁶⁶

Kâsânî, borçluluk ile zenginliğin aynı anda bir kimsede bulunmasının mümkün olmadığını, bu nedenle de mehir borcunun ister muaccel ister müeccel olsun zekâtın vücubiyetine engel teşkil edeceğini belirtmektedir. Çünkü mehir borcu kocadan talep edilmekte ve bu borç ödenmediğinde ise koca cezalandırılabilir. Burada müellifin *el-muaccel* ifadesiyle kastettiği *muaccel mehir borcudur*. Elif-lam (ل) takısı *ahd-i zikrî* anlamında olup aynı kelimenin bir önceki ibarede ifade ettiği anlamda olduğunu belirtir. Dolayısıyla önceden zikredilen muaccel lafzı, muaccel mehir borcunu ifade ettiğinden burada da aynı anlam söz konusudur. Bunun gerekçesini de muaccel mehir borcunun ödenmesinin genellikle talebe bağlı olmasına, buna karşılık müeccel mehir borcunun ödemesinin talebe konu olmamasına bağlamaktadır. Müellif, muaccel ve müeccel'in başına “ل” takısı ekleyerek bunlarla mehir borcunun her iki türünü kastettiğine işaret etmiştir.¹⁶⁷

Kâsânî, öncelikle mehir borcuyla ilgili genel kabul gören görüşü zikretmiş daha sonra bu hususta ihtilaf eden fakihlere değinmiştir. Mehir borcunun gerek muaccel gerek müeccel olsun nisabdan düşürüleceğini ifade ettikten sonra bazı fakihlerin ihtilaf ettiğini beyan etmiş, onlara göre sadece muaccel olanın nisabdan düşürüleceğini belirtmiştir. Mehir borcunun hem muaccel hem de müeccel olanının nisabdan düşürüleceğini belirttikten sonra fakihlerin ihtilafına yer veren müellifin bununla tüm

¹⁶⁵ Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, II, 6; İbnü'l-Humâm, *Fethu'l-kadir*, II, 163.

¹⁶⁶ Buhârî, “Zekât”, 1; Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, II, 6.

¹⁶⁷ Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, II, 6.

borçları kastettiğini düşünmek metnin ibaresi dikkatli okunduğunda bağlama oturmamaktadır. Zira metinde mehir borcundan bahsedilmekte ve ilgili ihtilaf beyan edilmektedir. Dolayısıyla söz konusu ihtilaf da mehir borcuyla ilgilidir. Eğer bazı fakihlerin her borç türüyle ilgili böyle düşündüğü kastedilseydi o zaman bu açıklama borçların tamamıyla ilgili yapılan şu açıklamadan sonra gelecekti: “*Gerek muaccel gerek müeccel olsun borçların tamamı zekâta manidir.*”¹⁶⁸

Kâsânî, bazı fakihlerin sadece muaccel olanın nisabdan düşürüleceğini ifade ettikten sonra diğer bazı fakihlere göre mehir borcunun nisabdan düşürülebilmesi için kocanın ödeme kararlığında olmasını şart koştuklarını belirtmiştir. Din İşleri Yüksek Kurulu ve çağdaş bazı fakihlerin aktarımlarına göre anlam verdiğimizde şu sonuç ortaya çıkmaktadır: Kâsânî, ister muaccel ister müeccel olsun önce mehir borcunun nisabdan düşürüleceğini ifade etmiş, akabinde bazı fakihlerin ihtilafına yer vermiştir. İhtilaf eden fakihlerin bir kısmına göre tüm borçların sadece muaccel olanı nisabdan düşürülecektir. Daha sonra yine bazı fakihlerin ihtilaf ettiklerini beyan etmiştir. Onlara göre mehir borcunun nisabdan düşürülebilmesi için kocanın ödeme hususunda kararlı olması gerekmektedir. Yani şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır: Önce mehir borcuyla ilgili genel kanaat zikredilmiş, akabinde bazılarının ihtilaf ettiği, her borcun sadece muaccel olanının nisabdan düşürüleceği aktarılmış, daha sonra ise mehir borcuyla ilgili başka bir ihtilafa değinilmiştir. Dolayısıyla söz konusu ifadeye böyle anlam verdiğimizde birbirinden kopuk bir metin ortaya çıkacaktır.

Kâsânî’nin açıklamalarından hareketle vardığımız sonuca göre Hanefi fakihlerinden bazıları mehir borcunun sadece muaccel olanının nisabdan düşürüleceğini savunmaktadır. Kanaatimizce Kâsânî ve İbnü’l-Hümâm’ın ifadelerine dayanarak sadece muaccel borçların nisabdan düşürüleceği yönündeki kanaat şöyle açıklanabilir: Mehir borcunun sadece muaccel olanın nisabdan düşürüleceği bazı fakihlerce ileri sürülmüştür. Bu fakihler bunun gerekçesi olarak bu borçların genellikle talebe konu olmadığını ifade etmişlerdir. Borçlunun bunları ödemediğinde cezayla

¹⁶⁸ Kâsânî, *Bedâiu ‘s-sanâi’*, II, 6: Kâsânî şöyle der: “*وَمِنْهَا أَنْ لَا يَكُونَ عَلَيْهِ دَيْنٌ مُطَالَبٌ بِهِ مِنْ جِهَةِ الْعِبَادِ عِنْدَنَا فَإِنْ كَانَ فَإِنَّهُ يَمْنَعُ وَجُوبَ الزَّكَاةِ يَقْدَرُ عَلَى أَنْ أَوْ مُوجِبًا*” Burada şöyle demektedir: “*Kişi zekâtla mükellef olabilmesi için kullar tarafından talep edilen borçları olmamalıdır. Eğer böyle borçları varsa bu borçlar gerek muaccel olsun gerekse müeccel olsun borç miktarı kadar malın zekâtına mani olur.*”

karşı karşıya gelmeyeceğini zikretmişlerdir. Bu gerekçelerden hareketle şu sonuca varılabilir: Günümüzde mehir borcu dışındaki kul hakkına müteallik diğer borçların da ödeme zamanı gelen veya bir yıl içerisinde gelecek olanları talebe konu olmaktadır. Hanefiler sadece insanlar tarafından talep edilen borçların nisabdan düşürüleceğini savunduklarından her borç türünün sadece ödeme zamanı gelmiş veya zekât yılı içerisinde ödeme zamanı gelecek borçların nisabdan düşürülmesinin Hanefi anlayışıyla uyushacağı görölmektedir. Ayrıca kişi bu borçlarını ödemediğinde cezayla da karşılaşmamaktadır. Dolayısıyla bireyin ödemek durumunda kalmadığı müccel borçlarının zekât nisabından düşürülmemesi Hanefi anlayışına da uygundur. Nitekim Vecdi Akyüz de mehir borcuyla ilgili yaklaşıma yer vermiş akabinde ödemesi talep edilmeyen vadeli borçların bir yıllık taksitin nisabdan düşürüleceğini çözüm olarak ortaya koymuştur.¹⁶⁹

Kâsânî ve İbnü'l-Hümmam'ın eserlerinde vadeli borçların nisabdan düşürüleceğine dair görüşlere yer verilmemişse de İbn Âbidîn *Reddü'l-muhtâr* isimli eserinde bu hususta açıklamalar yapılmıştır. Nitekim İbn Âbidîn, sadece muccel borcun nisabdan düşürüleceği görüşünün bazı fakihlerce benimsendiğini belirtmiştir. İbn Âbidîn, Ebu Hanife'ye nispet edilen bir rivayette vadeli borçların nisabdan düşürülmeyeceğini aktarmıştır. Ayrıca Kuhistânî'nin (ö. 962/1555) vadeli borçların nisabdan düşürülmemesinin sahih görüş olduğuna dair beyanına yer vermiştir.¹⁷⁰

Son dönem Hanefi fakihlerinden İbn Âbidîn'in sadece muccel borçların nisabdan düşürüleceği yönündeki yaklaşıma yer vermesi önemlidir. Zira bunun bazı fakihlerce benimsendiği anlaşılmaktadır. Nitekim Hanefi fakihleri sadece talebe konu olan borçların nisabdan düşürüleceğini savunmaktadırlar. Günümüzde ödeme zamanı gelen borçlar ile vadeli borçların bir yıllık taksitleri talebe konu olduğundan bunların zekât nisabından düşürülmesi isabetli olacaktır.

Din İşleri Yüksek Kurulu'nun fetvasında uzun vadeli borçlarda zekât yıllık hesaplandığına göre sadece bir yıllık taksitin nisabdan düşürülmesi görüşü tercihe şayan olmakla birlikte fetvada “zekât yılı” ifadesinde kapalılık görölmektedir. Nitekim

¹⁶⁹ Vecdi Akyüz, *Zekât*, s. 159.

¹⁷⁰ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 261.

başka çalışmalarda da bu konudaki kapalılığa dikkat çekilmiştir.¹⁷¹ Şöyle ki, fetvada “*sadece zekât yılına ait vadesi dolmuş veya dolacak borçların nisabdan düşürüleceği*” belirtilmektedir. Ancak *zekât yılı* ile hangi zaman aralığının kastedildiği net olarak anlaşılmamaktadır. Nitekim zekât yılı ile iki farklı zaman aralığı kastedilebilir. Birincisi, zekâta tabi olan malın nisaba ulaştığı zamandan, zekât ödeme zamanına kadar geçen bir yıllık süredir. Örneğin 2015 Ramazan ayında zekât nisabına ulaşan malın zekât yılı, bu zamandan itibaren 2016 Ramazan’ına kadar olan süredir. Zekât yılıyla kastedilebilecek ikinci mana ise şöyledir: Zekâtın ödeme zamanı başlangıç kabul edilip, bir sonraki yılın zekât ödeme zamanına kadar olan süredir. Örneğin 2016 Ramazan’ında zekât ödeme zamanı gelen malın zekât yılı, bu zamandan itibaren 2017 Ramazan’ına kadar olan zaman dilimidir.

Din İşleri Yüksek Kurulu, zekât yılına ait birikmiş borçların nisabdan düşürüleceğini belirterek zekât yılının başlangıcını, malın nisaba ulaşma zamanı olduğunu ima etmektedir. Dolayısıyla malın nisaba ulaştığı zamandan zekât ödeme zamanına kadar olan süre zekât yılıdır. Örneğin 2015 yılı Ramazan ayında nisaba ulaşmış mala sahip olan kimsenin, zekât ödeme zamanına kadar yani 2016 Ramazan ayına kadar olan süre zekât yılıdır. Kişinin bu süre zarfında ödeme yapması gerekmesine rağmen ödenmemiş borçları nisabdan düşürülür. Çünkü bunların zekât yılı içerisinde vadesi dolmuştur. Ancak daha sonra “*vadesi zekât yılı içerisinde dolacak*” olan borçların da nisabdan düşürüleceği ifade edilmiştir. Dolayısıyla zekât ödeme zamanını takip eden yılda vadesi dolacak olan borçlar da nisabdan düşürülür. Bu açıklamaya göre de *zekât yılı* zekât ödeme zamanından bir sonraki yıla kadar olan zaman dilimidir. Örneğin 2016 Ramazan ayında zekât ödeme zamanı gelmiş mala sahip kimsenin zekât yılı, bu zamandan itibaren 2017 Ramazan ayına kadar olan süre zarfıdır.

Kurulun, zekât yılı içerisine hem vadesi dolmuş borçları hem de vadesi dolacak borçları dâhil etmesi zekât yılıyla bu her iki yılı kastettiği anlaşılabilmektedir. Yani hem zekât ödeme zamanından önceki hem de sonraki yılın buna dâhil edilmesi mümkündür. Çünkü vadesi dolmuş olanlar zekât ödeme zamanından önceki yılı ifade

¹⁷¹ Bkz. Bilal Esen, “Türkiye’de Güncel Zekât Problemleri” *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s. 643-684.

ederken vadesi dolacak olanlar zekât ödeme zamanından sonraki yılı belirtmektedir. Hâlbuki zekât yılı ifadesi bir yıllık zaman dilimini ifade etmesi gerekir. Bu nedenle fetvadaki kapalılığın giderilmesinde fayda mülahaza edilmektedir.

Kurulun fetvasında ele alınması gereken diğer bir nokta da vadesi dolmasına rağmen ödemesi yapılmamış borçlardan *sadece zekât yılı içerisinde vadesi dolmuş* olanların nisabdan düşürüleceği şeklindeki ifadedir. Örneğin 2016 yılı Ramazan ayında zekât ödeme zamanı gelmiş bir kimsenin ödeme vakti gelmesine rağmen ödenmemiş borçları vardır. Hem zekât yılı yani 2015 Ramazan'ından 2016 Ramazan'ına kadar olan zamanda ödeme zamanı gelmesine rağmen ödenmemiş borçları hem de zekât yılından önce yani 2015 Ramazan'ından önce ödeme zamanı gelmesine rağmen ödenmemiş borçları mevcuttur. Kurula göre sadece zekât yılı içerisinde yani 2015 Ramazan'ından 2016 Ramazan'ına kadar olan sürede vadesi dolmuş olan geçmiş borçlar nisabdan düşürülür. Daha önceki zamanlarda vadesi dolmuş olanlar nisabdan düşürülmez. Yani 2015 Ramazan ayı öncesinde vadesi gelmesine rağmen ödenmemiş borçlar nisabdan düşürülmez. Bu geçmiş yılların borçlarının nisabdan neden düşürülmediği net değildir. Borcunu ödeyememiş ve ödemek durumunda olan kimsenin sadece zekât yılı içerisinde vadesi dolan borçlarının nisabdan düşürülüp diğer geçmiş yılların birikmiş borçlarının nisabdan düşürülmeme gerekçesinin izah edilmesi hükmün hangi gerekçeyle verildiği noktasında aydınlatıcı olacaktır.

Kanaatimizce zekât mükellefinin zekât yılı içerisinde ödenmemiş borçları nisabdan düşürüldüğü gibi daha önceki yılların ödenmemiş borçları da nisabdan düşürülmelidir. Zira kişiden geçmiş yıllarda vadesi gelmiş borçların da ödemesi talep edilmekte, ödemediği takdirde cezayla karşı karşıya kalmaktadır. Dolayısıyla bu borçların zekât yılı içerisinde ödeme zamanı gelmiş borçlardan farklı bir hükme tabi tutulmasını gerektirecek bir sebep bulunmamaktadır. Bu konudaki yaklaşımın şu şekilde olması kanaatimizce daha isabetli olacaktır: Zekât ödeme zamanından önce vadesi dolmasına rağmen o zamana kadar ödenmemiş borçlar, zekât ödeme zamanında vadesi dolan borçlar ile zekât ödeme zamanını takip eden yılda ödeme zamanı gelecek olan borçlar nisabdan düşürülür.

Konuyu düzenlediği toplantılarda ele alan Beytü'z-Zekât, borçları kısa vadeli ve uzun vadeli şeklinde taksim etmiştir. Uzun vadeli borçların zekât nisabına etkisi konusunda iki görüş benimsenmiş, mükelleflerin bu ikisinden biriyle amel edebileceği belirtilmiştir. Birincisi, zekât ödeme zamanından önce ödeme zamanı gelen borçlar ile zekât ödeme zamanını takip eden yılda ödeme zamanı gelecek borçlar zekât nisabından düşürülür. Diğer vadesi gelmemiş borçların zekât nisabına etkisi yoktur. İkinci görüş ise borçlar ister kısa vadeli olsun ister uzun vadeli olsun hepsi önce zekâta tabi olmayan ihtiyaç fazlası varlıkların nisabından düşürülür. Eğer bu mallar borçları karşılamada yetersiz kalırsa kalan borçlar zekât mallarının nisabından düşürülür.¹⁷²

Beytü'z-Zekât vadeli borçların sadece bir yıllık taksitleri nisabdan düşürüldüğü takdirde bunların zekât nisabından düşürüleceğini, ancak tamamının nisabdan düşürüleceği savunulduğunda bunun öncelikle ihtiyaç fazlası malların nisabından düşürüleceğini iddia etmektedir. Bu mallar borçları karşılamakta yetersiz kaldığında zekât mallarının nisabından düşürüleceğini ileri sürmektedir.¹⁷³ Böylelikle hem bu görüşlerden biriyle amel edecek olan borçluların hakkı gözetilmekte hem de zekât alacaklısı fakirlerin hakkı gözetilmiş olmaktadır. Zengin kimseler zekâttan muaf olmamaktadır. Bu durumu bir örnekle açıklayalım. Ticaret yapan bir esnafın her biri 500.000 TL değerinde olan iki kumaş fabrikası vardır. Bu kimsenin yıllık taksiti 60.000 TL olan 600.000 TL borcu vardır. Aynı zamanda fabrikalarında 400.000 TL değerinde ticaret malı vardır. Beytü'z-Zekât'e göre birey bu durumda iki şekilde zekât hesaplaması yapabilir. Birincisi, borcunun bir yıllık taksiti olan 60.000 TL zekât mallarından olan ticaret mallarının nisabından düşürüldükten sonra kalanın yani 340.000 TL'nin zekâtı verilir. İkincisi ise, borcun tamamını öncelikle ihtiyaç fazlası sabit varlık olan ikinci fabrika karşılar. Bu fabrika 500.000 TL borcu karşıladıktan sonra kalan 100.000 TL borç, zekât mallarının nisabından düşürülür. Dolayısıyla kişi 300.000 TL'nin zekâtını verir. Sonuç olarak bu iki durumda da ne zekât verecek mal sahibi borçlu ne de zekât alacaklıları mağdur edilmiştir. Zira borcun bir kısmı zekât

¹⁷² Beytü'z-Zekât, Delîlu'l-İrşadâti li Muhâsebeti zekâti's-şerikât, s. 57.

¹⁷³ Beytü'z-Zekât, Delîlu'l-İrşadâti li Muhâsebeti zekâti's-şerikât, s. 57.

nisabından düşürülerek hem zengin borçluların zekât vermesi sağlandı, hem de borcun bir kısmı nisabdan düşürülerek borçlunun hakkı gözetilmiş oldu.

Beytü'z-Zekât'ın borçların bir yıllık taksitlerinin nisabdan düşürüleceği yaklaşımını benimsemesi tercihe şayandır. Zira talebe konu olan, kişinin ödemek durumunda olduğu borçları bunlardır. Ancak borçları öncelikle ihtiyaç fazlası malların karşılayacağına gerekçelerinin beyan edilmesinde fayda görülmektedir. Borçlar neden öncelikle ihtiyaç fazlası sabit varlıkların nisabından düşürülmektedir? İki fabrikası olan kimse ticaret malları gibi zekât mallarına sahip olmasına rağmen neden borçlarını ödemek için fabrikasını satmak durumunda bırakılmaktadır? Bu vb. soruların cevaplandırılması gerekmektedir.

Ödeme zamanı açısından borçların nisaba etkisini ele alan Osman Şubeyr, uzun vadeli borçlardan sadece ödemesi talep edilen, ödeme zamanı gelen taksitlerinin nisabdan düşürüleceğini savunmakta ve fakihlerin farklı yaklaşımlarını zikredip değerlendirdikten sonra kendi kanaatini açıklamaktadır. Şubeyr, Maliki ve Hanefi bazı fakihlere ve bir rivayette İmam Ahmed'e göre sadece ödeme zamanı gelen borçların nisabdan düşürüleceğini aktarmıştır. Akabinde Maliki ve Hanefi mezhebinde çoğunluğa göre ve İmam Ahmed'den aktarılan diğer bir rivayette vadeli borçların tamamının nisabdan düşürüleceği yaklaşımını zikretmiştir.¹⁷⁴ Nitekim Maliki mezhebinde genel kabul gören görüş vadeli borçların da zekât nisabından düşürüleceğidir.¹⁷⁵

Şubeyr, bazı Hanefi fakihlerin mehir borcunun nisabdan düşürülebilmesi için kocanın ödeme kararlığında olması gerektiği yönündeki yaklaşımına da değinmiştir. İlgili görüşleri aktardıktan sonra Şubeyr, bu farklı yaklaşımlardan birini tercih ettirmeyi gerektirecek bir durumun olmadığını ifade etmiştir. Çünkü mezkûr

¹⁷⁴ Muhammed Osman Şubeyr, “Medâ te'siri'd-duyûni'l-istismariyye ve'l-iskâniyye el-müeccelle fi tahdidi viâi'z-zekât”, *Ebhâsü'n-fıkhiyye fî kadâyâ'z-zekâti'l-muâsıra*, I, 301-336.

¹⁷⁵ Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe ed-Desûkî, *Haşiyetu 'Desûkî 'ale'ş-Şerhi'l-Kebîr*, Dârü'l-fikr. I, 481.

ihtilafların delillerin farklılığından kaynaklanmadığını belirtmektedir. Ona göre bu farklı görüşler vadeli borçların farklı durumlarını açıklamaktan ibarettir.¹⁷⁶

Şubeyr'in uzun vadeli borçlarda talebe konu olan ödeme zamanı gelen borçların nisabdan düşürüleceği yönündeki yaklaşımı tercihe şayandır. Ancak Şubeyr görüşlerine yer verdiği fakihlerin yaklaşımlarının delillerden kaynaklanmadığını, bunların vadeli borçların farklı halleri olduğunu ifade etmektedir. Hâlbuki fakihlerin farklı görüşler ortaya koydukları görülmektedir.¹⁷⁷ Zira bazı fakihler sadece muaccel borcun nisabdan düşürüleceğini savunurken fakihlerin çoğunluğu, müeccel borcun da nisabdan düşürülmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu iki farklı yaklaşımın da delilleri bulunmaktadır. Ayrıca Şubeyr, herhangi bir yaklaşımı benimsemediğini belirttiği halde sadece muaccel borçların nisabdan düşürüleceği yönündeki görüşü benimsediği görülmektedir. Zira ona göre vadeli borçların da sadece ödeme zamanı gelen taksitleri nisabdan düşürülecektir.¹⁷⁸

Günümüzde uzun vadeli borçların geçmişe nispetle daha fazla olması fakihlerin bu borçların bir yıllık taksitlerinin nisabdan düşürüleceğini savunmalarına neden olmuştur. Bu görüşün isabetli olduğu görülmektedir. Zira günümüzde bir yıllık borçlar talep edilmekte, bunlar ödenmediği takdirde kişi zor durumda kalmaktadır. Borçluların uzun vadeli borçlarının taksitleri nisabdan düşürülse de borçlarını ödememektedirler. Dolayısıyla borçların nisabdan düşürülmesinde talebe konu olmayı esas aldığımızda vadeli borçların sadece bir yıllık taksitlerinin nisabdan düşürülmesi gerekmektedir.

Vadeli borcun tüm taksitlerinin nisabdan düşürüleceği savunulduğunda birçok zengin zekâtı muaf tutulmuş olacaktır. Örneğin 500.000 TL değerinde ticaret malına sahip kimse yılda 50.000 TL ödemek üzere 500.000 TL'ye fabrika satın almıştır. Bu kişiden borcunun sadece yıllık taksiti istenmekte, tamamını ödemesi talep edilmemektedir. Buna rağmen borcun tamamı nisabdan düşürüldüğünde kişi on yıl

¹⁷⁶ Muhammed Osman Şubeyr, "Medâ te'siri'd-duyûni'l-istismariyye ve'l-iskâniyye el-müeccelle fî tahdidi viâi'z-zekât", *Ebhâsü'n-fıkhiyye fî kadâyâ'z-zekâti'l-muâsıra*, I, 301-336.

¹⁷⁷ Refik el-Mısıri, *Zekâtü'd-duyûn*, s.63

¹⁷⁸ Osman Şubeyr, "Medâ te'siri'd-duyûni'l-istismariyye ve'l-iskâniyye el-müeccelle fî tahdidi viâi'z-zekât", *Ebhâsü'n-fıkhiyye fî kadâyâ'z-zekâti'l-muâsıra*, I, 301-336.

boyunca ya zekât vermeyecek veya düşük oranlarda verecektir. Ödeme zamanı gelmemiş, kişinin ödemek durumunda olmadığı borçların zekâta mani olması fakirin hakkı olan zekâttan mahrum bırakılması sonucunu doğuracaktır. Günümüzde ortaya çıkan bu sorunu çözmeye çalışan fakihler bir yıllık taksitin nisabdan düşürüleceğini savunmuşlardır. Zira talebe konu olan ve kişinin ödemek durumunda olduğu borçlar bunlardır.

Talebe konu olan bir yıllık taksitlerin nisabdan düşürülmesinin şeri delillerle de uyduğu görülmektedir. Örneğin borcu olanın borcunu ödedikten sonra kalan malın zekâtını vermesi gerektiğini ifade eden Hz. Osman'ın ödeme zamanı gelen borçları kastetmiş olması muhtemeldir.¹⁷⁹ Zira kişiden talep edilen, kişinin ödemek durumunda olduğu borçları ödeme zamanı gelen borçlardır. Hz. Osman vadesi gelmiş borçların nisabdan düşürüleceğini belirterek ödeme yapacak olan borçlunun mağdur olmamasını sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca vadesi bir yıl içerisinde dolacak olan borçlar da kısa zaman sonra ödemesi talep edileceğinden bunlar da muaccel borç kabul edilmiştir.

Vadeli borcun bir yıllık taksiti zekât nisabından düşürüldüğü takdirde hem zengin hem de fakirin hakları gözetilmiş olur. Zira zengin ödemek durumunda olduğu bir yıllık taksitleri nisabdan düşürülerek hakkı gözetilmiştir. Borcun tamamı nisabdan düşürülmeyle de fakirin hakkı olan zekâtı alması sağlanmıştır. Nitekim uzun vadeli borçların tamamı nisabdan düşürüldüğünde pek çok zengin zekâttan muaf olabilmektedir. Böylelikle fakirler hakları olan zekâtı alamamaktadır. Ancak vadeli borçların bir yıllık taksiti nisabdan düşürüldüğünde iki tarafın da hakkı gözetilmiş olur.

Klasik dönemde borçlardan talebe konu olanlarının nisabdan düşürüleceği, zira mükellefin bu borçları ödemediği takdirde zor durumda kalacağı, cezalandırılacağı ifade edilmiştir. Günümüzde kişinin ödemek durumunda olduğu, ödemediğinde ceza ile karşı karşıya gelmesine neden olan borçlar vadesi gelen borçlar ile kısa zaman içerisinde kendisinden talep edilecek olan vadeli borçların bir yıllık taksitleridir. Dolayısıyla bunlar zekât nisabından düşürülmelidir. Diğer taksitler ise talebe konu

¹⁷⁹ Ahmed b. Muhammed el-Halil, *Zekâtü'l-medîn ve tetbikâtuhu'l-muâsıra*, s. 62, 63; Salih b. Abdullah el-Lâhım, *Eserü'd-deyni fi'z-zekât*, s. 62, 63.

olmadığından borçlu bunları ödemek durumunda kalmamaktadır. Borçlunun talebe konu olmayan bu taksitlerinin zekât nisabından düşürülmemesi isabetli olacaktır.

Günümüzde şirketler müşterilere taksitle mal satmakta, katılım bankaları da müşterilerine uzun vadeli fon imkânı sunmaktadır. Bunlar müşteriden ödeme zamanı gelen borçları ister, diğer borçları ise ancak ödeme zamanı geldiğinde talep edebilir. Yani bunların vadesi gelmeyen borçları talep etme hakları bulunmamaktadır. Vadeli alışveriş yapan kimsenin durumunu bir örnekle ortaya koyalım. Bir müşteri bankanın kendisine sağladığı fondan yararlanarak 250.000 TL'ye bir market satın almıştır. Bu kimse borcunu aylık 2.500 TL taksitle ödemektedir. Bu kimsenin 125.000 TL değerindeki ticaret malı markette bulunmaktadır. Zekâtını hesaplarken zekât ödeme zamanında ödeme zamanı gelen veya daha öncesinden vadesi gelmesine rağmen ödenmemiş taksitleri zekât nisabından düşürür. Aynı şekilde gelecek yılın taksitlerini de düşürür. Çünkü gelecek yıl içerisinde istenecek borcu ödeyemediği takdirde zor durumda kalacaktır. Bu borçları düşürdükten sonra kalan malın zekâtını verir. Diğer yılların borçlarını düşürmez; çünkü bunlar talebe konu olmamaktadır. Kişinin geçmiş yılların ödenmemiş borcu bulunmayıp sadece vadeli borçların bir yıllık taksitleri nisabdan düşürüldüğünde 30.000 TL'nin zekâtını vermeyip kalan malın zekâtını verir. Ancak *borcun tamamı nisabdan düşürülür* dediğimizde kişi ödemek durumunda olmadığı borçlarından dolayı yıllarca ya zekâttan muaf olacak ya da düşük oranda zekât verecektir.

B. Borçların Tamamının Nisabdan Düşürülmesi

Bazı fakihlere göre borçlar ister ödeme zamanı gelmiş olsun, ister vadeli olsun tamamının nisabdan düşürülmesi gerekir. Günümüzde bu yaklaşım Kardâvi tarafından benimsenmektedir. Ayrıca II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi'nde de bu görüş genel kabul görmüştür.¹⁸⁰ Ömer Nasuhi Bilmen (1971), Muhammed Ebû Zehre (ö. 1974), Yunus Vehbi Yavuz gibi fakihler de borcun nisabdan düşürüleceğini mutlak

¹⁸⁰ Ed.: Mehmet Bayyigit, II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi: Günümüzdeki Meseleler, s. 1137.

ifade edip muaccel ile müeccel borç ayrımı yapmamaları, borçların tamamının zekât nisabından düşürüleceği görüşünde olduklarını göstermektedir.¹⁸¹

Kardâvi borcun nisabdan düşürüleceğini ifade eden delillerin âmm olduğunu, dolayısıyla vadeli borçları da kapsadığına dikkat çekmektedir. Bazı fakihlerin talebe konu olmaması sebebiyle vadeli borçların nisabdan düşürülmeyeceğine dair yaklaşımlarını ise isabetli bulmamaktadır.¹⁸²

Kardâvi, borcun nisabdan düşürüleceğini ifade eden delillerin âmm olmasından hareketle borçların tamamının nisabdan düşürüleceğini ifade etmiş ancak bu delillerin ödeme zamanı gelen borçlarla sınırlandırılarak yorumlanabileceği ihtimalini göz ardı etmiştir. Örneğin borçların nisabdan düşürüleceği ile ilgili zikredilen bir delil; borçlunun mülkiyetinin zayıf olduğu, alacaklının dilediğinde borca karşı gelen malı alabilmesidir. Bu delil şöyle sınırlandırılabilir: Günümüzde vadenin bağlayıcı olduğu kabul edilmektedir. Yani alacaklı dilediğinde vadeli borcunu talep edememekte, borçlarına karşılık gelen malı alamamaktadır. Dolayısıyla alacaklının dilediğinde alabileceği mal, vadesi gelmiş borcu karşılayan maldır. Ödeme zamanı gelmemiş borcu karşılayan malda ise borçlunun mülkiyeti tam olup alacaklı dilediğinde bu malı alamamaktadır. Dolayısıyla borçların nisabdan düşürüleceğiyle ilgili delilin ödeme zamanı gelen borçlar için olması muhtemeldir.

Borcun nisabdan düşürüleceğiyle ilgili bir diğer delil Hz. Osman'ın borçların nisabdan düşürülmesi yönündeki ifadeleridir. Bu delilde muaccel ile müeccel borç ayrımı yapılmadığı ileri sürülerek delilin âmm olduğu iddia edilmektedir. Ancak burada da Hz. Osman'ın ödeme zamanı gelmiş borçları kastetmiş olması muhtemeldir.¹⁸³ Şöyle ki Hz. Osman bireylerden borçlarını ödemesini talep etmiştir. Bireyler ödeme vakti gelmiş borçlarını ödemek durumundalar. Dolayısıyla diğer borçlarını ödemek durumunda olmadıklarından Hz. Osman sadece ödeme vakti gelmiş borçlarını ödemelerini talep etmiştir.

¹⁸¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, s. 349; Muhammed Ebû Zehre-Osman Şekerci, *Uygulamalı Zekât Hukuku*, s. 29, 30; Yunus Vehbi Yavuz, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, s. 161.

¹⁸² Kardâvi, *Fıkhu 'z-zekât*, I, 160.

¹⁸³ Ahmed b. Muhammed el-Halil, *Zekâtü 'l-medîn ve tetbikâtuhu el-muâsıra*, s. 62, 63; Salih b. Abdullah el-Lâhım, *Eserü 'd-deyn fi'z-zekât*, s. 62, 63.

Kardâvi'nin borcun nisaba etkisiyle ilgili yaklaşımları benimserken herhangi bir mezhebin yaklaşımı üzerinden konuları ele almadığı görülür. Farklı görüş sahiplerinin delillerini inceleyerek kendisine göre delilleri güçlü olan yaklaşımı benimsemiştir. Bunun sonucunda bir bütün olarak meseleye baktığımızda hiçbir mezhebin kabul etmediği yaklaşımlar ortaya konmuştur. Örneğin borçların hem ödeme zamanı gelmiş hem de vadeli olanın nisabdan düşürüleceği yönündeki Hanefi görüşünü benimsemiştir.¹⁸⁴ Buna karşılık mezhebin, sadece kullar tarafından talep edilen borçların nisabdan düşürüleceği yönündeki yaklaşımını benimsememiştir.¹⁸⁵ Allah hakkı olan borçların da zekât devlet tarafından tahsil edilmediğinde nisabdan düşürülebileceğini ileri sürmüştür.¹⁸⁶ Bu hususta Allah hakkı borçların da nisabdan düşürüleceğini savunan Hanbelî yaklaşımını şartlı benimsemiştir.¹⁸⁷ Ancak borcu öncelikle zekâta tabi olmayan sabit varlıkların karşılayacağı yönündeki Hanbelî görüşü benimsememiştir.¹⁸⁸ Sonuç olarak hiçbir mezhebin benimsemediği bir yaklaşım ortaya konmuştur.

Kardâvi'nin borcun nisaba etkisi hususunda zekât alacaklısı olan fakirleri dikkate almadığı görülmektedir. Zira benimsediği yaklaşımda borçlu olan zengin hakkı gözetilmiş, borçlarından dolayı mağdur olmaması amaçlamıştır. Zira ona göre dinde borçlu için kolaylık dilenmiştir. Her vesilede borçlunun elinden tutulmuştur.¹⁸⁹ Borçların muaccel veya müeccel, Allah hakkı veya kul hakkı olması arasında fark yoktur.¹⁹⁰ Dolayısıyla borçlunun fakir veya zengin olması da fark etmemektedir. Ayrıca ona göre borçlanmanın temel ihtiyaç malları için olması veya ihtiyaç fazlası mallar için olması arasında da fark bulunmamaktadır. Bu çerçevede Kardâvi, borçludan talep edilmeyen borçları da nisabdan düşürerek zenginlere yarar sağlamakla birlikte fakirlerin hakkının heder olmasına neden olmuştur. Hâlbuki mezheplerin

¹⁸⁴ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukaha*, I, 274.

¹⁸⁵ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukaha*, I, 274.

¹⁸⁶ Kardâvi, *Fıkhu'z-zekât*, I, 161.

¹⁸⁷ Alî b. Süleymân, *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmâmî'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, III, 28.

¹⁸⁸ Alî b. Süleymân, *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmâmî'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, III, 26.

¹⁸⁹ Kardâvi, *Fıkhu'z-zekât*, I, 159.

¹⁸⁹ Kardâvi, *Fıkhu'z-zekât*, I, 160.

¹⁹⁰ Kardâvi, *Fıkhu'z-zekât*, I, 161.

yaklaşımlarında bir sistem üzerinden değerlendirme yapıldığından iki tarafın da hakkının gözetildiği görülmektedir.

Örneğin Hanefiler kullar tarafından talep edilen borçlar gerek muaccel gerek müeccel olsun zekât nisabından düşürüleceğini kabul etmiş; Allah hakkı borçların ise nisaba etkisinin olmayacağını savunmuşlardır.¹⁹¹ Hanbelîler ise ister Allah hakkı ister kul hakkı borcu olsun tamamının nisabdan düşürüleceğini savunmuşlardır. Ancak borçları öncelikle zekâta tabi olmayan ihtiyaç fazlası sabit varlıkların karşılayacağını iddia etmişlerdir.¹⁹² Bu yaklaşımlarda hem borçlunun hem de zekât alacaklısının hakkının gözetildiği görülmektedir. Kardâvi'ye göre ise borçların tamamı zekât mallarının nisabından düşürülür.

Kardâvi zekât devlet tarafından toplatılmadığında Allah hakkı borçlarının da zekât nisabından düşürülebileceğini savunmaktadır. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Allah hakkı borçlarının daha öncelikli olduğunu, bu borçlara öncelik verilip ödenmesi gerektiği yönündeki hadisini delil olarak zikretmektedir.¹⁹³ Dolayısıyla Allah hakkı borçları nisabdan düşürüldükten sonra kalan malın zekâtının verileceğini ileri sürmüştür. Kardâvi'nin bu yaklaşımı eleştiriye konu olabilmektedir. Şöyle ki kefâret ve yemin gibi borçlar Allah hakkı borçlar olduğu gibi zekât borcu da Allah hakkı borçlardandır. Bu hadisten kefâret vb. Allah hakkı borçları zekât nisabından düşürüldükten sonra kalan malın zekâtı verileceği sonucu çıkmamaktadır. Zekât borcu Allah hakkı olmakla birlikte insanların talebine de konu olabilmektedir. İnsanların talebine konu olmayan kefâret gibi Allah hakkı borçlarının insanlar tarafından ödemesi talep edilen zekâta mani olması kanaatimizce isabetli olmayacaktır.

Kardâvi önce kul hakkına müteallik borçların zekâta mani olacağı yönündeki Hanefî yaklaşımının tercihe şayan olduğunu belirtmektedir. Bu durumda kul hakkı borçlarının Allah hakkı olan zekâttan önce ödenmesi gerekmektedir. Daha sonra nisabdan düşürülecek borçların kul hakkı ve Allah hakkı olması yönündeki tartışmaya

¹⁹¹ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukaha*, I, 274.

¹⁹² Alî b. Süleymân, *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, III, 26-28.

¹⁹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, III, 457; Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, "Savm", 42; Müslim, *el-Câmiu's-Sahih*, "Siyam", 153.

değinen Kardâvi, zekât devlet tarafından toplatılmadığında sırf Allah hakkı olan borçların da zekâta mani olabileceğini söylemektedir.

Kardâvi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.): "*Allah hakkı borcu ödenmeye daha layıktır.*" hadisinden hareketle Allah hakkı borçları nisabdan düşürüldükten sonra kalan malların zekâtının verileceği sonucuna varmıştır.¹⁹⁴ Kardâvi'nin bu iki izahı arasında çelişki olduğu görülmektedir. Allah hakkı borçlarının ödemesine öncelik verilmesi gerekiyorsa sırf kul hakkı borçları olan karz vb. borçlar, neden Allah hakkı olan zekâta mani olmaktadır? Hâlbuki karz ve erş gibi borçlar sırf kul hakkı borcu olup ödenmediğinde kişi zor durumda kalacağından bunların zekâta mani olabileceği belirtilmektedir. Öyleyse bir yandan kul hakkı borçlarının zekâta mani olduğunu belirtip öte yandan Allah hakkı borçlarının ifasının daha öncelikli olduğunu dile getirmek ve bunları da zekât nisabından düşürmek bir çelişki olarak görülmektedir.

Borçların ister ödeme zamanı gelmiş ister gelmemiş olsun; ister kul hakkı ister Allah hakkı olsun hepsinin nisabdan düşürüleceği savunulduğunda pek çok zengin zekâttan muaf olacağı açıktır. Borçlarını ihtiyaç fazlası yatırımlar için yapan ve bunu hemen ödemek durumunda olmayan zenginlerin borçlarının zekât nisabından neden düşürüleceği üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir konudur. Kardâvi, dinin kişinin borçlu olmamasını dilediğini belirtmektedir. Ancak sistemin günümüzde herkesi borçlu olmaya zorladığını, borçların tamamını nisabdan düşürsek de kişinin bu uzun vadeli borçlarını ödemeyeceği göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla mesele derinlemesine ele alındığında uzun vadeli borçların tamamının nisabdan düşürülmesinin dinin arzuladığı bir şey olmadığı görülecektir.

C. Borçların Nisabı Etkilemeyeceği Yaklaşımı

Kimi fakihler borçların ister ödeme vakti gelmiş olsun ister vadeli olsun nisaba etkisinin olmadığını savunmuşlardır. Buna örnek olarak Suudi Arabistan İlmi Araştırma ve Fetva Kurulu ve kurulun önde gelen üyelerinden İbn Üseymin ve İbn Baz'ın fetvaları zikredilebilir.¹⁹⁵ Zira zekâtın vucûbiyetini ifade eden nasların âmm

¹⁹⁴ Kardâvi, *Fıkhü 'z-zekât*, I, 160.

¹⁹⁵ Heyet, *Fetâva 'l-lecneti 'd-dâime li 'l-buhûsi 'l-'ilmiyye ve 'l-iftâ*, IX, 314, 355, 401; İbn Bâz, *Mecmû Fetâvâ*, XIV, 50, 51; Muhammed b. Salih b. Muhammed el-Useymin, *Mecmû fetavâ ve resâile şeyh Muhammed b. Salih el-Useymin*, XVIII, 37, 38.

olup borçlunun bundan istisna edilmemesini delil olarak göstermişlerdir.¹⁹⁶ Zekâtın yardımlaşmadan ziyade bir ibadet olduğunu, dolayısıyla nisab miktarı mala sahip olan kimsenin borçlarını nisabdan düşürmeden zekâtını vereceğini ileri sürmüşlerdir.¹⁹⁷

Bu görüşü benimseyenlerin bu yaklaşımları birkaç açıdan ele alınmalıdır. Öncelikle konuyu ele alırken benimsedikleri metot değerlendirilmelidir. Zira söz konusu fakihler konuyla ilgili naslardan hareketle bu sonuca varmışlardır. Onlara göre bu konuda naslarda bir izahın bulunmaması, borcun nisabdan düşürülmeyeceği anlamına gelmektedir. Ayrıca zekâta tabi mallara sahip kimsenin zekât vermesi gerektiği naslarda belirtilip borçlara karşılık gelen malların istisna edilmemesi, borçların zekât nisabından düşürülmeyeceğine delalet ettiğini ileri sürmüşlerdir.¹⁹⁸ Ancak aynı zamanda borçlunun borcuna karşılık gelen malın nisabdan düşürülmeyeceğine dair bir açıklama naslarda yer almamaktadır. Dolayısıyla borca karşılık gelen malın nisabdan düşürüleceği, naslardan bir çıkarım olduğu gibi bu malların nisabdan düşürülmemesi hükmü de nasların açıkça ifade ettiği bir hüküm değildir. Bu da naslardan yapılan bir çıkarımdır.

Borcun nisabdan düşürülmesini açıkça ifade eden herhangi bir ayet veya hadis bulunmamakla birlikte bu konuda Hz. Osman'dan aktarılan bir rivayet mevcuttur. Hz. Osman'ın bu konudaki talimatını duyan sahabeden itiraz edenler olmamıştır. Vahyin gelişine şahit olan Hz. Osman'ın bu yöndeki uygulaması ve bundan haberdar olan sahabenin karşı çıkmaması, söz konusu talimatın naslarla çelişmediğine delalet etmektedir. Nitekim Hz. Osman naslara aykırı hüküm vermekten çekineceği gibi sahabe de böyle bir uygulamayla karşılaştığında mutlaka itirazda bulunacaktı.

Hz. Osman'ın bu uygulaması ve sahabenin de buna itirazının olmaması iki şekilde yorumlanabilir. Birincisi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu şekilde uygulamasının olması muhtemeldir. Hz. Osman, Hz. Peygamber'in bu uygulamasına şahit olmuş ve şahit olduğu bu uygulamaya göre hükmetmiştir. Sahabe de bundan haberdar oldukları için itirazda bulunmamışlardır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu yönde uygulaması

¹⁹⁶ İbn Bâz, *Mecmû Fetâvâ*, XIV, 50, 51.

¹⁹⁷ Muhammed b. Salih b. Muhammed el-Useymin, *Mecmû fetavâ ve resaile şeyh Muhammed b. Salih el-Useymin*, XVIII, 37, 38.

¹⁹⁸ İbn Bâz, *Mecmû Fetâvâ*, XIV, 50, 51.

mevcut olmasına rağmen rivayetlerle aktarılmamıştır. Zira insanlar tarafından yaygın olarak bilinen bir durum olduğundan buna ihtiyaç duyulmamıştır. Söz konusu yaklaşımın diğer yorumu ise şöyledir: Borcun zekât nisabına etkisi konusunda açık bir nas bulunmamaktadır. Bu konuda Hz. Osman içtihat etmiştir. Meselenin hükmü içtihatla belirlendiğinden sahabe Hz. Osman'ın bu içtihadına itiraz etmemiştir. Her iki ihtimalde de borcun nisabdan düşürülmemesi konusunda açık nassın bulunmadığı görülmektedir.

Konuyla ilgili ayet ve hadislerde borcun nisabdan düşürüleceği açıkça belirtilmemişse de buna işaret edilmiştir. Zira zekât verilen sınıfları açıklayan ayet¹⁹⁹ incelendiğinde bu sınıflardan birinin borçlular olduğu görülmektedir. Dolayısıyla borçlarından dolayı muhtaç görüldüğünden kendisine zekât verilen kimsenin borcunu nisabdan düşürmeden zekât vermesi gerektiğini savunmak makul olmayacaktır. Borçlunun kendi ihtiyaçlarını karşılamayıp zekât vermesi gerektiğini savunmak buna karşılık başkalarının kendisine borcunu karşılaması için zekât vermesi gerektiğini iddia etmek kanaatimizce isabetli olmayacaktır.

Borcun nisabdan düşürülmemesi gerektiğini savunanlar, zekâtın yardımlaşmadan öte ibadet olduğunu ifade ederler. Bunun bir sonucu olarak kişi kendisi borçlu olup muhtaç ise de zekât vermesi gerektiğini savunmuşlardır. Ancak zekâtın ibadet olması ile yardımlaşma vasfının çelişmediği düşünülmektedir. Herhangi bir vasfın diğerine daha baskın olduğunu savunmak yerine zekâtın zengin kimselerin fakirlere yardım etmesini sağlayan bir ibadet olduğunu söylemek kanaatimizce daha isabetlidir. Zekât, başkalarına muhtaç olmayan zenginlerin, muhtaçlara yardım etmekle mükellef oldukları bir ibadettir. Zekâtın ibadet olma vasfının daha baskın olduğundan hareketle başkalarına ödeme yapmak durumunda olan borçlunun bu ibadeti yerine getirmesi gerektiğini savunmak doğru olmayacaktır.

Başkalarına ödeme yapmak durumunda olan kimse ile borcunu ödemediğinde cezalandırılacak olan ve borçlarından dolayı zekât alabilen kimsenin başkalarına zekât vererek yardım etmesi gerektiğini savunmanın isabetli olmayacağı açıktır. Zira bireyin öncelikle kendi ihtiyaçlarını karşılaması esastır. Özellikle günümüzde işlerini,

¹⁹⁹ Tevbe, 9/60.

yatırımlarını ve ticaretlerinin tamamını borçla yapan kimseler bulunmaktadır. Bu kimselerin borçlarını zekât nisabından düşürmeyip kendilerini zekâtla mükellef kılmak isabetli olmayacaktır.

İslâm dininde bireyler başkalarına yardım yapmadan önce kendi ihtiyaçlarını karşılamaları talep edilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber bir sahabeye öncelikle kendi ihtiyaçlarını karşılaması, eğer malı kalırsa ailesinin ihtiyaçlarını karşılamasını istemiştir. Bunları karşıladıktan sonra yeterli malı kalmışsa akrabalarına ve diğer insanlara yardımda bulunmasını istemiştir.²⁰⁰ Hz. Peygamber'in bu hadisinden de anlaşıldığı gibi birey kendi ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra yeterli miktarda mala sahip olduğu takdirde başkalarına yardım etmesi istenmektedir. Muhtaç olan borçlu kimsenin borçlarını ödemediği zekât vererek başkalarına yardım etmekle mükellef kılmak Hz. Peygamber'in bu beyanı ile çelişmektedir.

II. Borcun Nisabına Etkisinin Olduğu Mallar

Borçların hangi malların nisabını etkilediği hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı fakihlere göre borçları borçlanmaya neden olan mallar karşılamalıdır. Bazılarına göre ise borçlar öncelikle zekâta tabi olmayan malların nisabından düşürülür. Söz konusu malların yetersiz kalması durumunda ise kalan borç zekât mallarının nisabından düşürülür. Bu yaklaşımları benimseyen fakihlerin başvurdukları deliller sıralanacak, izledikleri yöntemler değerlendirilip elde edilen sonuçlar paylaşılacaktır.

A. Borcu Borca Konu Olan Malın Karşılması

Günümüzde zekâta tabi olmayan ihtiyaç fazlası mallar için yapılan borçların artmasıyla birlikte bazı fakihler borçları borca konu olan malların karşılaması gerektiğini savunmuşlardır. Borçlanmaya konu olan mallar zekât mallarıysa borçları zekât malları karşılar; ancak zekât malları değilse bu durumda borçları zekâta tabi olmayan mallardan karşılamak gerekir. Bu görüş AAOIFI tarafından benimsenmiştir.²⁰¹ AAOIFI'nin bu görüşü izah ederken delillendirmeye başvurmaması ve benimsediği yaklaşımı zikretmekle yetinmesi AAOIFI'nin neden

²⁰⁰ Müslim, "Zekât", 41.

²⁰¹ Heyet, AAOIFI, *el-Meâyiru 'ş-şeriyye*, s. 900, 901.

böyle bir yaklaşım benimsediği hususunda tahminde bulunmamıza yol açmaktadır. AAOIFI şöyle bir nedenden dolayı bu yaklaşımı benimsediği söylenebilir: Günümüzde ihtiyaç fazlası birçok yatırımı borçla yapan zenginlerin ve şirket sahiplerinin borçları zekât mallarının nisabından düşürüldüğünde bu kimselerin zekâtta muaf olmasına neden olacaktır.

Borcu, borçlanmaya konu olan malın karşılması hususunda nas bulunmamaktadır. Borcun nisabdan düşürüleceğini ifade eden deliller borçların zekât mallarının nisabından düşürüleceğini belirtmektedir. Şöyle ki borçlanmaya konu olan mallar zekâta tabi olmayan mallar da olsa zekât malları bu borçları karşılar. Bu konudaki delillere örnek olarak Hz. Osman'dan aktarılan rivayet zikredilebilir. Nitekim söz konusu rivayette Hz. Osman borçların zekât nisabından düşürüleceğini ifade etmiş, borçlanmaya konu olan mal açısından borçlar arasında ayırım yapmamıştır.

Herhangi bir şer'î delile dayanmadan sadece zenginlerin zekât vermesini sağlamak amacıyla borçları borçlanmaya konu olan malların karşılayacağını savunmak kanaatimizce isabetli olmayacaktır. Ayrıca zengin kimse borçlu olup borcunu ödemek zorunda kaldığında ve borçlarını zekât malları karşılamadığında yapmış olduğu yatırımların olumsuz etkilenmesi muhtemeldir. Bunu bir örnekle açıklamak faydalı olacaktır: 500.000 TL borçla fabrika satın alan bir kimsenin sahip olduğu malların değeri 200.000 TL'dir. Yıllık geliri ise 45.000 TL'dir. Yıllık vermesi gereken taksit miktarı ise 50.000 TL'dir. Kişi borcunu ticaret mallarının nisabından düşürmeyip zekâta tabi olmayan sabit varlıkların nisabından düşürdüğü takdirde zor durumda kalacaktır. Yıllık vermesi gereken taksit miktarı elde ettiği gelirden fazla olan kimsenin zekâtla mükellef tutulması tutarlı olmayacaktır. Ayrıca borcunu ödemek durumunda kaldığında bunun için fabrikasını sattığında pek çok fakir çalışanın işsizlikle yüzleşmesi muhtemeldir. Dolayısıyla böyle bir durumda hem zenginin hem de fakirin mağdur edilmesi söz konusudur.

Söz konusu fetvaya göre kişi şirketinin temel ihtiyaçları olan duran/sabit varlıkların alımından dolayı borçlandığında bu borçlarını öncelikle temel ihtiyaçlardan olan bu mallar karşılayacaktır. Borçlarını ödemek durumunda kaldığında ise temel ihtiyaç mallarını satıp borçlarını ödemelidir. Bu yaklaşıma şöyle bir eleştiri

yöneltilebilir: Temel ihtiyaçları için borçlanan kimsenin borçları neden zekât mallarından karşılanmamaktadır? Zekât malları için yapılan borçlar zekât mallarının nisabından düşürülürken kişinin temel ihtiyaçlarını karşılamak için yaptığı borçların nisabı etkilememesinin gerekçesi ne olabilir?

Şirketin makine vb. temel ihtiyaçlarından olan sabit varlıklar için borçlanan kimsenin borçlarını bu malların karşılayacağını savunmak buna karşılık ihtiyaç fazlası ticaret malları için yapılan borçları zekât mallarının karşılayacağını savunmak kanaatimizce isabetli olmayacaktır. Örneğin bir tacirin 100.000 TL değerinde ticaret malı vardır. Bu kimse 20.000 TL ile şirketin temel ihtiyaç malzemelerini satın almıştır. Bu adam borcunu ödemek durumunda kaldığında temel ihtiyaç malzemelerini satması gerektiği ileri sürülmektedir. Buna karşılık ticaret malları için borçlandığında ise borçları ticaret mallarının karşılayacağı ifade edilmektedir. Ticaret malları kişinin asli ihtiyaçları olmamasına rağmen bu mallar için yapılan borçlar zekâta mani olurken temel ihtiyaçlar için yapılan borçların zekâta mani olmayacağını savunmak tutarlı görünmemektedir.

B. Borçları Zekâta Tabi Olmayan İhtiyaç Fazlası Malların Karşılması

Günümüzde ihtiyaç fazlası yatırım yapmak veya ticareti geliştirmek amacıyla kimi bireyler borç altına girmektedirler. Bu tür borçların sahip olunan hangi mallardan karşılanacağı tartışma konusudur. Bazı fakihlere göre bu tür ihtiyaç fazlası işlemlerden dolayı yapılan borçları öncelikle zekâta tabi olmayan mallar karşılayacaktır. Eğer bu mallar borçları karşılamada yetersizse kalan borçları zekâta tabi mallar karşılayacaktır. Fakat söz konusu yaklaşımın gerekçe ve delillerinin değerlendirilmeye tabi tutulmasına ihtiyaç vardır. Ayrıca bu sonuca varılırken takip ettikleri yöntemin ortaya konulması da önemlidir.

Bu görüşün Osman Şubeyr, Salih b. Abdullah el-Lâhim ve Ahmed b. Muhammed el-Halil tarafından benimsendiği görülmektedir.²⁰² Beytû'z-Zekât'ın

²⁰² Muhammed Osman Şubeyr, “Medâ te’siri’d-duyûni’l-istismariyye ve’l-iskâniyye el-müeccelle fi tahdidi viâi’z-zekât”, *Ebhâsü’n-fıkhiyye fi kadâyâ’z-zekâti’l-muâsıra*, I, 301-336; Salih b. Abdullah el-Lâhim, *Eserü’d-deyni fi’z-zekât*, s. 59, 60; Ahmed b. Muhammed el-Halil, *Zekâtü’l-medîn ve tetbikâtuhu’l-muâsıra*, s. 51.

düzenlediği bir toplantıda borçlar vadeli olduğunda bir yıllık taksitinin öncelikle zekâta tabi olmayan malların nisabından düşürüleceği, bu mallar borçları karşılama yetersiz kaldığında zekât mallarının nisabından düşürüleceği belirtilmiştir.²⁰³ Şubeyr'in yaklaşımı üzerinden meselenin ele alınmasının daha yararlı olacağını düşünmekteyiz.

Şubeyr, borcun zekât nisabını etkileyebilmesi için zekâta tabi olmayan ihtiyaç fazlası sabit varlıkların olmaması gerektiğini şart koşar. O dört mezhep tarafından borcun zekât nisabına etkisinin olabilmesi için mevcut olması gerektiği belirtilen şartları zikredip fakihlerin bu konudaki ihtilaflarına değindikten sonra bu yaklaşımlardan birini tercih etmiştir. Belli bir mezhep sistemi üzerinden meseleyi ele almayan Şubeyr sonuç olarak hiçbir mezhebin benimseyip tasvip edemeyeceği bir kanaat ortaya koymuştur.

Şubeyr borcun öncelikle zekâta tabi olmayan malların nisabından karşılanması hususunda Malikilerin yaklaşımını benimsemiştir. Ancak müeccel borcun da zekât nisabından düşürüleceğini savunan Malikilerin bu görüşüne katılmamış, sadece muaccel olanların nisabdan düşürüleceği görüşünü tercih etmiştir. Malikiler, borçları öncelikle zekâta tabi olmayan malların karşılayacağını savunarak zengin borçlunun zekât vermesini sağlamayı amaçlamış ama vadeli borçların da nisabdan düşürüleceğini savunarak borçlunun mağdur edilmesini önlemişlerdir. Şubeyr ise hem vadeli borçların nisabdan düşürülmemesini hem de borçları öncelikle zekâta tabi olmayan malların karşılaması gerektiğini savunmuştur. Bu yaklaşımda borçlunun zekât vermesini sağlamak amaçlanmış ve daha çok zekât alacaklısının hakkı gözetilmiştir. Başkalarına ödeme yapması gereken borçlunun durumu ise dikkate alınmamıştır.

Şubeyr, bu görüşü benimsemesini iki gerekçeyle açıklamıştır: Birincisi, kişi ihtiyaç fazlası mallarını ihtiyaç olduğunda satmaktadır. Dolayısıyla borçlarını ödemesi de ihtiyaç olduğuna göre borcunu ödemek durumunda kaldığında bu mallarını satmalı, zekât mallarını borca karşılık tutmamalıdır. İkincisi, borçların öncelikli olarak zekâta tabi olmayan sabit varlıklardan karşılanacağını söylemediğimizde sermayesini zekâta

²⁰³ el-Merkezü'l-ilmî li Beyti'z-Zekât, en-nedvetü's-sâni, <http://webapps.zakathouse.org.kw/ZH-Encyclopedia/Files/na2/nad2.html#p=371>, (Erişim Tarihi: 13.05.2018).

tabi olmayan mallara yatıran pek çok zengin zekâttan muaf sayılacaktır. Örneğin ihtiyaçlarını karşılayan bir sabun fabrikasına sahip kimse, servetini büyütmek amacıyla borçla bir fabrika daha satın aldığında toplam borcu da bu iki fabrikanın geliri miktarında olur. Borçlarını zekât mallarının nisabından düşürmesi gerektiğini savunduğumuzda fabrikalara ve daha pek çok mala sahip olan bu şahsı zekâttan muaf tutmuş oluruz.²⁰⁴

Şubeyr, borçlu ihtiyaç duyduğunda zekâta tabi olmayan ihtiyaç fazlası mallarını satarak ihtiyaçlarını karşıladığını belirtmekte, bu nedenle de borçların öncelikle zekâta tabi olmayan malların nisabından düşürülmesi gerektiğini savunmaktadır. Hâlbuki kişi zor durumda kaldığında öncelikle zekât mallarını satmaktadır. Zira kişi borcunu ödemek durumunda kaldığında zekât mallarını satıp borçlarına karşılık tutar, bu mallar borçları karşılamada yetersiz kaldığında sabit varlıkları satıp kalan borcunu öder. Örneğin ticaret mallarına ve bir fabrikaya sahip kimse ihtiyaçlarını karşılamakta sıkıntı yaşadığında öncelikle ticaret mallarını satıp ihtiyaçlarını karşılar. Dolayısıyla temel ihtiyaçlardan sayılan borcun öncelikle zekât mallarının nisabından düşürülmesi daha uygun olacaktır.

Başta Şubeyr olmak üzere bazı fakihler, pek çok zenginin zekâttan muaf olacağından hareketle borçların öncelikle zekâta tabi olmayan mallarla karşılanması gerektiğini dile getirmişlerdir. Söz konusu örnekte görüldüğü üzere borçları zekât nisabından düşürmediğimiz takdirde zenginin zekât vermeyeceği ve bu görüşün sırf zengine zekât verdirmek için benimsendiği görülmektedir. Hâlbuki zengin kimsenin her şartta zekât vermesi gerektiği görüşünün dayandığı delillerin ortaya konması gerekmektedir. Zira borcun zekât mallarının nisabından düşürüleceğini ifade eden delillerde borçlunun zengin veya fakir olması ayrımı yapılmamış ve zengin borçluya zekât verdirmek amacıyla borçların öncelikle sabit varlıkların nisabından düşürüleceği söylenmemiştir.

Yatırım yaparak servetini büyüten kimsenin ihtiyaç fazlası yatırım borçlarının, fakirin hakkının verilmesine yani zekâtın ifasına mani olmaması gerektiği

²⁰⁴ Muhammed Osman Şubeyr, “Medâ te’siri’ d-duyûni’ l-istismariyye’ l-iskâniyye el-müeccelle fi tahdidi viâi’ z-zekât”, *Ebhâsu ’n-fıkhiyye fi kadâyâ ’z-zekâti’ l-muâsıra*, I, 301-336.

belirtilmiştir. Şubeyr'in ifade ettiği örnekte satın aldığı ikinci fabrikasından dolayı borçlanan kimsenin borcunu ödemek durumunda kaldığında ikinci fabrikasını satması gerektiği ileri sürülmüştür. Böylece fakirin hakkının gözetileceği düşünülmüştür. Hâlbuki fabrikada fakirler çalıştırılıp kendilerine maaş verilerek ihtiyaçları karşılandığında bunun faydasının zekâtтан çok daha fazla olduğu açıktır. Yatırımlarını artırıp fakirlere iş imkânı sunan kimsenin fakirlere faydası, parasını yatırımlarda değerlendirmeyip birikim yapıp malından zekât veren kimseden daha fazla olduğu ortadadır. Dolayısıyla fakirlerin hakkını gözetmek amacıyla ileri sürülen bu yaklaşımda fakirlerin hakkının bazen gözetilmediği ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Şubeyr, borçları öncelikle sabit varlıkların karşıladığını savunmadığımızda pek çok zengin zekâtтан muaf olacağını belirtmektedir. Ancak yüksek meblağlı olan borçların vadeli olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, vadeli borçların sadece bir yıllık taksitlerinin nisabdan düşürüleceği görüşünü benimsemektedir.²⁰⁵ Borçların bir yıllık taksitleri zekât nisabından düşürüldüğünde zekât oranını eksiltmekle beraber genellikle zekâta mani olmadığı görülmektedir. Örneğin kişinin borcu, yılda 10.000 TL ödemek üzere 100.000 TL'dir. İki fabrikada bulunan ticaret mallarının değeri 50.000 TL'dir. Birey bir yıllık taksitini düşürdüğünde 40.000 TL'nin zekâtını verir. Ancak vadeli borcun tamamının nisabdan düşürüleceği savunulduğunda bu kimse zekât vermeyecektir.

Belirtilen örnekten de anlaşılacağı üzere borcun sadece bir yıllık taksiti nisabdan düşürüldüğünde borçlunun zekâtтан muaf olmayacağı kuvvetle muhtemeldir. Çünkü yatırımcıların çoğu taksitle borçlanmaktadır. Genellikle bir yıllık taksitleri zekâta tabi mallarından daha az olmaktadır. Zira bir yıl içerisinde ödenmesi gereken borçların gelirden fazla olması veya eşit olması bireyleri zor duruma sokacaktır. Dolayısıyla bir yılın taksiti zekât mallarının nisabından düşürüldüğü takdirde borç zekât oranını eksiltmekle birlikte zenginlerin zekât vermesine engel olmamaktadır.

Borcun nisabdan düşürüleceğini ifade eden şer'î delillerde borcun öncelikle zekâta tabi olmayan mallardan karşılanması gerektiğine dair bir ifade

²⁰⁵ Muhammed Osman Şubeyr, "Medâte'siri'd-duyûni'l-istismariyye ve'l-iskâniyye el-müeccelle fi tahdidi viâi'z-zekât", *Ebhâsü'n-fıkhiyye fî kadâyâ'z-zekâti'l-muâsıra*, I, 301-336.

bulunmamaktadır. Örneğin Hz. Osman, borçlunun borcunu ödedikten sonra kalan malın zekâtını vermesi gerektiğini belirtmiştir. Borcunu öncelikle zekâta tabi olmayan malların karşılayacağını ancak bunlar yetersiz kaldığında diğer malların karşılayacağını ifade etmemiştir.

Hanefî fakihlere göre borçlar zekât mallarının nisabından düşürülmelidir. Borçlu başkasına ödeme yapmak durumunda olduğundan muhtaç görülmüş, öncelikle kendi ihtiyacını karşılayıp borcunu ödemesi gerektiği savunulmuştur. Günümüzde de belirtilen gerekçenin geçerliliğini koruduğu görülmektedir. Kişi ödeme yapacağı zaman borcunu karşılayacak zekât malı olduğu halde borcunu zekâta tabi olmayan ihtiyaç fazlası sabit varlıklarını satarak ödemesi gerektiğini ifade etmek, kişinin zor duruma düşmesine sebep olacak ve yatırımlarını olumsuz etkileyecektir.

Borçlunun borcunu zekât malları karşılamadığında maruz kalabileceği durumu bir örnekle açıklayalım. Bir alışveriş merkezine sahip kimse, alışveriş merkezinin içerisindeki ticaret mallarının tamamını 200.000 TL borçla almıştır. Bu kimse zekât ödeme zamanında bu borcunu ödemesi gerekmektedir. Borcu zekât mallarının karşılayacağını savunduğumuz takdirde bu kimse zekât vermeyecektir. Ama borcu ihtiyaç fazlası mal olan alışveriş merkezi karşılayacak, borcunu ödeyemiyorsa alışveriş merkezini satması gerektiğini savunduğumuzda kişi 5.000 TL zekât vermek durumunda kalacaktır. Söz konusu kişinin sahip olduğu mallar ancak borcunu karşılamakla birlikte onun zekât vermesi gerektiğini savunmak maslahata aykırıdır. Zira zekât yükümlülüğü ihtiyaç fazlası malın bir kısmını zekât alacaklılarına vermek üzere teşr'î olmuştur. Dolayısıyla muhtaç olan ve sahip olduğu malı borçla elde eden kimseyi zekât vermekle yükümlü tutmak makul olmayacaktır.

İslâm dininde Müslüman bireylerden mallarını evde tutmayıp yatırım yapmaları ve ticarete değerlendirmeleri istenmiştir. Nitekim ticaret yapamayan yetimlerin mallarında da ticaret yapılması istenmiştir. Böylelikle zekâtın yetimin mallarının tükenmesine neden olmaması amaçlanmıştır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle demiştir: *“Yetimin mallarında ticaret yapın ki zekât malını*

tüketmesin".²⁰⁶ Dolayısıyla arzu edilen bireylerin ticaret ve yatırım yapıp hem kendilerinin kazanmaları hem de başkalarına kazandırmalarıdır. Nitekim zekâtın meşru olmasının bir gerekçesi de zengini yatırım ve ticaret yapmaya teşvik etmektir. Zira bunları yapmadığında her yıl vereceği zekât zamanla mallarının tükenmesine neden olacaktır. Buradan şu sonuca varabiliriz: Birey ihtiyaç fazlası mallara yatırım veya ticaret yapmasından dolayı borçlanmışsa bu borçları zekât mallarının nisabından düşürülmelidir. Bu kimsenin yaptığı yatırımlarla fakirlere katkısı zekâttan daha fazla olmaktadır. Bu nedenle de zekât malı olmasına rağmen "*borçlarını ödemek için kişi sabit varlıklarını satmalıdır*" yönündeki yaklaşıma katılmadığımızı belirtmeliyiz.

Zekât mükelleflerinin, borçlarını bu şekilde taksim ederek bazılarını zekât mallarının nisabından düşürüp diğerlerini zekâta tabi olmayan malların nisabından düşürmeleri zordur. Örneğin 50.000 TL borçlanan bir kimsenin borcunun farklı mal türlerinin alımından kaynaklanmış olması muhtemeldir. Borçlarının bir kısmı temel ihtiyaç malları için iken diğer bir kısmı zekâta tabi mallar için olabilir. Bazısı da zekâta tabi olmayan ihtiyaç fazlası mallar için olabilir. Bunları tespit etmek, her seferinde buna göre hesap yapmak ciddi bir meşakkate yol açacaktır. Buna karşılık zekât hesaplanırken borçların tek kalem olarak değerlendirilmesi zekâtı hesaplamada kolaylık sağlayacaktır.

Borçları öncelikle zekâta tabi olmayan malların karşılayacağı yaklaşımının isabetli olmadığı görülmektedir. Çünkü bu görüşün delilleri güçlü değildir. Zira bu görüşü savunanlar borçlunun borca konu olan malının ihtiyaç fazlası olduğuna dikkat çekerek zenginin zekât vermesini sağlamak ve fakirin hakkını almasını amaçlamaktadırlar. Ancak bu yaklaşım sahipleri fakirin bu yatırımlardan dolayı iş imkânı bularak zekâttan daha fazla kazanabileceğini göz ardı etmişlerdir. Ayrıca her ne kadar borçlu da olsa kişinin öncelikle temel ihtiyaçlardan sayılan borçlarını ödemesi gerektiği hususiyetini dikkate almamıştır.

²⁰⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, "Zekât" 12; Ebi Şeybe el-Absî, *el-Musannef fi'l-Ehadisi ve'l-Asar*, II, 379; Darekûtnî, *Sünenü'd-Darekûtnî*, III, 8; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kubra*, IV, 178-180.

C. Borcun Mahsulün Nisabından Düşürülmesi

Borçların mahsulün nisabına etkisi tartışılmalıdır. Günümüzde klasik dönemde savunulan yaklaşımlardan farklı olarak bazı görüşlerin ortaya konulduğu görülmektedir. Bu konudaki yaklaşımlar değerlendirilip klasik ile modern dönem mukayesesi yapıldıktan sonra gerek mahsul için gerekse de diğer ihtiyaçlar için yapılan borçlanmaların mahsulün nisabına etkisi ele alınacaktır.

Günümüzde borcun zekât mallarının nisabından düşürüleceğini savunan fakihlerin zekât malları arasında ayırım yapmadığı, toprak mahsullerini istisna etmediği görülmektedir. Dolayısıyla bunlara göre borç tüm zekât mallarının nisabından düşürülür.²⁰⁷ Fakihlerin bu yöndeki yaklaşımlarının isabetli olduğu kanaatindeyiz. Nitekim klasik eserlerde öne sürülen deliller incelendiğinde o dönem için geçerli sebeplerin bugün geçerliliğini yitirdiği görülmektedir. Bu sebeple hükmün değiştiği, borcun bu malların da nisabından düşürüleceği görüşünün klasik anlayışla da uyduğu görülmektedir. Zira hükmün ortaya çıkmasına neden olan sebepler yok olduğunda hükmün de değişmesi bilinen bir durumdur.

Hanefiler mahsul dışındaki zekât mallarında ibadet olma niteliğinin baskın olduğunu belirtmektedir. Bundan dolayı mükellef olmayan çocuk ve zihinsel engellilerin bu malların zekâtıyla sorumlu olmadıklarını savunmaktadırlar. Toprak mahsullerinde ise vergi yönünün baskın olduğu, kişi zekât mükellefi değilse de bu malların zekâtını vermesi gerektiği belirtilmiştir. Sahip olduğu mal miktarında borcu olsa da zekâtını vermesi gerekli görülmüştür.²⁰⁸ Ancak günümüzde mahsulün zekâtı vergi olarak görülmemektedir. Öşür de diğer zekât mallarının zekâtı gibi mükellefe

²⁰⁷ Heyet, AAOIFI, *el-Meâyiru 'ş-şeriyye*, 900, 901; Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar I*, I, 246, 247; <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00310.htm> (Erişim Tarihi: 14.05.2018); Salih b. Muhammed el-Useymin, *Mecmû fetavâ ve resâile şeyh Muhammed b. Salih el-Useymin*, c. 18, s. 38; el-Merkezü'l-ilmî li Beyti'z-Zekât, en-nedvetü's-sani, <http://webapps.zakathouse.org.kw/ZH-Encyclopedia/Files/na2/nad2.html#p=372>, (Erişim Tarihi: 13.05.2018); el-Merkezü'l-ilmî li Beyti'z-Zekât, en-nedvetü's-sâniye âşare, <http://webapps.zakathouse.org.kw/ZH-Encyclopedia/Files/na12/na12.html#p=312>; Abdüsettâr Ebû Gudde, “zekâtü'd-deyn“ *II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi; Günümüzdeki Meseleler* s. 437-453; Muhammed Ebû Zehre-Osman Şekerci, *Uygulamalı Zekât Hukuku*, Çanakkale, 1978, s. 31,32.

²⁰⁸ Merğînânî *el-Hidâye*, I, 95.

bırakılmıştır. Günümüzde mahsulün zekâtının diğer malların zekâtından farklı olmadığı, diğer mallar gibi ibadet vasfının baskın olduğu düşünülmektedir.

Eskiden farklı olarak günümüzde halkları Müslüman olan devletlerin çoğu ya zekât ibadetine karışmamaktadır. Ya da devletler, dileyen kişilerin zekâtını toplayıp zekât alacaklılarına ödemesini yapmaktadır.²⁰⁹ Bireylerin zekâtı devlete teslim etmeleri bir zorunluluk değildir, aksine kendileri de bizzat zekâtı hak sahiplerine verebilmektedirler. Nitekim Türkiye gibi bazı devletlerde zekâtın devlet tarafından tahsil edilmediği görülmektedir. Devlet kendince belirlediği vergileri almakta, zekâtın tahsiline karışmamaktadır. Suudi Arabistan, Kuveyt, ve Ürdün gibi İslâm ülkelerinin çoğunda bireyler zekâtı devlete ödemek ile kendilerinin hak sahiplerine dağıtması arasında özgür bırakılmıştır. Sonuç olarak günümüzde zekât devlete ödenmesi gereken bir vergi olarak görülmemektedir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki halkı Müslüman olan ülkelerde mahsulün zekâtının ifasına ayrı bir önem veren, mahsulün zekâtını diğer malların zekâtından farklı değerlendirip vergi olarak kabul eden bir devlete rastlanılmamıştır.

Günümüzde devletler zekâta tabi malların vergisini almaktadır. Bireylerin vergilerini devlete vermeleri bir zorunluluktur. Ancak bu vergilerin zekât yerine geçmeyeceği, bu vergilerle zekâtın birbirinden farklı olduğu birçok çağdaş fakih tarafından belirtilmiştir.²¹⁰ Dolayısıyla eskiden vergi kabul edildiğinden borcun nisabını etkilemediği savunulan toprak mahsulleri zekâtı, günümüzde vergi kabul edilmemesine rağmen bu malların nisabından borcun düşürülmemesi gerektiğini iddia etmek tutarlı olmayacaktır.

Borcun zekât mallarının nisabından düşürüleceğini ifade eden delillerin âmm olduğu dolayısıyla mahsulü de kapsadığı görülmektedir. Örneğin Hz. Osman, borcu olanların borçlarının zekât mallarının nisabından düşürülmesi talimatını vermiş, bu

²⁰⁹ Recep Cici “Günümüzde İslâm Ülkelerinde Zekâtın Kurumsallaştırılması Çabaları” *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur’ân ve Sünette Zekât*, s. 225-267.

²¹⁰ Kardâvi, *Fıkhü’z-zekât*, II, 1108; Hamdi Döndüren, Kur’ân ve Sünnete Göre Güncel Fıkhî Meseleler, s. 167; Fahri Demir “Vergi ve Zekât” *Diyanet İlmi Dergisi*, c. XVII sy. 4, 1978, s. 224-235; <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/421/vergi--zekat-yerine-gecer-mi->; <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0758.htm>.

mallardan mahsulü istisna etmemiştir.²¹¹ Ayrıca ayette zekât alacaklarından birinin borçlu olduğu belirtilmiş, mahsul için borçlanan kimse bundan istisna edilmemiştir.²¹² Dolayısıyla söz konusu delillerde mahsulün zekâtının borçlu olanlardan da alınacağı belirtilmemiştir. O dönemde bu malların zekâtına devlet tarafından önem verildiğinden borçların bu malların nisabını etkilemeyeceği yönünde içtihat yapılmıştır. Günümüzde ise devletler bu malların tahsiline önem vermemektedir. Dolayısıyla bu malların nisabından borçların düşürülmemesini gerektirecek herhangi bir neden bulunmamaktadır.

Günümüzde mahsul için yapılan masraflar artmış, bireyler bu masraflar için borç altına girebilmektedir. Çiftçilerin mahsul için yaptıkları masrafları ve ihtiyaç duyulduğunda mahsul harcamaları için yapılan borçları bir örnekle açıklayarak bunların nisabdan düşürülmemesi halinde maruz kalınacak durumu ortaya koymaya çalışalım. Örneğin 100 dönümlük bir arazide buğday ekmek isteyen bir kimse 2.400 TL ile 2 ton tohum satın almaktadır. Aynı zamanda 3.200 TL ile 2 ton gübre satın almaktadır. Bununla birlikte 1.200 TL ile 250 litre mazot alması gerekmektedir. Ayrıca ekini ilaçlamak için 1.500 TL ayırması gerekmektedir. Hasat yapmak için dönümü 15 TL'ye olmak üzere 1.500 TL biçerdöver ücreti ödemesi gerekmektedir. Eğer arazi onun değilse ve araziyi kiralamışsa dönüm başı 140 TL olmak üzere 14.000 TL kiralama ücreti ödemesi gerekmektedir. Dolayısıyla 100 dönümlük arazide buğday ekip biçmek isteyen kimsenin ortalama masrafı 23.800 TL olacaktır. Belirtilen örnekte kişi bu masrafları borçla yapmıştır.

Bu kimsenin böyle bir araziden elde edeceği mahsulden iyi verim aldığında ortalama dönüm başı 350 kg buğday olacaktır. Buğdayın satış fiyat ortalaması bir kg için 1 TL kabul ettiğimizde 35.000 TL verim elde edilecektir. 23.800 TL olan masraflar için yapılan borçları çıkardığımız takdirde kâr, 11.200 TL'dir. Kişinin bu borçlarının zekât matrahından düşürülmeyeceğini ifade ettiğimizde 35.000 TL'nin zekâtı 3.500 TL olacaktır. Kalan kârdan 3.500'ü çıkardığımızda sonuç olarak çiftçinin kârı, 7.700 TL olacaktır. Bu örnekte ekinin verimli olması halindeki muhtemel kâr

²¹¹ Malik b. Enes, *el-Muvatta*, "Zekât", 17.

²¹² Tevbe 9/60.

oranını açıklamaya çalıştık. Ekin verimli olmadığı takdirde çiftçi zarar da edebilmektedir.

Yağmurun az yağması, zararlı otların mahsulü olumsuz etkilemesi gibi etkenlerden dolayı elde edilen mahsulün masrafları için yapılan borçları karşılamayacak şekilde az olup çiftçinin zarar etmesi de karşılaşılan bir durumdur. Nitekim bu tür problemlerden dolayı her bir dönüm için 200 kg verim elde edildiğinde toplam gelir 20.000 TL olacaktır. Dolayısıyla elde edilen gelir, masraflar için yapılan borçları karşılamayacaktır. Ancak buna rağmen ekin için yapılan borçların zekât nisabını etkilemediğini iddia ettiğimizde 20.000 TL'nin zekâtı olarak 2.000 TL verilmesi gerekmektedir.

Çiftçi borçlu olduğunda başkasına ödeme yapma sorumluluğu doğacaktır. Borçlanmaya neden olan ekinin borcu ödenmeden zekâtının ödenmesi gerektiğini ileri sürmek çiftçiye oldukça zor bir duruma sokacaktır. Zira daha önce çiftçinin zarar ettiğine dair örnekte açıkladığımız üzere; mahsul için yapılan harcamaların tutarı olan 23.800 TL borçlanılarak yapılmışsa ve gelir de 20.000 TL iken ondan ayrıca 2.000 TL zekât verilmesi gerektiği yönündeki yaklaşımın isabetli olmadığı görülmektedir.

Ayrıca kişi temel ihtiyaçlarını karşılamak için borçlanmışsa bu borçları da mahsulün nisabından düşürülmelidir. Zira başkasına ödeme yapmadan önce kişinin kendi temel ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir. Bu konuda çiftçi ile tüccar arasında fark bulunmamaktadır. Ticaret mallarının nisabından borç düşürüldüğü gibi mahsulün de nisabından düşürülür. Bu konuda aralarında herhangi bir fark söz konusu değildir.

Sonuç olarak, diğer zekât mallarının nisabından borç düşürüldüğü gibi mahsulün de nisabından düşürülmelidir. Bu borçlar ister mahsul için olsun ister kişinin diğer ihtiyaçları için yapılmış olsun arada fark yoktur.

D. Borçları Düzenli Maaşın Karşılması

Günümüzde ev, araba gibi ihtiyaçlarını karşılamak için uzun vadeli taksitlerle borçlananlara sıkça rastlanmaktadır. Böyle kimseler taksitli borçlarını maaşlarıyla ödemektedirler. Bunların aynı zamanda ticaret malları vb. zekât malları da mevcuttur.

Dolayısıyla bu borçlar aylık maaşlar ile ödendiğine göre *borcu maaş karşılamalı, borç zekât nisabından düşürülmemeli* şeklinde bir yaklaşım öne sürülebilir. Zekât mallarından karşılanmayan düzenli maaşlarla ödenen borç neden zekâta mani olacaktır? Bireyler bunu bir çelişki olarak görebilmektedir. Bu başlık altında bu hususu açığa kavuşturmaya gayret göstereceğiz.

Uzun vadeli borçlarının taksitlerini aylık maaşıyla ödeyen ve zekâta tabi mallara sahip kimsenin durumunu bir örnekle açıklayalım. Bir kimse ayda 5.000 TL ödemek üzere 250.000 TL'ye borçla bir ev satın almıştır. Bu kimsenin 250.000 TL değerinde ticaret malı vardır. Ayrıca ayda 10.000 TL maaş almakta, taksit borcunu bu maaşıyla ödemektedir. Bu borcun nisabdan düşürüleceği mallarla ilgili üç ihtimal söylenebilir. Birinci ihtimal, klasik dönemde benimsendiği gibi borçların tamamı zekât mallarının nisabından düşürülecektir. Bu durumda kişi mallarının tamamını borca karşılık tutacak, zekâttan muaf olacaktır. İkinci ihtimal, günümüzde çağdaş fakihlerce çokça savunulduğu gibi vadeli borcun bir yıllık taksiti nisabdan düşürülecektir. Bu durumda bir yılın taksitleri olan 60.000 TL borca karşılık tutulacak, geriye kalan 190.000 TL'nin zekâtı verilecektir. Üçüncü ihtimal ise borcu kişinin aylık maaşı karşılayacaktır. Bu durumda zekâta tabi olan malın tamamının yani 250.000 TL'nin zekâtı verilecektir.

Borcun tamamını zekât mallarının karşılayacağı savunulduğunda kişi zekât mallarıyla borcunu ödememesine rağmen zekât malının tamamı zekâttan muaf olmuş olur. Borcun bir yıllık taksiti nisabdan düşürüldüğünde 60.000 TL ile borç ödenmemesine rağmen bu mallar zekâttan muaf olur. Borcu aylık maaşın karşılayacağı ileri sürüldüğünde bu durumda borç zekâta mani olmayacaktır.

Memur ve işçi gibi aylık maaşla çalışan kimselerin taksitli borçlarını maaşlarından ödedikleri dikkate alınarak bu tür borçların zekât matrahından düşürülmemesi yönündeki yaklaşım kanaatimizce isabetli değildir. Zira kişinin var olan, ödemekle mükellef olduğu borçları nisabdan düşürülmektedir. Daha sonra meydana gelecek borçların ise nisabı etkilemeyeceği vurgulanmıştır. Aynı şekilde mevcut olup kişinin mülkiyetinde olan mallar borçları karşılar. Daha sonra kişinin mülkiyetine girecek olan mallar borçları karşılamayacaktır.

Kişinin gelecekte çalıştığı takdirde alacağı maaşı mevcut borcu karşılamayacaktır. Örneğin kişi 70.000 TL'nin zekâtını 2015 Ramazan'ında ödeyecektir. Gelecek yıl içerisinde ödemesi gereken 20.000 TL taksit borcunu bu malın zekât nisabından düşürür. Çünkü bu borç zimmetine girmiş, gelecek yılda ödemesi gerekmektedir. Bu kişi gelecek yıl toplam 50.000 TL değerinde maaş alacaktır. Ancak bu maaşı alacağı kesin değildir. Kişinin çalışmasına bağlıdır. Bireyin çalışamaz duruma gelmesi veya herhangi bir nedenle işten çıkarılması muhtemeldir. Dolayısıyla insanın mülkiyetine geçmemiş, elde etmesi muhtemel olan malın; kesinleşmiş, mevcut olan borcu karşılayacağını savunmak doğru olmayacaktır.

Klasik dönemde aylık veya yıllık maaşla çalışan kimseler de bulunmaktaydı. Ancak o dönemin fakihlerinden borçların bu düzenli maaşlardan düşürüleceğine dair bir görüşe rastlanılmamıştır. Kişinin elinde olmayan ve eline geçmesi kati olmayan malın, mevcudiyeti sabit olan borcunu karşılayacağını savunmak kanaatimizce isabetli değildir. Borçlar mevcut olan malların nisabından düşürülmelidir. Zira mevcut borcu mevcut olmayan malın karşılaması uygun değildir. Klasik dönemde bu görüşü savunan fakihlere rastlamadığımız gibi modern dönemde bu görüşü benimseyen kimseye de rastlanmamıştır. Dolayısıyla borcu bu maaşların karşılayacağı yönünde iddiası doğru olmayacaktır.

III. Borcun Nisabından Düşürüldüğü Zekât Mallarında Öncelik Sıralaması

Borçların nisabını etkilediği zekât mallarındaki öncelik sıralaması izaha muhtaç bir konudur. Bu hususta klasik dönemde borçların öncelikle *emvâlû'l-bâtına* olan malların nisabından düşürüleceği, bu mallar yetersiz kaldığında ise *emvâlû'z-zâhire* olarak kabul edilen hayvanların nisabından düşürüleceği ifade edilmiştir.²¹³ Ayrıca borcun *emvâlû'z-zâhire*'den olan mahsulün nisabına etkisinin olmayacağı belirtilmiştir.²¹⁴ Ancak modern dönemde *emvâlû'z-zâhire* ve *emvâlû'l-bâtına* taksiminin geçerliliğini yitirdiğini ikinci bölümde beyan etmiştik. Dolayısıyla borcun nisaba etkisi hususunda bu iki tür arasında fark olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca

²¹³ Serahsi, *el-Mebsût*, II, 184.

²¹⁴ Merginânî, *el-Hidâye*, I, 95.

borcun mahsulün nisabından düşürüleceği görüşünün kabul gördüğü belirtilmiştir. Zekât mallarının nisabından düşürülen borçların sırasıyla hangi malların nisabından öncelikle düşürüleceği, açıklanmaya muhtaç bir husustur.

Modern dönemde borçların nisabından düşürüleceği mallarda öncelik sıralamasına dair fakihlerin bir sıralama zikretmedikleri görülmektedir. Ancak biz modern dönem fakihlerinin borçların nisabını etkilediği mallarla ilgili değerlendirmelerinden istifade ederek klasik anlayışı da dikkate alıp meseleyi açıklığa kavuşturmaya çalışacağız. Söz konusu açıklamalardan vardığımız kanaate göre bireylerin takip etmesi gereken bir sıralama bulunmamaktadır. Eskiden devletler bazı malların zekâtını toplayıp diğer bazısının zekâtını ise mükellefe bıraktıklarından fakihler, söz konusu borçların öncelikle devlet tarafından zekâtının tahsil edilmediği mallardan karşılanması gerektiğini savunmuşlardır.

Günümüzde devletler zekât malları arasında bu ayrımı yapmamaktadır. Nitekim Kuveyt, Bahreyn, Pakistan gibi zekâtı tahsil eden ülkeler zekât malları arasında ayırım yapmamakta ve her malın zekâtını tahsil etmektedirler.²¹⁵ Türkiye gibi bazı devletler ise hiçbir malın zekâtını almamaktadırlar. Devletlerin bazı malların zekâtını toplamaya önem verip diğer bazısının zekâtını tahsil etmemesi durumu söz konusu olmadığından borçların nisabından düşürüleceği mallarda öncelik sıralaması bulunmamaktadır.

Söz konusu hüküm devletler, bazı malların zekâtını toplayıp diğer bazısını mükellefe bıraktığında geçerli olur. Ama devletler zekâtın ifasını mükellefe bıraktığında kişi dilediği malı borcuna karşılık tutabilir. Bu konuda klasik eserlerde izahlar yapılmıştır. Bu çerçevede Serahsi, hem parası hem de hayvanları olan kimsenin borcunu öncelikle paraların karşılayacağını ancak bunlar yetersiz kaldığında hayvanların borcu karşılayacağını belirtmiştir. Bu sıralamanın zekâtın zekât memurları tarafından toplanıldığında geçerli olacağını söylemiş ayrıca kişi zekâtını kendisi verdiğinde dilediği malı borcuna karşı tutabileceğini de ifade etmiştir. Bu hususta zâhir

²¹⁵ el-Merkezü'l-ilmî li Beyti'z-Zekât, en-nedvetü'l-hamise, <http://webapps.zakathouse.org.kw/ZH-Encyclopedia/Files/na5/nad5.html#p=266> (Erişim Tarihi: 06.07.2018)

mallardan olan hayvanlar ile bâtin mallardan olan para arasında herhangi bir fark olmadığını dile getirmiştir.²¹⁶

Serahsi'nin açıklamalarından da anlaşıldığı üzere bazı malların zekâtı devlet tarafından tahsil edilip diğer bazılarının devlet tarafından tahsil edilmediği zamanlarda bu öncelik sıralaması söz konusu olur. Ama devlet tarafından zekât malları arasında ayırım yapılmayıp tüm malların zekâtı toplanılmadığında bu öncelik sıralamasını takip etmek gerekmez. Aynı şekilde devlet tüm mallar arasında ayırım gözetmeden zekât topladığında borcun nisabı etkilediği mallarda bu sıralama söz konusu olmamalıdır. Bu nedenle kişi dilediği malı borcuna karşılık tutabilmelidir.

Borcun nisabını etkilediği mallarda takip edilmesi gereken bir sıralama olmamakla birlikte bireylere borcunu karşılayan mallarda takip edebileceği bir öncelik sıralaması önerilebilir. Bireylere borçlarını karşılamada kolaylık sağlayan öncelik sıralaması şöyle olabilir: Kişinin zekâta tabi malların borcunu aynı cins zekât malı karşılayacaktır. Bu durumda her zekât malı öncelikle kendi içerisinde değerlendirilip zekâtı hesaplanmış olacaktır. Örneğin ticaret mallarının borcunu ticaret malları, toprak mahsullerinin borcunu toprak mahsulleri karşılayacaktır. Aynı cins zekât malı borcu karşılayamıyorsa kalan borcu, para ve ticaret malları gibi hesaplamada kolaylık sağlayan zekât malları karşılayacaktır. Eğer bu mallar da borcu karşılamada yetersiz kalırsa kalan borç diğer zekât mallarının nisabından düşürülecektir.

Züfer, borcu borca konu olan malların karşılaması gerektiğini savunmuş, bunun hesaplamada kolaylık sağlayacağını iddia etmiştir.²¹⁷ Züfer'in bu yaklaşımı eleştiriye konu olmuştur. Bu durumda temel ihtiyaç malları borcunu da temel ihtiyaç malları karşılamakta bunun borçlu olan mükellefe faydası olmamaktadır. Buna karşılık borçları zekât mallarının karşılaması gerektiği Hanefi fakihlerce savunulmuştur. Fakihlerin değerlendirmelerinden hareketle şu sonuç çıkarılabilir: Borca konu olan mal zekât malıysa borcu aynı cinsteki zekât malı karşılar. Ancak borç, zekâta tabi olmayan mal ise kişiye borçları karşılamada kolaylık sağlayan para ve ticaret malları gibi zekât malları borcu karşılar. Bu mallar borcu karşılamada yetersiz kaldığında ise

²¹⁶ Serahsi, *el-Mebsût*, II, 184.

²¹⁷ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 8.

kalan borcu diğ er zekât malları karşılar. Bu görüşü benimsediğ imizde hem mükellefe kolaylık sağlayan mallarla borçları karşılamış olur hem de Züfer'e yöneltilen eleştirilere maruz kalmamış oluruz.

SONUÇ

İslâm dininin temel ibadetlerinden biri de zekâttır. Allah zengin kullarından mallarının bir kısmını başta ihtiyaç sahipleri olmak üzere belirli yerlere vermelerini istemiştir. Zenginliğin ölçüsünün ise zekât mallarının belli bir miktara, yani nisaba ulaşmak olduğu Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından açıkça beyan edilmiştir. Nisab miktarı mala sahip olmakla beraber kişi aynı zamanda borçlu da olabilmektedir. Bu çerçevede borçların zekât nisabına etkisi ilk dönemlerden itibaren tartışılmıştır. Günümüzde hem borçlanmanın hem de borçlanma miktarlarının artması, ayrıca borç vadelerinin uzaması ve borçlanmaya konu olan malların çeşitlenmesi konuyu etraflıca inceleyerek ele alıp ortaya çıkan problemlere çözüm üretme ihtiyacı doğurmuştur. Bu konuda yaptığımız araştırma ve inceleme neticesinde vardığımız sonuçları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Klasik dönemde borçların vadesinin kısa olması ve vadenin bağlayıcı kabul edilmemesi sebebiyle, alacaklı dilediğinde borcunu talep edebileceğinden tüm borçların nisabdan düşürüleceği savunulmuştur. Ancak modern dönemde uzun vadeli borçlar artmakla birlikte belirlenen vade bağlayıcı kabul edilmiştir. Bu nedenle de ödeme zamanı gelmeden borçlulardan ödeme talep edilememektedir. Vadeli borçlara karşılık gelen mal nisabdan düşürülse bile borçlu bu borcunu ödememektedir. Bu borçların tamamı nisabdan düşürüldüğünde ekonomik durumu yerinde olan zengin kimseler ödemesini yapmayacağı borçlardan dolayı zekâttan muaf tutulmuş olacaktır. Ayrıca vadeli borçların tamamının nisabdan düşürüleceğini ifade eden açık bir nas da bulunmamaktadır. Konuyla ilgili naslarda da ödeme zamanı gelen borçların nisabdan düşürülmesinin kastedilmiş olması muhtemeldir. Bu nedenle şu borçların nisabdan düşürülmesi gerektiğini söylemek daha isabetli olacaktır:

Zekât ödeme zamanından önce vadesi dolmasına rağmen ödenmemiş borçlar ile zekât ödeme anında vadesi dolan borçlar ve zekât ödeme zamanını takip eden yılda vadesi dolacak olan borçlar zekât nisabından düşürülecektir. Çünkü bu tür borçların ödenmesi kişiden talep edilebilmektedir. Borçlular bunların ödemesini

yapmadıklarında ise zor durumda kalacaktır. Zekât ödeme zamanını takip eden yılın borçlarının kısa zaman sonra ödenmesi talep edilebileceğinden, borçlu bunların ödemesini yapmadığında sıkıntıya düşecektir. Bu nedenle bu tür borçların da ödeme zamanı gelen borçlar hükmünde olduğu görüşünün isabetli olduğu kanaatindeyiz. Zekât ödeme zamanından sonraki yılların taksitleri daha sonraki yıllarda talep edileceğinden bu taksitler gelecek yılların zekât nisabından düşürülecektir.

2. Klasik dönem Hanefi fakihleri, borçların öncelikle *emvâlû'l-bâtına* olan zekât mallarının nisabından düşürüleceği, bunların yetersiz kalması durumunda ise *emvâlû'z-zâhire* olan hayvanların nisabından düşürüleceği, ancak *emvâlû'z-zâhire*'den olan toprak mahsullerinin nisabına ise borcun herhangi bir etkisinin olmadığını savundukları görülmektedir. Ayrıca Hanefiler *emvâlû'l-bâtına* olan ticaret mallarının gümrükten geçtiği takdirde *emvâlû'z-zâhire*'ye dönüştüğünü savunmaktadırlar. Zira bu malların ticaret malları oldukları ve miktarlarının ne kadar olduğu bilinmektedir. Günümüzde ise bunun ticaret mallarının çoğu için geçerli olduğu, bu malların *emvâlû'z-zâhire* kabul edilen mallardan daha açık olduğu iddia edilebilmektedir. Bunun gibi klasik dönemde *emvâlû'l-bâtına*'dan sayılan paralar günümüzde *emvâlû'z-zâhire* olmuştur. Zira kişinin banka hesabında bulunan paralardan devlet kolaylıkla haberdar olabilmektedir. Bu nedenle Kardâvi'nin de belirttiği gibi günümüzde açıklık ve gizlilik bakımından mallar arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır.

Emvâlû'z-zâhire ve *emvâlû'l-bâtına* taksiminin geçerliliğini yitirmesi bizi şu sonuca götürmektedir: Bu ayırmadan dolayı borçları öncelikle *emvâlû'l-bâtına*'nın karşılayacağı hükmü geçerliliğini yitirmiştir. Borçlu dilediği zekât malıyla borcunu ödeyebilecektir. Buna toprak mahsulleri de dâhildir. Klasik dönemde Hanefiler, mahsulün zekâtının haraç gibi vergi olduğunu, dolayısıyla toprağa sahip herkesin borçlu da olsa zekâtlarını vermeleri gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu dönemde zekât memurlarının herkesten mahsulün zekâtını aldıklarını, borçluluk durumunu sormadıkları savunulmuştur. Günümüzde ise bu malların zekâtı vergi olarak görülmemektedir. Halklarının çoğu Müslüman olan İslâm ülkelerinin çoğu ya zekâta karışmamakta ya da zekâtı devlete vermeyi gönüllük esasına bağlamaktadır. Dolayısıyla günümüzde mahsulün zekâtı devlete verilmesi gereken bir vergi olarak

görülmemektedir. Buradan hareketle şu sonuca varılabilir: Günümüzde vergi olarak görülmeyen ve zekâtının ifası kişiye bırakılan mahsulün de nisabından borç düşürülmelidir.

3. Klasik fıkhîta borçların zekâta tabi olan malların nisabından düşürüleceği savunulmuştur. Günümüzde iş adamlarının, kendi şirketlerin yatırımlarını artırmak, ticaretlerini büyütmek amacıyla çokça borçlanmaya başvurmaları çağdaş fakihleri farklı yaklaşımlar ileri sürmeye sevk etmiştir. Bu çerçevede bazı fakihler borçları, borçlanmaya konu olan malların karşılayacağı, bireylerin sadece zekât malları için yaptıkları borçları zekât mallarının karşılayacağını savunmuşlardır. Bazıları ise borçları öncelikle zekâta tabi olmayan ihtiyaç fazlası zekâta tabi olmayan malların karşılayacağını, ancak bu mallar yetersiz kaldığında zekât mallarının bu borçları karşılayacağı görüşündedir. Bu yaklaşımların temel gerekçesi, borçlar zekât mallarının nisabından düşürüldüğünde pek çok zengin zekâttan muaf olmasıdır. Çalışmamız neticesinde vardığımız sonuç Hanefîler'in de belirttiği gibi borçlar, zekât mallarının nisabından düşürülmelidir. Zekâta tabi olmayan malların nisabına borcun etkisi yoktur. Zira borcun zekât nisabından düşürüleceğini ifade eden deliller incelendiğinde bunların âmm oldukları, tüm borçları kapsadıkları görülecektir. Ayrıca borçları zekâta tabi olmayan malların karşılayacağına dair delillere rastlanmamıştır.

Bu görüşü benimseyen fakihlerin, borçların tamamı nisabdan düşürüldüğünde zenginlerin zekâttan muaf olacağından hareketle bu sonuca vardıkları görülmektedir. Hâlbuki söz konusu fakihler de vadeli borçların sadece bir yıllık taksitinin nisabdan düşürüleceğini savunmaktadır. Dolayısıyla zengin kimselerin uzun vadeli borçlarında sadece bir yıllık taksit nisabdan düşürüldüğünde zekâttan muaf olunması söz konusu değildir. Zira yatırımcı kimselerin, bir yıllık taksitleri mal varlıklarından çok daha az olmaktadır. Bunun nisabdan düşürülmesinin zekât oranını azaltmakla birlikte zekâta mani olmadığı görülmektedir. Ayrıca borçlu kimse zengin de olsa borçlarını ödemek zorundadır. Fakir olan borçlu gibi öncelikle kendi ihtiyaçlarını karşılaması esas olmalıdır. Zengin fabrikasını satmak durumunda kalması onu zor duruma sokacaktır. Ayrıca borçlar zekâta tabi olmayan malların nisabından düşürüldüğünde fakirin hakkının korunacağı belirtilmektedir. Ancak zenginlerin yatırımlarıyla fakirlere iş imkânı sunarak zekâttan çok daha fazla katkı sağladıkları göz ardı edilmiştir. Bu

konudaki delillerin tarafımızca incelenip değerdendirilmesi sonucunda borçların zekât mallarının nisabından düşürüleceğı kanaati bizde hâsıl olmuştur.

KAYNAKÇA

Abdüssettâr Ebû Gudde: “*Zekâtü’l-deyn*” II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi: Günümüzdeki Meseleler, Konya, Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016.

Ahmed b. Hanbel, Ebû *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnavut, Beyrut, Müessesetü’r-Abdillâh Ahmed b. Risâle, 2001.
Muhammed

Ahmed b. Muhammed *Zekâtü’l-medîn ve tatbîkâtuhu el-muâsıra*, Ed-Dammam, el-Halil: Dâru İbn Cevzî, 1428.

Akyüz, Vecdi: *Zekât*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2006.

Aynî, Ebû Muhammed *el- Binâye fî şerhi’l- Hidâye*, Beyrut, Daru’l-kütübi’l- (Ebû’s-Senâ) Bedrüddîn ilmiyye, 2000.

Mahmûd b. Ahmed b.

Mûsâ b. Ahmed:

Bâbertî, Ekmelüddîn *el-Înâye şerhu'l-Hidâye*, Beyrut, Dâru'l-fikr, t.y.
Muhammed b. Mahmûd
b. Ahmed er-Rûmî el-
Mısırî:

Bayyîğit, Mehmet *II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi:*
(Editör): *Günümüzdeki Meseleler*, Konya, Karatay Üniversitesi
Yayınları, 2016.

Beyhaki, Ahmed b. *es-Sünenü'l-kübra*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata,
Huseyn b. Ali b. Musa Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2003.
el-Husrevcirdî el-
Horasanî Ebubekir:

Beytü'z-Zekât: Delîlu'l-İrşadâti li Muhâsebeti zekâti's-şerikât

Bilmen, Ömer Nasuhi: *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul, Şamil Yayınevi, 2015.

Buhârî, Ebû Abdillâh *el-Câmmi'ü's-Sahîh*, thk. Muhammed b. Züheyr b. Nasır
Muhammed b. İsmâîl b. en-Nasır, Dâru Tavki'n-Necat, 1422.
İbrâhîm el-Cu'fî:

Burhanüddin Mahmud *el-Muhîtü'l-burhânî fî'l-fikhi'n-Nu'mânî*, thk.
b. Ahmed b. Abdulaziz Abdulkерim Samî el-Cündî, Beyrut, Dâru'l-kütübî'l-
el-Buhârî: ilmiyye, 2004.

Cessâs, Ebû Bekr *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, thk. İsmetullah İnayetullah
Ahmed b. Alî er-Râzî: Muhammed vd., Dâru'l-beşâiri'l-İslâmmiyye- Dâru's-
Sirac, 2010.

Cici, Recep: “*Günümüzde İslâm Ülkelerinde Zekâtın Kurumsallaştırılması Çabaları*” Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur’ân ve Sünette Zekât, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2008.

Dalgın, Nihat: *Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2015.

Damat Abdurrahman *Mecma'u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*, Darû İhyâi't-tûrâsi'l Arabî, t.y.

Darekûtnî, Ebu'l-Hasan *Sünenü'd-Darekûtnî*, thk. Şuayb el-Arnâvut vd., Mü Ali b. Ömer b. Ahmed b. Haşiyetu'Desûkî 'ale's-Şerhi'l-kebîr, Dârü'l-fikr.essesetü'r-Mehdi b. Mesu'd b. Risâle, Beyrut, 2004.
Numan b. Dinar el-Bağdadî:
Desûkî, Şemsüddîn Ebû *Haşiyetu'd- Desûkî 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, Dârü'l-fikr.
Abdillâh Muhammed b.
Ahmed b. Arafe:

Demir, Fahri: “Vergi ve Zekât”, *Diyanet İlmi Dergisi*, c. XVII sy.: 4.

Döndüren, Hamdi: *Kur'an ve Sünnete Göre Güncel Fıkhi Meseleler*, İzmir, Işık Yayınları, 2011.

İbn Ebî Şeybe, Ebubekir *el-Musannef fi'l-Ehadisi ve'l-Asar*, thk. Kemal Yusuf el-Abdullah b. Muhammed Hût, Riyad, Mektebetü'r-Rüşd, 1989.
b. İbrahim b. Osman el-Absî:

Ebû Yûsuf, Yakup b. *İhtilâfû Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ*, Hindistan, Lecnetü İbrahim el-Ensârî: İhyâi Meârifî'n-Nu'maniyye, t.y.

Ebü'l-Hasen Alâüddîn *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-Alî b. Süleymân b. İmâmi'l-mübeccel Aîmed b. Hanbel*, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Ârabî, ty.
Ahmed:

Erkal, Mehmet: 99 Soruda Zekât, İstanbul, Nûn Yayıncılık, 1998.

Esen, Bilal: “Türkiye’de Güncel Zekât Problemleri” *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, İstanbul, Ensar, 2017.

el- Gufeylî, Abdullah b. *Nevâzilu’z-Zekât*, Dâru’l-Meyman, 2008.

Mansur:

Haskefî, Alâüddîn *Dürrü’l-muhtâr fî şerhi Tenviri’l-ebşâr*, thk. Muhammed b. Alî b. Abdulmun‘im Halil İbrahim, Daru kütübi’l-ilmiyye, 2002.
Muhammed ed-Dımaşkî:

el-Halebî, İbrâhîm b. *Mülteka’l-ebhur*, Beyrut, Müessesetü’r-Risâle, 1979.

Muhammed b. İbrâhîm:

Heyet: *el-Mevsüatü’l-fıkhiyye el-Kuveytiyye*, Kuveyt, Vizaratü’l-Evkaf ve’ş-Şuûni’l-İslâmmiyye, ty.

Abdurrezzak ed-Duveş *Fetâva’l-lecneti’d-dâ’ime li’l-buhûsi’l-ilmiyye ve’l-iftâ*, (editör): Riyad, Mektebetü’l-Meârif, 1997.

Heyet: AAOIFI: *el-Meâyiru’ş-şeriyye*, Manama, 1437

Heyet: Din İşleri *Fetvalar I*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,
Yüksek Kurulu: 2014.

Heyet: el- Ma'hedu'l- *Buhûs ve Â'mâlu'l-mu'temeri'l-ilmî el-âlemî es-sânî li 'z-*
Âlî li Ulûmi'z-Zekât: *zekât*, Ervu, 2014.

Heyet: Mecmûatü'l-fetâvâ's-şerîyye es-sâdireti ân kitâi'l-iftâi
ve'l-buhûsi's-şerîyye, Vizâretü'l-Evkâfi ve's-Şuûni'l-
İslâmiyye, Kuveyt, 2009

İbn Bâz, Abdulaziz b. *Mecmû Fetâvâ el-allame Abdullah b. Baz*, yy., ty.
Abdullah:

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd *Bidâyetü'l-müctehid ve Nihâyetü'l-muktesid*, Kahire,
Muhammed b. Ahmed Dâru'l-Hadis, 2004.
b. Ahmed el-Kurtubî el-
Endelüsî:

İbn Âbidîn, Muhammed *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, Beyrut, Daru'l-
Emîn b. Ömer b. fikr, 1992.
Abdilazîz el-Hüseynî
ed-Dımaşkî:

İbn Nüceym, Zeynüddin *el-Bahrü'r-Râik şerhu Kenzi'd-dekaik*, Dâru'l-kitâbi'l-
b. İbrahim b. İslâmî, t.y.
Muhammed el-Mısri:

İbnü'l-Humâm, *Fethu'l-kadir*, Dârü'l-Fikr, t.y.
Kemalüddin Muhammed
b. Abdilvahid es-Sivasi:

Kâsânî, Alâüddîn Ebû *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, Dâru'l-kütübi'l-
Bekr b. Mes'ûd b. ilmiyye, 1986.
Ahmed:

Malik b. Enes, Ebû
Abdillâh Mâlik b. Enes *el-Muvatta*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Ebu
b. Mâlik b. Ebî Âmir el-
Asbahî el-Yemenî : Dabi Müessesetü Zaid b. Sultan, 2004.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn *el-Câmi'u's-Sâhîh*, thk.: Muhammed Fuad Abdulbaki,
Müslim b. el-Haccâc b. Beyrut, Dâru İhyai't-türâsi'l-Arabî, t.y,
Müslim el-Kuşeyrî:

el-Merginânî, Ebü'l *el-Hidâye*, thk. Talal Yusuf, Beyrut, Dâru İhyâi't-
Hasen Burhâneddîn Alî türdiraasi'lArabi.
b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl
el-Fergânî:

Mevsılî, Ebü'l-Fazl *el-İhtiyar li ta'lili'l-muhtâr*, Kahire, Matbaatü'l-Halebî, Mecdüddîn Abdullâh b. 1937.
Mahmûd b. Mevdûd:

Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm Şerhü Gureri'l-ahkâm*, Dar'u ihyâi'l-Muhammed b. Feramez kütübî'l-Arabî, t.y.
b. Ali:

Muhammed Ebû Zehre- *Uygulamalı Zekât Hukuku*, Çanakkale, 1978,
Osman Şekerci:

Useymîn, Muhammed *Mecmû fetavâ ve resâile şeyh Muhammed b. Salih el-*
b. Salih b. Muhammed: *Useymîn*, Daru'l vatan- Dâru's-Süreyya, 1413.

Zuhayli, Muhammed “Tekalifu'l-intâci'z-zira'i ve eseruha fi'z-zekât”, *Buhûs ve*
Mustafa: *Amalü'l-mütemerü'l-ilmi el-âlemi es-sâni li'z-zekât*,
Hortum, Mektebetü'l-Vataniyye, 2014.

Şubeyr, Muhammed “Medâ te'siri'd-duyûni'l-istismariyye ve'l-iskaniyye el-
Osman: müeccelle fi tahdidi viâi'z-zekât”, *Ebhâsü'n-fikhiyye fi*
kadâyâ'z-zekâti'l-muâsıra, Amman, Dâru'n-nefâis, 1998.

el-Lâhim, Salih b. *Eserü'd-deyn fi'z-zekât*, Riyad, Dâru İbn Cevzî, 1429.
Abdullah:

Semerkandî, Ebû Bekr *Tuhfetu'l-fukaha*, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1914.
Alâüddîn Muhammed b.
Ahmed b. Ebî Ahmed:

Serahsî, Ebû Bekr *el-Mebsût*, Beyrut, Dâru'l-ma'ife, 1993.
Şemsü'l-eimme
Muhammed b. Ebî Sehl
Ahmed:

es-Sultân, Sultan b. *ez-Zekât: tetbikun muhasebiyyun muâsırin*, Riyad,
Muhammed b. Ali: Dâru'l-Merrîh, 1986.

Şelebî, Ahmet b. *Tebyînu'l-Hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik ve Haşiyetü eş-*
Muhammed: *Şelebi*, Mültan, Mektebetu İmdadiyye, t.y.

Şeybânî, Ebû Abdillâh *el-Asl*, thk. Ebû'l- Vefa el-Afganî, Karaçi, İdaretü'l-
Muhammed b. el-Hasen Kur'an ve'l Ulûmü'l-İslâmmiyye, t.y.
b. Ferkad:

Şirbînî, Şemsüddîn *Mu'ni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*,
Muhammed b. Ahmed Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, t.y.
el-Hatîb el-Kâhirî:

Şürünbülâlî, Hasan b. *Haşiyetü'ş-şürünbülâlî 'ala' Düreri'l-Hükkam*, Dâru
Ammar: İhyâi kütübi'l-Arabî, t.y.

Tahtâvi, Ahmed b. *Hâşiyetü't-Tahtâvî 'ale'l- Merâki'l-felah ŞerhuNûri'l-*
Muhammed: *izâh*, thk. Muhammed Abdulaziz el-Halidî, Beyrut, Dâru'l
kütübi'l-ilmîyye, 1997.

Yavuz, Yunus Vehbi: *İslâm'da Zekât Müessesesi*, Bursa, Feyiz Yayınları, 2008.

Kardâvî, Yûsuf: *Fıkhü'z-zekât*, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1973.

Zeylaî, Ebû Muhammed *Tebyînu'l-Hakâ'ik şerhu Kenzi'd-dekâ'ik*, Kahire, el-
Fahrudîn Osmân b. Alî Matbaatü'l-kübra el-Emiriyye, 1313.
b. Mihcen b. Yûnus es-
Sûfî el-Bârî

İnternet Siteleri

<http://www.aliftaa.jo/Question.aspx?QuestionId=255#.W17zyNUzbIU>

<http://aliftaa.jo/Question.aspx?QuestionId=255>

<http://www.aliftaa.jo/Question.aspx?QuestionId=255#.WuRISqSFPIU>

<http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0758.htm>

<http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00065.htm>

<http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00310.htm>

<http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0061.htm>

<http://www.iifa-aifi.org/2090.html>

<https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/421/vergi--zekât-yerine-gecer-mi->

<http://webapps.zakathouse.org.kw/ZH-Encyclopedia/Files/na5/nad5.html>

<http://webapps.zakathouse.org.kw/ZH-Encyclopedia/Files/na12/na12.html>

<http://webapps.zakathouse.org.kw/ZH-Encyclopedia/Files/na2/nad2.html>

<http://www.iifa-aifi.org/2090.html>

